

**OUDHEIDKUNDIGE
MEDEDELINGEN**

UIT HET RIJKSMUSEUM VAN
OUDHEDEN TE LEIDEN

24

(SUPPLEMENT)

1944

(NIEUWE REEKS)

Suppl. 24
1944

HET IN DE POTTENBAKKERIJ VAN DE HOLDEURN GEFABRI-
CEERDE AARDEWERK UIT DE NIJMEEGSCHE GRAFVELDEN

OUDHEIDKUNDIGE MEDEDEELINGEN

UIT

HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN

TE LEIDEN

(NUNTII EX MUSEO ANTIQUARIO LEIDENSI)

ONDER REDACTIE VAN

DR. W. D. VAN WIJNGAARDEN

Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden

SUPPLEMENT OP NIEUWE REEKS XXIV

DR. J. H. HOLWERDA

HET IN DE POTTENBAKKERIJ VAN DE HOLDEURN GEFABRI-
CEERDE AARDEWERK UIT DE NIJMEEGSCHE GRAFVELDEN

LEIDEN

E. J. BRILL

1944

HET IN DE POTTENBAKKERIJ VAN DE
HOLDEURN GEFABRICEERDE AARDEWERK
UIT DE NIJMEEGSCHE GRAFVELDEN

DOOR

DR. J. H. HOLWERDA
DIRECTEUR VAN HET RIJKSMUSEUM G. M. KAM

MET 13 PLATEN

LEIDEN
E. J. BRILL
1944

*Copyright 1944 by E. J. Brill, Leiden, Netherlands.
All rights reserved, including the right to translate or to reproduce
this book or parts thereof in any form.*

PRINTED IN THE NETHERLANDS

VOORWOORD

De volgende bladzijden bevatten, behalve een beschrijving van een gedeelte der resultaten der opgravingen in de laatste jaren op het landgoed de Holdeurn geschied, feitelijk tevens een catalogus van een niet onbelangrijk deel der verzamelingen in het Rijksmuseum G. M. KAM bewaard. Aan de bewerking van dezen catalogus ligt de fichescatalogus ten grondslag door Mej. M. H. P. DEN BOESTERD van deze collectie gemaakt; ook de profielteekeningen, waaruit onze platen zijn samengesteld, zijn haar werk.

In het bijzonder moge ik nog vermelden, hoeveel waard het voor mij is geweest, dat mijn oude, getrouwe medewerker, de Leidsche amanuensis G. J. SCHREGEL ook bij de leiding van dit werk op de Holdeurn zijn goede diensten heeft kunnen praesteeren, waaraan het zonder twijfel te danken is, dat de fragmenten, op de zoo verschillende vindplaatsen gevonden, zoo nauwkeurig uiteen zijn gehouden, zoodat ze in mijn tabel als zulke sprekende getuigen van de afkomst van deze zoo karakteristieke Nijmeegsche aardewerksoort kunnen fungeeren.

J. H. HOLWERDA

INLEIDING

In 1938 maakte ik, met assistentie van Dr. W. C. BRAAT, conservator aan het Rijksmuseum van Oudheden, een aanvang met de ontgraving van de Romeinsche steenbakkerij, waarvan de aanwezigheid op het landgoed de Holdeurnsche Hof reeds lang geleden werd vermoed en waar ook reeds door JANSSEN omstreeks het midden van de vorige eeuw gegraven was 1).

De uitgestrektheid van dezen aanleg bleek echter veel grooter te zijn dan ik mij eerst had voorgesteld. Na mijn aftreden als directeur van genoemd museum heb ik dus dit werk gedurende een paar jaar in samenwerking met Dr. BRAAT voortgezet, terwijl in 1941 en 1942 de leiding van de opgraving in handen van laatstgenoemde heeft gerust. Van zijn hand zijn dan ook de kaarten, welke van de beide terreinen, waarover de fabriek zich heeft uitgestrekt, zijn vervaardigd. Rechts van de oprijlaan van het landgoed lagen de groote steenovens, terwijl in de weide links verschillende gebouwen, kelders enz., welke bij de fabricage der steenen hebben gediend, werden blootgelegd.

Het plan der publicatie van ons werk hadden we aldus verdeeld, dat Dr. BRAAT de opgraving en den aanleg behandelen zou, terwijl ik de bestudeering der producten op mij genomen had. In de eerste plaats waren dit de meer dan 2000 bouwstenen met Romeinsche militaire stempels van de verschillende legerafdeelingen, welke hier hun bouwmaterialen hebben vervaardigd en wel van het tiende legioen, dat van ongeveer 70-105 na Chr. hier gevestigd is geweest en verder, na een lange tusschenpauze, van den Exercitus Germanicus inferior en de legioenen I en XXX uit het laatste gedeelte van de tweede eeuw en de volgende jaren.

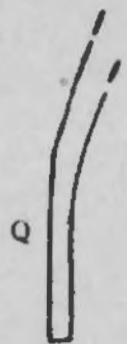
Uit den aard der zaak is men voor de dateering van dezen aanleg in hoofdzaak op die gestempelde steenen aangewezen, terwijl omgekeerd ook details bij den aanleg op te merken, het hunne kunnen bijdragen de dateering dezer stempels te preciseeren. Deze zaken grijpen dus zoodanig in elkaar, dat in dit opzicht gelijktijdige publicatie van ons beider werk zeer gewenscht is. Aangezien Dr. BRAAT nog niet met zijn beschrijving gereed is, zal dus ook mijn studie der stempels voorloopig moeten blijven rusten.

Anders staat het echter met een ander product van de Holdeurn.

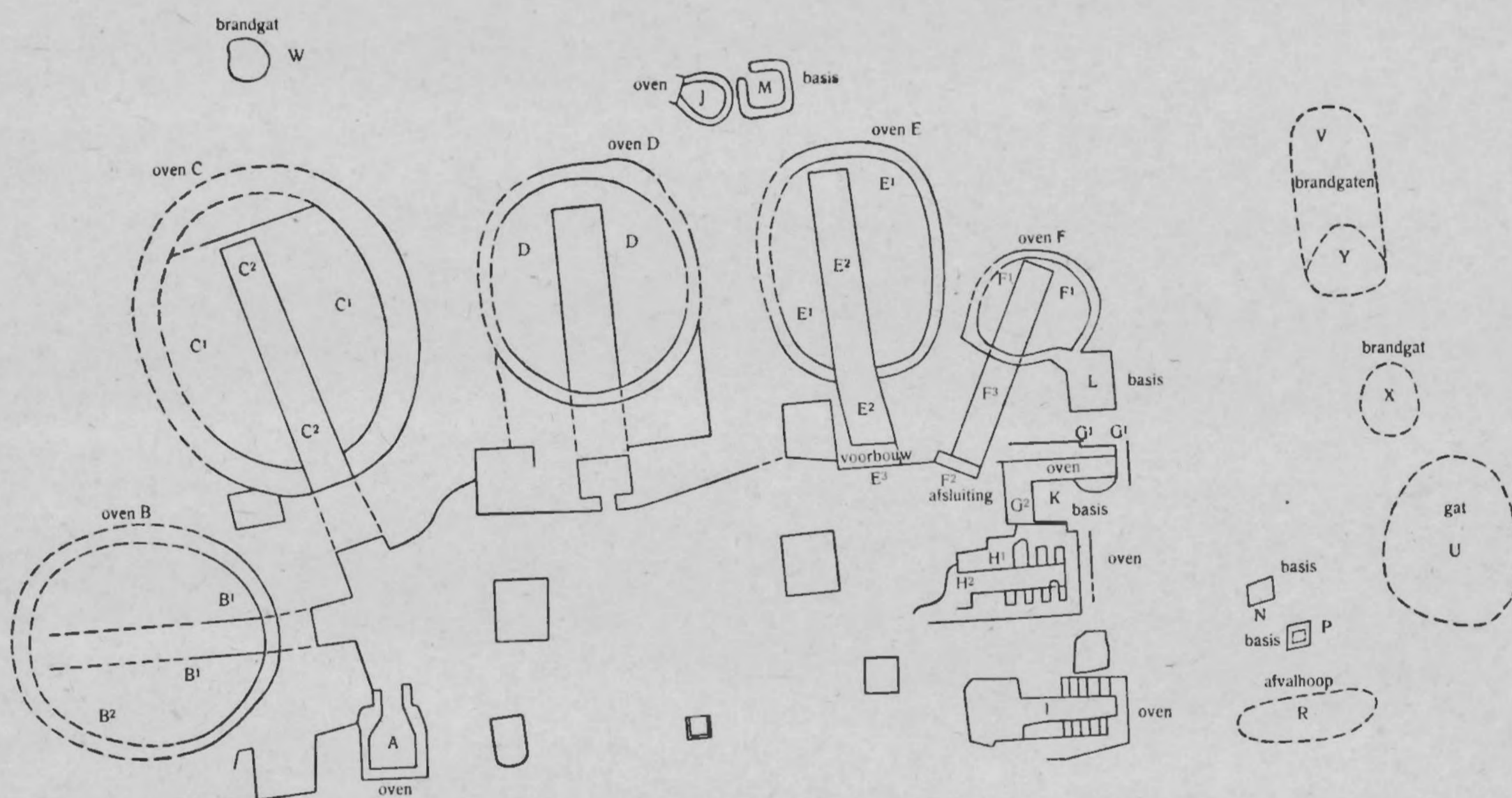
Op het overzichtskaartje, dat wij hier in schematische teekening van het groote oventerrein geven (afb. 1), ziet men, behalve de groote steenovens B-F eenige kleinere oventjes, welke voor het bakken niet van steen, doch van aardewerk hebben gediend. Dit zijn de oventjes A en J, die beide door de stempels op de bakstenen, waaruit ze zijn gebouwd, gedateerd worden in de tweede periode der baksteenfabricage in het eind der tweede eeuw. Het oventje A toch bestaat uit bakstenen met de stempels van twee Consulares, nl. Didius Julianus en Junius Macer, waarvan de eerste de latere Keizer is geweest, wiens verblijf als Consularis hier dus wel omstreeks het jaar 180 n. Chr. vallen moet. Het oventje J bevat één zulk een steen van Didius Julianus en verder stempels van den Exercitus Germanicus en is uit denzelfden tijd. Aan een andere zijde van het terrein liggen de oventjes H en I. Deze zijn niet uit baksteen, doch uit gedroogde steen gebouwd,

1) Reeds thans moge ik hier mijn grooten dank brengen aan de familie HINTZEN te Rotterdam, de eigenaresse van dit landgoed, voor de ons welwillend geschonken vergunning tot dit onderzoek en aan de pachters J. JASPERS en M. HERMSEN voor hun medewerking.

die natuurlijk door het branden van den oven zelf aan de buitenzijde hard is geworden. Onder in oven I werd een stempel gevonden van de Legio X, dus uit de eerste periode tusschen ± 70 en 105. Bovendien kwamen onder uit of vóór deze ovens tal van scherven van aardewerk te voorschijn. Dit was ook het geval met een aantal brandgaten, blijkbaar van primitieve, in de leem

OVERZICHTSKAARTJE DER VINDPLAATSEN OP
HET TERREIN DER OVENS OP DE HOLDEURN

Afb. 1. Overzichtsk kaartje.

ingegraven oventjes, terwijl achter oven I een groote afvalhoop van pottenbakkersproducten werd aangetroffen. Zeer vele fragmenten van hier vervaardigde aardewerkvormen zijn hier dus voor den dag gekomen.

Deze pottenbakkersproductie van de Holdeurn heeft uit den aard der zaak een meer zelfstandige beteekenis: de hier gevonden fragmenten stellen ons in staat een bepaald soort van aardewerk uit Nijmegen in onze musea voorhanden nader te definieeren.

Hoewel natuurlijk ook tusschen de bestudeering van dit aardewerk en de behandeling der opgravingsresultaten nauwe samenhang bestaat, meen ik toch een catalogus van deze typisch Nijmeegsche ceramiek meer als een zelfstandig geheel te mogen beschouwen.

De uitgestrekte Romeinsche grafvelden van deze stad hebben toch een betrekkelijk groot aantal stukken aardewerk van zeer verschillende vormen opgeleverd, thans in het Rijksmuseum

Kam, voor een deel uit Gemeentebezit, bewaard, welke reeds lang als „Nijmeegsch aardewerk” golden, doch die wij nu met zekerheid „Holdeurnsche ceramiek” mogen noemen.

Onze hier volgende *catalogus* geeft een beschrijving van deze stukken aardewerk. Daarnaast geeft onze *tabel* (blz. 31 e.v.v.) een overzicht over deze zelfde voorwerpen onder dezelfde nummers met vermelding van hun inventarismark, de plaat waarop zij zijn afgebeeld, maat, type-nummer, benevens opgave van het grafveld, waaruit zij afkomstig zijn. Deze verschillende grafvelden zijn, gelijk reeds vaker werd uiteengezet (o.a. uitvoerig in mijn *catalogus* „de Belgische waar in Nijmegen”), in het algemeen vrij precies te dateren. Wij citeren hen ook hier met de letters eenmaal door den heer KAM in zijn verzameling eraan gegeven. De letter O beduidt het vroegste grafveld, ongeveer uit den tijd 5 à 10 tot 30 n. Chr., E dat uit dien tijd van 20-40, S dat van 30-70. In dit jaar 70 zijn, ten gevolge van den Batavenopstand, de Bataafsche nederzettingen in het hooger gedeelte der stad en daarmee ook deze grafvelden daar in de buurt verlaten. Het grafveld OH is eveneens vroeg, doch wordt ten deele bedekt door het westelijk deel van de groote legioensvesting der Legio X, die hier van ongeveer 70-105 heeft bestaan (vgl. Oudh. Med. v. h. R.M.V.O. 2e R. I en II); hier is dus verwarring van stukken uit dien iets lateren tijd met zulke uit het vroegere grafveld mogelijk. Een ander grafveld, zuidelijk van de Westpoort van die vesting, door KAM RK genoemd, heeft zeker speciaal tot die vesting behoord, terwijl ook vrij ver vóór de Oostpoort, door de vroegere Batavenburcht op het Kopsche plateau ervan gescheiden, een grafveld KKH gelegen heeft, dat ten deele reeds in de periode dier vroegere Bataafsche nederzettingen in gebruik was, echter grootendeels zeker tot deze vestingperiode van 70-105 behoord heeft. Intusschen zijn door DANIËLS nog bij den bouw der huizen aan den Broerdijk de overblijfselen van zulk een grafveld (hier Br genoemd), gevonden, dat, zuidelijk van de Oostpoort van de vesting gelegen, zonder twijfel ook tot dezen tijd van 70-105 te rekenen is. Waarschijnlijk heeft dit grafveld zich nog wel in de richting van het eerstgenoemde RK uitgestrekt. Zoo althans schijnen mij misschien de vele vondsten van fragmenten te verklaren, bij den huizenbouw van verschillende der aldaar aangelegde straten gedaan; ze zijn in Gemeentebezit bewaard en in de tabel ook met Br aangegeven. De grafvelden KL en WW van KAM, in een geheel ander deel der stad, behooren blijkbaar tot een lateren tijd, tot dien der Colonia Ulpia Noviomagus in het Westen der stad, uit de 2e eeuw e.v. na Chr. (vgl. hierover ook BRUNSTING, „Het grafveld onder Hees bij Nijmegen”). Op deze wijze duidt dus de vondst van een bepaald voorwerp in één van deze grafvelden op een vrij nauwkeurig omschreven tijd, welke dus door deze letters, in onze tabel achter elk nummer geplaatst, aangegeven wordt. Het spreekt vanzelf, dat met deze letters dus tevens vrij nauwkeurig de periode omschreven wordt, waarin de pottenbakkerij op de Holdeurn gebloeid heeft.

Nadere dateering der verschillende vormen vinden wij dan verder in onze tabel in de rubriek „*Uit andere dateerende vindplaatsen*”. Daarin beteekent de afkorting Opp. Bat. het van ± 5-70 gedateerde Oppidum Batavorum, waaruit het aardewerk uitvoerig door J. BREUER (Oudh. Med. v.h. R. Mus. v. Oudh.², XII, Pl. V) behandeld is. De in diens beschrijving moeilijker met zekerheid als Holdeurnsche producten herkenbare ruwwandige fragmenten zijn slechts, als mij twijfel niet mogelijk scheen, in onze tabel opgenomen. Verder vindt de dateering der verschillende vormen ook steun in de vondst van fragmenten in de Castra der Legio X zelf, uit den tijd van 70-105, of wel vlak ten W. en ten O. van diezelfde vesting, waar natuurlijk onmiddellijk vóór de poorten ook nog wel eenige bewoning geweest moet zijn in dien zelfden tijd. Deze vondsten vindt men dus ook in de tabel vermeld. Wat de fragmenten ten Westen van de Castra betreft, hier snijdt, gelijk gezegd, de vestingmuur de vroegere grafvelden, zoodat natuurlijk een enkele maal verwarring van

den inhoud dier graven met de scherven, afkomstig uit latere er bovenop aangelegde gebouwen, mogelijk is. Als NOV zijn ten slotte de vrij zeldzame vondsten van dezen aard op het terrein van de hoofdzakelijk 2e eeuwse Colonia Ulpia Noviomagus vermeld. Achter deze verschillende vermeldingen staan dan in de tabel de inventarismerken, waaronder deze fragmenten zijn ingeschreven, bijna uitsluitend in de Gemeentelijke collectie.

In de derde hoofdrubriek van de tabel vindt men dan de schervenvondsten van verschillende vindplaatsen van de Holdeurn vermeld, welke laatsten ook weer door letters aangeduid zijn.

Hier beduiden de letters:

- I. Van het terrein der ovens (vgl. den schetsmatigen plattegrond afb. 1).
- A. Vondsten boven uit het kleine oventje bij de eerste groote steenovens (zie blz. 2), op zichzelf niet van veel beteekenis, omdat hier in het zeer laag afgebroken oventje allerlei stukken uit den bovengrond doorheen kunnen zijn gekomen.
- H. De scherven uit de brandplek vóór den eersten grooten pottenbakkersoven, blijkbaar bij het schoonmaken van den oven ontstaan, dus uit den tijd toen deze in werking was.
- I. De scherven onder uit den tweeden grooten pottenbakkersoven, gevonden te samen met eenige klossen van aardewerk, die men wel als standaards, bij het bakken van potten gebruikt, verklaart en van een gestempeld tegelfragment der legio X uit het laatst der 1e eeuw.
- P. Scherven gevonden onder een basis met grooten steen erop, bij R.
- R. Groote afvalhoop van scherven der pottenbakkerij, dus zeker uit den tijd van deze.
- S. Losse vondsten over het geheele terrein der ovens.
- U. Scherven uit het gat van een eenvoudigen in de leem uitgegraven oven.
- V. Groot brandgat, waarschijnlijk van een eenvoudig in de leem uitgegraven pottenbakkers- oventje.
- W. Brandgat ten W. van pannoven C, waarschijnlijk ook van de pottenbakkerij afkomstig.
- X. Gat van een eenvoudig oventje als U.
- II. Tweede terrein (de fabriek); hier is nog een onderscheid gemaakt in:
 - δ vondsten uit een kelder,
 - η vondsten op het geheele terrein.

Deze vondsten van de Holdeurn, zoowel in materiaal als in vormen precies dezelfde als de bovengenoemde ceramiek uit de grafvelden, bewijzen natuurlijk absoluut, dat dit aardewerk op de Holdeurn gefabriceerd is, terwijl dan anderzijds, gelijk we reeds opmerkten, de vondsten in de gedateerde grafvelden den tijd van de pottenbakkerij op de Holdeurn aangeven.

Wat nu het betreffende aardewerk zelf aangaat, daarin kunnen wij verschillende soorten onderscheiden:

In de eerste plaats het „*fijne Nijmeegsche aardewerk*”, gelijk DANIËLS het reeds lang geleden heeft genoemd (Oudh. Med. v.h. Rijksmus. v. Oudh. Leiden, 2e R. VIII², blz. 92), hetwelk ook o.a. door VERMEULEN („Grafveld op den Hunerberg”, blz. 68) en BRUNSTING („Grafveld onder Hees bij Nijmegen”, blz. 132) als zoodanig wordt besproken.

Dit aardewerk is wel zeer karakteristiek, het is zeer fijn en veelal zeer dun van wand en vertoont de natuurlijke kleur van de gebakken aarde, rossig-rood tot oranje-geel; ook schijnt het zoo nu en dan of een roode kleurstof aan de klei is toegevoegd. Vaak is het sterk gepolijst en daardoor wat donkerder; dikwijls ziet men ook op het oppervlak horizontale, ten gevolge van het polijsten iets donkerder geworden, strepen. Door het bakken is dit aardewerk niet zelden

zeer hard geworden. Het vertoont vaak een grauwe kern; soms is het bijna geheel grijs verbrand. Misbaksels komen nogal eens voor. Een enkele maal vertoont het een meer fletse, bruinachtig-grijze tint.

Soms vinden we op dit *fijne aardewerk* een *reliëfversiering*, hetzij uit een vorm gedrukt, hetzij in barbotine; vaker nog is een eenvoudige versiering door arceering, ingestoken puntjes of iets dergelijks aangebracht. Meestal is het evenwel *onversierd*. Zeker is dit product werkelijk een topprestatie van pottenbakkerskunst met zijn fijne, scherpe vormen en vaak papierdunne wanden. Reeds de boven geciteerde schrijvers wijzen op het feit, dat vele van deze vormen klaarblijkelijk metaal- of glasvormen nabootsen. Dit uiterst fijne en zeker kostbare aardewerk komt overigens betrekkelijk zeldzaam voor. Buiten Nijmegen en omgeving is het vrijwel niet te vinden en wat wij uit de Nijmeegsche grafvelden bijeen konden brengen is ook nog betrekkelijk weinig. Merkwaardig is evenwel de nauwe verwantschap met een andere, eveneens lokaal zeer beperkte, aardewerkgroep, namelijk de roodbeschilderde waar uit de buurt van de Wetterau (vgl. BETTERMANN, Saalburg Jahrbuch VIII, S. 113 e.v.v.). In deze geheel verschillende, doch eveneens fijne aardewerksoort vinden wij, gelijk ook telkens weer in onzen beschrijvende catalogus wordt aangegeven, stuk voor stuk dezelfde, overigens in de Romeinsche ceramiek vrijwel unieke, vormen terug. Eén vondst op de Holdeurn wijst wel zeer sterk op die verwantschap, ook wat betreft het met reliefs versierde aardewerk. In de bedoelde publicatie in het Saalburg Jahrbuch VIII geeft BETTERMANN een fragment van een plat, vierhoekig schaalte met reliefversiering, waarbij hij als voorbeeld precies zulk een reliefschaalte van metaal uit de Hildesheimer zilvervondst aanhaalt (S. 125, Abb. 16). Van juist zulk een schaalte nu werd op de Holdeurn een groot stuk van de uit pijpen gemaakte vormschotel gevonden (zie op Plaat XII onze afbeelding 3c-d). Dit stuk draagt aan de achterzijde een naam ingegrift n.l. *M a r c i F a b i*, waarschijnlijk dus den naam van een pottenbakker, die hier gewerkt heeft. De genoemde overeenkomst tusschen beide pottenbakkerscentra kan geen toeval zijn. Er moet zeker tusschen beide pottenbakkerscentra een band hebben bestaan en wel niet uitsluitend van chronologische aard. Wat de dateering van deze beschilderde waar uit de Wetterau betreft, ze is voornamelijk gevonden in het z.g. „Erdkastell” van de Saalburg. Het hangt er dus maar vanaf of men den aanleg daarvan met WOLF in Domitiaanschen tijd dan wel met Jacobi e.a. in vroeg-Hadriaanschen tijd stellen wil (vgl. BETTERMANN in Saalburg Jahrbuch VIII, S. 117 e.v.v.). Laat men met ons deze volkomen gelijkheid van vormen dezer ceramiek met de onze van de Holdeurn als bewijs voor chronologische gelijkheid gelden, dan zou men op grond van onze verzameling zich bij WOLF's meening moeten aansluiten. Anders zou men moeten aannemen, dat de productie van die pottenbakkerij in de Wetterau een directe voortzetting van het bedrijf op de Holdeurn moet zijn geweest. Immers de vindplaatsen onzer voorwerpen hier wijzen, gelijk uit onze tabel blijkt, althans in hoofdzaak, dwingend op den tijd der Flavii, niet slechts die der gave stukken in de grafvelden RK, KKH en Br, maar ook die der vele fragmenten in en bij de legerplaats der Legio X.

Een andere, hoewel zeer nauw verwante soort is het *ruwwandige „baksteenachtige” aardewerk*, gelijk DANIËLS het reeds als waarschijnlijk Nijmeegsch fabrikaat heeft herkend (DANIËLS, Oudh. Med. v.h. Rijksmus. v. Oudh.², VIII², 92 e.v. Zie ook BRUNSTING, l.l., blz. 132 en 140 en VERMEULEN, l.l., blz. 104; deze laatste noemt ook de Holdeurn reeds als mogelijke plaats van fabricage). Dit aardewerk is waarschijnlijk van hetzelfde materiaal als het eerst genoemde, echter veel sterker met zand vermengd en daardoor ruwer en brozer. Er komen ook verscheidene stukken voor, die als het ware tusschen beide instaan: niet zoo fijn als het eerste maar minder grof dan het baksteenachtige. Dit laatste vooral doet vaak sterk denken aan dat der door

S. LOESCHCKE (Westph. Mitth. V, S. 107) gesignaleerde Xanterner „blau-roten" pottenbakkerij; bij sommige stukken is ook hier een blauwe kern aanwezig.

Aan onze beschrijving van de producten, welke met zekerheid aan de pottenbakkerij van de Holdeurn zijn toe te schrijven, meenen wij ook die van eenige groepen *kruiken* te moeten toevoegen.

Ook onder deze is er namelijk een aanzienlijk aantal, waarbij de typisch rood-rossige kleur van het aardewerk bijna alleen al voldoende is om hen als producten van deze pottenbakkerij te beschouwen. Zij komen zoowel in de fijne, gladde als in de baksteenachtige waar voor; niet zelden houden zij het midden tusschen beide. Evenwel ligt hier de zaak niet zoo eenvoudig als bij het andere aardewerk. Immers boven werd reeds opgemerkt, dat de aarde van de Holdeurn sterk aan die van de blauwroode pottenbakkersproducten van Xanten (vgl. LOESCHCKE, Westph. Mitth. V, S. 108 e.v.v.), waaruit ook in Nijmegen vrij wat producten aanwezig zijn, doet denken. Bij vroege vormen uit den Xantener tijd, die echter niet precies zóó in Xanten bekend zijn, doch wel in Nijmegen gevonden worden, moet dus vanzelf twijfel blijven bestaan, temeer daar fragmenten van zulke vormen niet, of slechts uiterst zelden op de Holdeurn gevonden zijn. Latere stukken onderscheiden zich daarentegen uit den aard der zaak door hun vormen duidelijk van die Xantener waar en komen ook in de grafvelden uit den bloeitijd der Holdeurnsche pottenbakkerij zóó veelvuldig voor, dat wij m.i. niet behoeven te aarzelen hen aan deze laatste toe te schrijven. Verschillende van die latere kruikvormen vertoonen ook de typisch rood-rossige kleur van de Holdeurn. Echter komen naast deze echt Holdeurnsche exemplaren vele stukken voor van denzelfden of dergelijken vorm, waarbij de kleur sterk verbleekt is. Op zichzelf doet dit ons op het eerste gezicht aarzelen hen ook aan onze pottenbakkerij toe te schrijven. Evenwel zijn er ook weer zóó veel tusschenschakels, exemplaren, die voor een deel de typisch rossige kleur vertoonen, echter partieel, bij plekken, of wel slechts aan één zijde, geheel verbleekt zijn en doen al deze vormen met elkaar zulk een merkwaardige kleurschakeering, vanaf dat rossige, over rossig-geel, hoog-geel naar geel-blank toe, zien, dat zij als het ware volkomen in elkaar overloopen en er feitelijk geen scherpe scheiding te maken is. Wij meenen dus te moeten veronderstellen, dat ook deze bleeke producten van onze zelfde pottenbakkerij zijn. Men zou zich kunnen voorstellen, dat men ten gevolge van de gewone mode der witte pijparden kruiken expres getracht heeft speciaal bij deze kruikvormen de witte pijparden kleur te benaderen. Uit den aard der zaak kan evenwel onder deze omstandigheden voor de juistheid van de toewijzing van elk stuk dezer kruikencollectie afzonderlijk niet worden ingestaan. Wij meenden echter toch deze kruikvormen niet uit onzen catalogus te mogen weglaten, al moeten wij hier eenigszins in het onzekere blijven. Wij hebben daarom in onze *tabel* bij deze kruiken expres de aardewerkkleur der verschillende exemplaren bijzonder vermeld.

Merkwaardig is nog, dat in de Holdeurnsche pottenbakkerij, blijkens vondsten ter plaatse, speciaal een latere kruikvorm is gebakken (zie No. 608), die niet in onze grafvelden hier is te vinden.

Ten slotte vermelden wij hier nog de vondst van een aantal lampjes en enkele vormen voor terra-cotta beeldjes, klaarblijkelijk in deze pottenbakkerij vervaardigd, welke Dr. BRAAT in zijn beschrijving der opgraving denkt te bespreken.

BESCHRIJVENDE CATALOGUS

FIJN AARDEWERK MET RELIEFVERSIERING

- 1 Kleine casserole met platten steel van fijn, rossig-zalmkleurig aardewerk, grijs in de kern (type 1). Omgekeerde, afgeplatte kegelvorm met kleinen standring en scherpen bovenrand, waaraan de steel met twee vogelkoppen aansluit, geheel als bij bronzen voorbeelden. Op den steel reliefversiering: langs de kanten een rij puntjes en daarbinnen een aantal bladknoppen met stengeltjes (Pl. I). Het uiteinde van den steel is rechthoekig met twee driehoekige insnijdingen. Dergelijke casseroles komen in Novaesium (Bonn. Jahrb. 111/112, Taf. XXVII no. 53-56) en aan den Rijn ook in beschilderde waar voor (vgl. Saalburg Jahrbuch VIII, S. 120 e.v.v.). De vindplaats van dit en het volgende stuk wijst op ongeveer het laatste kwart der eerste eeuw (zie de tabel).
- 2 Bakje van een zelfde casserole, de steel is geheel afgebroken, alleen zijn aan den rand nog de twee vogelkoppen zichtbaar.
- 3 Gedeelte van een platten steel van zulk een casserole, breeder en dikker dan de vorige. Ook hier vertoont, als bij 1, het uiteinde twee driehoekige insnijdingen, die echter meer afgerond zijn, met twee vogelkoppen op de hoeken, waarvan de lange snavels langs de zijkanten van den steel loopen; deze is bovenop weer met een puntenrij en ranken met bladknoppen en bladeren in relief versierd (Pl. X).
- 4 Zeer platte, wijde steelpan (type 2) met rondoplopenden wand en uitstaanden, platten rand, die van boven sterk geprofileerd is. Onderaan een vrij hoge standring, waarbinnen de bodem hoog tot een bolle umbo is opgedrukt. Aan den rand sluit een geheel ronde, stafvormige steel aan, die zich naar zijn einde toe iets verbreedt en in een ronden ribbelrand eindigt. Op het schijfvormig uiteinde van den steel is in vrij hoog relief aangebracht een eigenaardig gekapt vrouwekopje met buste, om welke eenige onduidelijke attributen (vgl. BRUNSTING, I.I., V, no. 14). Dit prachtige stuk van metaalimitatie (Pl. I) behoort, evenals dit in echt bronswerk ook vaak het geval is, te samen met een:
- 5 Fraaie kan (type 3a) van fijn, rossig-geel aardewerk, geheel in metaalvorm met een hoogen, tot een buisvormigen tuit ingeknepen hals met toegeknepen monding. Bijna bolvormige buik op afzonderlijk, plat, kegelvormig voetje, dubbel-stafvormig oor, met bovenop en onderaan op den buik hetzelfde vrouwekopje in hoog relief als op de casserole no. 4. Onder om den buik en onder aan het voetje breede, ingedrukte groeven. Evenals het vorige, waarbij het behoort, is ook dit stuk een prachtexemplaar van metaalimitatie (vgl. ook BRUNSTING, I.I., Pl. V, 14). Zulke vormen in brons behooren zonder eenigen twijfel tot ongeveer het midden van de eerste eeuw. Dat echter deze stukken in een later grafveld zijn gevonden (zie tabel), is gemakkelijk te verklaren door het lang bewaard blijven van zulke kostbare voorwerpen.
- 6 Halsfragment met smal, hoog, sterk omgeknikt, vrij dik oor, waar bovenop een geappliqueerd gebaard mannekopje in hoog relief (Pl. X).
- 7 Slanke kan (type 4a) met hoog-ovalen buik op een eenigszins afgezet voetje, van onderen plat, iets ingedeukt, met rondom een geultje. De hooge, slanke hals loopt zeer geleidelijk in den buik over en heeft een sterk uitstaanden rand met trechtersvormige monding. Aan den rand sluit met twee vogelkoppen (als bij 1) een smal eenigszins hoekig gebogen bandoor aan,

lopend van rand tot buik; bovenop en onder aan het oor een zelfde in de klei geboetseerde caricatuurkop in hoog relief. Ook dit stuk is een typische metaalimitatie. Zie voor dit en de volgende stukken ook de opmerking na no. 12.

- 8 Hooge kan (type 4b) met breeden standring, die schuin naar binnen naar den platten bodem verloopt. Op den ovalen buik en vrij sterk daarvan afgezet staat de hooge hals, die zich eerst langzaam vernauwt en dan trechtervormig verwijdt. Om de monding een ribbelformige rand, aan welken weer met twee vogelkoppen, waarachter twee voluten, een smal bandoor aansluit, dat tot boven aan den buik loopt. Typische metaalvorm.
- 9 Dergelijke kan met iets meer gedrongen hals. Het bandoor sluit met twee slecht bewaarde vogelkoppen, waaraan grove voluten, om den rand aan, onder op den bodem concentrische, breede groeven, in namaak van de bronstechniek.
- 10 Fragment van zulk een kan (rand en oor afgebroken). Slanker en met minder sterk afgezetten hals en buik (vgl. no. 7), met dergelijke groeven onder op den bodem, nog sterker op die van bronswerk gelijkend.
- 11 Rand en oorfragment van een dergelijke kan met twee vogelkoppen, die aan den rand aansluiten. Het vrij breede bandoor is, wat het bovengedeelte betreft, gespleten; ingedrukte groeven langs de kanten over de geheele hoogte van het oor.
- 12 Zeer breed en dik bandoor, blijkbaar van een zeer groote kan. Flauw geboetseerde vogelkoppen als randomsluiting. Breede, ingedrukte groeven aan beide zijden over de geheele hoogte van het oor. Een paar van zulke groeven in horizontale richting, telkens met een touwvormig ingedrukten ribbel er tusschen, verdeelen het bovenvlak van het oor, dat van onderen door een dergelijke groeve in boogvorm wordt afgesloten. De verdere versiering bestaat uit ronde reliefpastilles, twee kleinere aan den bovenkant tusschen de vogelkoppen en twee grootere op het onderstuk.

Al deze kannen (6-12), blijkens hun vindplaats in de grafvelden, zonder twijfel in Flavischen tijd te dateren, zijn zeker Holdeurnsch fabrikaat. Dit blijkt niet slechts uit het typische aardewerk, maar ook vooral uit het vrij veelvuldig voorkomen van fragmenten in verschillende vindplaatsen aldaar (zie tabel).

- 13 Groote kom van hetzelfde aardewerk (type 5) in den vorm der sigillatakomen DRAGENDORFF 29, met een groeve rondom, boven en onder de vrij scherpe omknikking van den wand. Boven aan den rand sluit ter weerszijde, slechts door een paar ronde ribbels en een breede groeve ervan gescheiden, een breed, plat, horizontaal handvat aan (zie Pl. I en XI, no. 13), aan den rand uitgeschulpt en van boven versierd met reliefs: in het midden Romulus en Remus met de wolvin, rechts daarvan een adelaar, waaronder een liggend diertje, links een paar veldteekens, langs den rand voluutranken met puntrozetten. Onder aan deze handvaten sluiten breede, dubbele ooren aan, loopende tot de omknikking van den wand. Onderaan een breede, vrij hooge standring. Karakteristieke metaalvorm, verwant met stukken van het genoemde Wetterau-aardewerk (vgl. ook Saalb. Jahrb. VIII, S. 124 en Abb. 3). Van juist zulk een handvat, met een klein gedeelte van hetzelfde relief, adelaar en diertje, erop, werd in den grooten afvalhoop van de pottenbakkerij op de Holdeurn een fragment (Pl. XI, afb. 2, no. 13a) gevonden te midden van vele andere scherven uit ongeveer het laatst van de 1ste eeuw, een bewijs dus zoowel voor de plaats als voor den tijd van fabricage. Dat het dus in het vroege grafveld E gevonden heet te zijn, mag niet als bewijs voor vroegeren tijd gelden; waarschijnlijk is het niet uit een graf van dit grafveld zelf — het is trouwens in fragmenten gevonden — maar zal het, evenals ook de volgende stukken, 15 en 18 (zie tabel),

- van de latere bewoning boven op dit grafveld afkomstig zijn; zie hierover onze opmerking blz. 4 e.v.
- 14 Fragment van een dergelijke kom; bewaard is slechts (zie Pl. X) een stukje van den rand, waaraan een dergelijk, doch veel kleiner handvat aansluit, dat, aan den rand sterk uitgesneden, slechts met rozetten en bloemknopjes versierd is. Verder is ook het bandoor bewaard, dat van onder het handvat naar den wand geloopt heeft.
 - 15 Kom van denzelfden geknikten vorm (type 6) als in terra sigillata (DRAGENDORFF 29), met vrij platten standring. Slechts het bovengedeelte draagt een omlopend relieffries: op de omknikking een rand van diagonale streepjes, waaronder en waarboven een lijstje van enkele reliëfpuntjes; daar boven, door zulk een puntlijstje afgesloten, een rondlopend fries: een dubbele slinger van zulke puntjes, van boven en beneden aangevuld door eenige parallel loopende rankjes met bladeren en enkele driehoekjes uit puntjes samengesteld. Bovenaan een gladde, iets uitgebogen rand tusschen twee ronde ribbels. Behalve de aard en de kleur van het aardewerk wijst ook een enkel fragment op de Holdeurn gevonden op de fabricage ervan aldaar. Wat den tijd betreft geldt voor de vroege vindplaats van no. 15 hetzelfde als wat we sub 13 opmerkten. Ook getuigt het voorkomen van zulke fragmenten in de Castra Leg. X voor een datering in het latere deel van de 1e eeuw.
 - 16 Kom als 15. Op den iets ingezonken friesband een reliëf van grillig geteekende figuren: spichtige, fijne ranken met enkele bladknopjes, een groot, sterk generfd, driehoekig blad, een paar driehoeken van enkele puntjes en grillig geteekende dierfiguren (hertjes en hond?). De iets uitgebogen bovenrand is glad met een horizontale groeve boven- en onderaan.
 - 17 Bekertje, vrij bol-ovaal met scherp, hoog randje (vorm als onversierd veelvuldig voorkomt, zie no. 36 e.v.v.) en iets gemarkeerd voetje met vrijwel platten bodem (type 7). Rondom den buik een doorlopende reliefrank met wingerdbladeren en knoppen en trossen met puntjesversiering. Tusschen die rank dierfiguurtjes, haasjes en vogeltjes. De typische relieffersiering vertoont sterke gelijkenis met die van het roodbeschilderde aardewerk uit de Wetterau: Saalb. Jahrb. VIII, 123.
 - 18 Ovaal bekertje (type 7) met fijn, uitstaand randje en iets gemarkeerd voetje, waaronder een vrijwel platte bodem met rondlopend, rond geultje langs den rand. Op den buik boven twee rondlopende, horizontale groeven een bladrank in reliëf, waarboven nog een dergelijke groef. Het aardewerk is fletser geel dan gewoonlijk, waarschijnlijk toch ook hier gefabriceerd.
 - 19 Bekertje van hetzelfde aardewerk, vorm als 17 e.v. (type 7), waarvan de geheele voorzijde door een groot caricatuurgezicht in reliëf wordt ingenomen, grijsverbrand, rossig aardewerk.
 - 20 Fragment van zulk een ovaal bekertje met om den buik onregelmatig geplaatste knoppen en streepjes in reliëf, die mogelijk een gezichtje hebben gevormd.
 - 21 Ovaal bekertje (type 8) met fijn, iets uitstaand randje, voorzien van een tuitje en met een (afgebroken) oortje; platte bodem. Rondom den buik een reliëf: boven en beneden een punt-randje, daartusschen een fries met onderaan een reeks horizontale streepjes, daarboven een doorlopende rank met bladknoppen en daarboven grootere bladeren door ranken verbonden. Aardewerk als 18.
 - 22 Groote beker (fragmentarisch bewaard) (type 9) van hetzelfde aardewerk, ovale vorm met platten bodem en een rand, die eerst rechtop staat en dan horizontaal naar buiten uitbuigt, van boven vrijwel plat. De geheele buik draagt een eigenaardige relieffersiering, een gezicht, waarvan wenkbrauwen, oogen en ooren zijn aangegeven. De mond wordt door een vreemd

onregelmatig gewelfde relieflijn weergegeven, met onderaan een bol, terwijl op de plaats van den neus een groote phallus staat. Ook op de wangen ter weerszijden is een phallus in relief aangebracht. Bij dit en de voorgaande stukken wijst de vindplaats duidelijk op het latere deel der eerste eeuw (zie tabel).

- 23 Randstuk van een kom (type 10) met omgeslagen, uitstaanden rand (vorm als no. 102 e.v.v.) met boven op den rand een doorlopende bladrank in barbotinerelief (zie tabel).
- 24 Beker van omgekeerden, afgeknotten kegelvorm op laag, met scherpen knik inspringend voetje, waaronder een platte bodem met rond geultje rondom (type 11). Over den geheelen wand zeer grillig verloopende ranken met bladeren. Daarboven rondlopend een touwvormig randje. Bijzonder dun, fijn aardewerk.

FIJN AARDEWERK ZONDER RELIËFVERSIERING

- 25 Bekertje van denzelfden afgeknotten kegelvorm als 24 (type 11) op een laag, met scherpen knik inspringend voetje, waaronder een platte bodem met fijnen standring. Rondlopende groef langs den rand, waaronder, na een glad gedeelte, een dubbele groef en verder over het geheele oppervlak van den wand een versiering van fijne, ingestoken driehoekjes. Zeer dun, fijn aardewerk. Een dergelijk stuk ook bij VERMEULEN, l.l., blz. 70, 52A. De vele fragmenten, op de verschillende vindplaatsen in en bij de Castra Leg. X en op de Holdeurn gevonden, stellen de fabricage van deze stukken op de Holdeurn in het latere deel der 1ste eeuw buiten twijfel. Over de vindplaats van no. 25 zelf vgl. het sub no. 13 opgemerkte.
- 26 Gedeelte van een dergelijk vaasje als voren. De wand versierd met een veld van gearceerde versiering („Rädchenverzierung”). Dun, fijn aardewerk als boven, grijs op de breuk.
- 27 Gedeelte van een dergelijk vaasje als voren. Het voetje vertoont een standring met rond geultje daarbinnen. Het oppervlak wordt door dubbele groeven in eenige horizontale banden verdeeld, zonder verdere versiering.
- 28 Zeer hooge beker van hetzelfde dunne, fijne aardewerk (type 12). Hooge, omgekeerde, afgeknotten kegelvorm op een inspringend voetje, waaronder een platte bodem met vrij breeden, platten standring. Het vlak van den hoogen wand is door dubbele groeven in banden verdeeld, waarvan de bovenste en onderste onversierd zijn, terwijl de twee bredere middenste een versiering van ingestoken puntjes en van lichte arceering dragen. Fragmenten van zulke stukken zijn ook op den Batavenburcht en vooral in en bij de Castra Leg. X gevonden; zeker op de Holdeurn gemaakt (zie tabel). Dezelfde vorm komt ook in het rood beschilderde aardewerk van de Wetterau voor (zie Saalburg Jahrb. VIII, Abb. 17, 5).
- 29 Groot fragment van een dergelijken beker als No. 28 met versiering van horizontale banden met ingedrukte ruitjes (als BREUER, Oudh. Med. XII, V, 32).
- 30 Groot fragment van een waarschijnlijk zeer slank, ovaal potje (type 13) met sterk ingeknikt voetje als boven en een hoogen, scherpen standring, waarbinnen een vlakke bodem. De wand is door breede, ronde groeven in horizontale, onversierde banden verdeeld (ook voor tijd en afkomst van dit stuk vgl. de tabel en de opmerking sub 13 i.f.).
- 31 Slank-ovaal bekertje op geheel platten bodem met hoogen, iets naar buiten uitstaanden, gebogen rand (type 14).
- 32 Groot fragment van een zeer slanken beker (type 15) met platten bodem en een zich naar boven toe zeer langzaam verwijdenden, boven weer iets naar binnen gebogen wand, eindigend in een fijn ribbeltje. Behalve het bovengedeelte is de geheele vaaswand met een eigenaardige, fijne arceering versierd. Vorm als de z.g. Acobeker (DÉCHELETTE, Céramique de

- la Gaule, I, 31). Afkomstig uit een klein grafveldje te Groesbeek (Vilje) met verscheidene andere stukken Holdeurnsch aardewerk.
- 33 Klein, ovaal potje (type 16) van hetzelfde aardewerk, eenigszins flets. Onderaan een iets gemarkeerd voetje, van onderen plat met groef rondom, dan een vrij bolle, ovale buik met twee banden van gearceerde versiering door horizontale groeven omgeven, bovenaan een klein uitstaand randje. Boven aan den buik een smal, tweedeelig oortje. Een stukje als dit herinnert, ook wat zijn beigegekleurig aardewerk betreft aan sommige soorten oorbekertjes in de klassieke landen (vgl. mijn „Laat-Grieksch en Romeinsch Gebruiksaardewerk Middell. Zeegebied”, Pl. VII, 800 e.v.v.).
- 34-35 Dergelijke oorpotjes, doch zonder versiering, met geheel platten bodem, klein uitstaand randje en rond gebogen oortje. Het aardewerk is fijn, no. 34 hard gebakken en daardoor iets grauw, grijs op de breuk. Blijkens de vindplaats zijn ook deze vormen (type 16) uit het laatst van de 1ste eeuw (zie tabel).
- 36 Vrij hoge, tamelijk bol-ovale beker met klein, uitstaand randje, iets gemarkeerd voetje en platten bodem (type 7a). Rondom den buik zijn een aantal bandjes van fijne, verticale streepjesversiering zichtbaar.
- 37 Bekertje van slanker-ovalen vorm (type 7b), geheel platte bodem en klein, iets hoger opstaand randje. Het aardewerk is eenigszins flets geelachtig.
- 38-54 Bekertjes van ovalen, min of meer bollen vorm (type 7), varierende tusschen dien van 36 en 37; allen hebben een klein randje, dat bij de meeste schuin, bij sommige iets meer rechtop staat. 38-47 hebben slechts een platten, soms iets kegelvormig hollen bodem, 48-50 vertoonen een iets gemarkeerd voetje, terwijl 51-54 bovendien verder op den bodem een cirkelvormige groeve hebben, zoodat daarbuiten iets van een standring wordt gevormd, 53 en 54 hebben een groef om den buik, 52 en 54 zijn grauw verbrand. De vindplaats in de grafvelden laat geen twijfel omtrent den tijd dezer bekertjes, iets vóór en omstreeks 100 n. C., toe, evenmin als de vele fragmenten in en bij de Castra Leg. X. De vele scherven van verschillende vindplaatsen op de Holdeurn bewijzen de fabricage van deze vormen daar ter plaatse (zie tabel). Al deze bekertjes, in vorm gelijk aan de versierde stukken no. 17-19, vooral de meer bolle vormen, vertoonen groote gelijkenis met de bekende, vroege, matbeschilderde bekertjes uit het midden van de 1ste eeuw en daarna (HOFHEIM, Nass. Ann. XL, Typ 26A), evenals met de bekende reliefbekertjes van terra sigillata uit Flavischen tijd (Drag. 10, Hofh. I.I., Typ 21).
- 55 Klein, grijs verbrand potje van denzelfden vorm.
- 56 Dergelijk bekertje (type 7c) met een betrekkelijk hoog, gemarkeerd standvoetje.
- 57-58 Een paar van zulke bekertjes (type 17) hebben een meer cilindervormigen wand, met klein uitstaand randje en een afzonderlijk, van onderen plat, standvoetje; ze vertoonen gelijkenis met den iets lateren vorm van matbeschilderde bekers (als O.R.L. 31, Wiesbaden, Type 12). Ook in de roodbeschilderde waar uit de buurt van Mainz komt deze vorm voor (Saalburg Jahrb. VIII, S. 123, Abb. 15, No. 20).
- 59-61 Bekertjes (type 18) als boven met klein, uitstaand randje, even gemarkeerd voetje en platten bodem, waarop een ingedrukte cirkel. De wand vertoont bij 59 zes, bij de andere vijf knepen. Onze vindplaatsen bieden weinig gegevens voor dateering. Hun productie op de Holdeurn staat echter vast (zie tabel). Dergelijke „knepenbekers” komen veelvuldig in matbeschilderd aardewerk voor en zijn dan waarschijnlijk niet vóór het begin van de 2de eeuw te dateren (vgl. BEHN, Kat. Mainz, S. 102, No. 706).

- 62-63 Potjes met zeer breeden buik (type 19), rond oplopenden schouder en zeer laag halsje eindigend in een zeer klein randje, no. 62 met geheel platten bodem, no. 63 met standring, waarbinnen een rond geultje. Zij zijn in hetzelfde aardewerk, zeer hard gebakken (vgl. het stuk in dit ruwwandige aardewerk no. 344).
- 64-67 Zeer slanke ovale tonvormige bekers (type 20a), de tonhoepels aan beide einden door groeven gevormd. Midden op den wand een smal bandoortje met naar buiten omgekrulde einden. Dezelfde vorm komt ook in terra nigra voor (vgl. mijn „Belgische waar in Nijmegen”, no. 614, zonder oortje) en later ook in beschilderde waar. No. 67 werd met een aantal stukken „Nijmeegsche” waar gevonden in het grafveld onder Hees (vgl. BRUNSTING, I.I., blz. 186). Toch is blijkens onze tabel hun tijd omstreeks 100 n. C. niet twijfelachtig, evenmin als hun fabricage op de Holdeurn.
- 68 Dergelijke tonbeker (type 20b), doch slanker en met op het midden hoekig omgeknikten wand.
- 69 Kannetje (type 21) met ovalen buik, slanken, rond oplopenden hals, waaraan een bijna horizontaal uitstaande rand met rondom bovenop een scherpe ribbel. Een bandoor loopt van onder den rand tot den buik. Onder op den vlakken bodem een platte standring, waarbinnen een ondiep geultje.
- 70-71 Cylindervormige kannen (type 22) met iets kegelvormig oplopenden schouder en kleinen, ronden hals, waarop een sterk uitstaande rand, die van boven weer iets kegelvormig is afgeplat. Klein, rondgebogen, driedeelig oortje op den schouder; platte bodem (zie verder sub 78).
- 72 Dergelijke kan, de hals sterk van den schouder afgezet, vierdeelig oor; om den buik twee maal twee horizontale, ronde geulvormige groeven. Het aardewerk is zeer flets geelachtig.
- 73 Dergelijk kannetje, schouder en hals iets hoger en meer afgerond, vrij smalle, sterk kegelvormige rand. Oor afgebroken. Misbaksel.
- 74 Dergelijke kan, de schouder loopt iets slanker rond op, de vrij breede rand is iets fijner, van boven plat en door groeven iets geprofileerd. Vierdeelig, rondgebogen oor.
- 75 Groote, zeer breede kan, vorm als boven, de rand van boven iets konisch en door groeven geprofileerd, vierdeelig, gebogen oortje. Platte bodem, in het midden sterk ingedeukt, met uitstekende punt in het midden.
- 76 Dergelijke kan, plomp model, de uitstekende rand is dik en van boven geheel plat; driedeelig oor, platte bodem.
- 77-78 Groote halsfragmenten van zulke kannen van hetzelfde aardewerk.
Voor al deze vormen (type 22), als No. 70 e.v.v., die juist zóó, veelvuldig in glas voorkomen, zie ook VERMEULEN, I.I., blz. 75 en BRUNSTING, I.I., blz. 138, 13. Hun tijd omstreeks 100 n. C. staat door hun vindplaats vast, evenals de productie ervan op de Holdeurn (zie tabel).
- 79 Amphoortje (type 23) van hetzelfde aardewerk, bolle buik met buisvormigen hals en trechtervormige monding, met ronden ribbel om den rand. Van hals tot buik twee vierdeelige, rondgebogen oortjes. Onderaan een vrij breede standring.
- 80 Klein kruikje (type 24) van hetzelfde aardewerk op platten bodem. De ovale buik loopt langzaam in het slanke halsje over, dat zich naar boven weer sterk verwijdt en eindigt in een breeden, konisch gevormden rand. De monding is trechtervormig. Een tweedeelig oor loopt van den rand tot den buik. Een dergelijke vorm komt in ander aardewerk reeds vrij vroeg in de eerste eeuw, doch ook nog later voor, vgl. HOFHEIM, Nass. Ann. XL, Typ 55 met de daar opgegeven litteratuur.

- 81-82 Kommen (type 25a) van hetzelfde fijne aardewerk, doch vrij dik en zwaar, halfbolvormig, op afzonderlijk voetje, van onderen plat, eenigszins konisch toeloopend. Van boven steekt de rand iets uit boven den geheel naar beneden omgeslagen, breeden kraag. Vgl. BRUNSTING, l.l. blz. 136, 7. Waarschijnlijk behoort deze vorm tot het begin van de 2de eeuw (zie tabel).
- 83 Kommetje (type 25b) van dergelijken vorm met breeden, omgeslagen kraag, zwaar, dik aardewerk. Onder aan het voetje een standring, waarbinnen een geultje loopt. Dit stuk is gevonden in het Heessesche veld met andere stukken „Nijmeegsche” waar (zie BRUNSTING, l.l. blz. 186, vondst 30, 8).
- 84 Fragmenten van een ribbelkom (type 26) van hetzelfde aardewerk, geheel gelijk aan de glazen, komvormige schaaltes met verticale, hooge ribben over het oppervlak. Een dergelijk stuk ook bij VERMEULEN (l.l., blz. 74 e.v., vgl. Pl. VII, 59 en XI, 117).
- 85 Kommetje met rond omgeknikten wand, herinnerend aan no. 13, doch met uitstaanden, platten rand en een oor van rand tot omknikking (bodem afgebroken) (type 27a).
- 86 Kom met omgeknikten wand (type 27b), aan welken twee tegenover elkaar staande ooren. Voetje met standring, waarbinnen een ronde geul. Hetzelfde aardewerk, vrij dik.
- 87 Fijn, laag kommetje met platten bodem met standring (type 28). De wand loopt wijd uit en gaat in langzame ronding over in den vlakken, bijna horizontaal uitstaanden rand, boven op welken drie rondloopende, concentrische groeven.
- 88-91 Halfbolvormige kommen (type 29a) met hoekig, horizontaal uitstaand, plat randje, aan het eind waarvan een min of meer scherp opstaande ribbel. Onderaan een plat gemarkeerd voetje, van onderen iets konisch toeloopend. Uit de tabel is duidelijk zichtbaar, hoe ook deze en de volgende kommen tot denzelfden tijd behooren en producten van de Holdeurn zijn.
- 92 Dergelijke kom, de rand draagt ook aan de onderzijde een dergelijken ribbel.
- 93 Dergelijke kom met klein, plat randje, plomper vorm (type 29b).
- 94 Dergelijke kom met vlakken bodem en een platten standring (type 29c).
- 95-98 Dergelijke kommetjes (type 29d), de rand staat iets naar boven en draagt, behalve het scherp opstaande randje ook een groeve binnenom, waardoor eenige profileering van het bovenvlak ontstaat. Onder op den bodem een platte standring.
- 99 Waarschijnlijk dergelijke kom, waarvan echter de geheele rand is afgebroken. Onderaan een dergelijk voetje met platten bodem en standring met geultje.
- 100 Halfbolvormige kom met hoogen, rechten, verticalen rand, die van boven ribbelformig eindigt, waartegen aan de binnenzijde een scherp, horizontaal lijstje aansluit, zoodat het er een dekselgeultje mee vormt. Tusschen rand en kom heeft klaarblijkelijk nog een naar buiten uitstaande rand gezeten, die echter geheel is afgebroken, zoodat de juiste vorm van het geheel niet meer is te onderscheiden.
- 101 Halfbolvormige kom (type 29e) met gemarkeerd voetje en smallen, uitstaanden, schuin naar buiten afloopenden rand met een ribbel aan de buitenzijde.
- 102-104 Kommen (type 10), halfbolvormig, met platten bodem, vrij hoog model. Groote, rond naar buiten omgeslagen rand, op welken met een paar reliefstrepen het rudiment van een uitgiettuit aangebracht is; bij 102 en 103 is onder op den bodem een rondlopend geultje aangebracht, 104 heeft een slechts even uitstekenden, platten standring. Zie sub 106.
- 105-106 Dergelijke kommen, iets platter model. Buiten om den rand een horizontale, rondloopende groeve.
Blijkens de tabel is ook dit soort kommen, 102 e.v.v., van hetzelfde aardewerk, zonder twijfel fabrikaat van de Holdeurn uit denzelfden tijd.

- 107 Diep kommetje (type 30) van fijn aardewerk: op een van onderen plat, gemarkeerd voetje staat een hooge, eenigszins S-vormig uitgebogen wand. Rondom den wand een ronde, geulvormige groef. Dit stuk werd gevonden onder een grafsteen.
- 108 Eenigszins platte, halfbolvormige kom (type 31a) met iets naar binnen gebogen wand en met breeden, platten, vrij hoogen standring. Even onder den rand een geulvormige groef. Fijn aardewerk van dezelfde soort.
- 109 Halfbolvormige kom (type 31b) met kleinen standring en groef om den rand.
- 110-112 Halfbolvormige bakjes (type 32) op smallen standring. Boven om den rand een groef.
- 113 Halfbolvormig, klein kommetje met platten bodem (type 33). Een van boven afgeplat, schuinstaand randje wordt door twee groeven bovenop eenigszins geprofileerd. De vorm gelijkt op den veelvuldig in ruwwandig vaatwerk voorkomenden (type 66a, No. 345 e.v.v.).
- 114-115 Halfbolvormige kommetjes met op het midden ingesnoerden wand op vrij hoog voetje (type 34), geheel als de terra sigillatavorm *Dr a g.* 27. Ook hiervan staan de tijd en de fabricage op de Holdeurn volgens de tabel vast.
- 116 Bakje (type 35a) van hetzelfde, iets dikkere aardewerk in afgeknotten kegelvorm met afzonderlijk van binnen vrij diep uitgehold voetje; de vorm gelijkt precies op de iets latere terra sigillata bakjes *DRAGENDORFF* 33. Een groef scheidt het afgeronde randje van den wand.
- 117 Dergelijk bakje, het voetje is echter van onderen niet uitgehold, doch onder den platten bodem is een standring aanwezig. Onder om den wand loopt boven het voetje een horizontale groef.
- 118-153 Bakjes in afgeknotten kegelvorm (type 35b), no. 133 scherp kegelvormig, doch overigens meestal met bovenaan min of meer sterk uitbuigenden wand; 118-132 zijn iets dikwandiger dan de andere, met een groef aan het boveneinde, die een ribbelformig randje vormt. In deze bakjes is een sterk verschil in detailvormen te bespeuren. De bodem is eenvoudig recht afgesneden, behalve bij no. 135, waar hij eerst eenigszins hoekig inspringt. Bij no. 134 buigt de rand zeer sterk naar buiten om. No. 134 e.v.v. zijn fijner van wand, terwijl een groef bovenop een zeer scherp randje vormt; daarbij zijn deze stukken dikwijls zeer scherp hard gebakken. Vele vertoonen om den wand rondomloopende groeven.
- Deze karakteristieke kegelvormige bakjes komen in beschilderde waar reeds kort na het midden van de eerste eeuw voor (vgl. *WIESBADEN, O.R.L., no. 31, XIII, 20*). Zij hebben echter ook in de 2de eeuw nog een lang leven gehad en komen ook in de latere grafvelden van Nijmegen nog veelvuldig voor (vgl. *BRUNSTING, l.l., blz. 86, No. 19*). Uit onze tabel blijkt echter wel duidelijk, dat deze vormen in ons „Nijmeegsch” aardewerk zeker in hoofdzaak weer tot het laatste deel van de eerste eeuw behooren, en dat zij ook op de Holdeurn zijn vervaardigd; maar een aantal stukken laat door hun herkomst vermoeden, dat deze vorm in deze pottenbakkerij toch nog langer in de tweede eeuw heeft stand gehouden. Ook deze zelfde vorm is weer karakteristiek voor de rood beschilderde waar van den midden-Rijn en de Wetterau (*Saalb. Jahrb. VIII, Abb. 15 en Taf. VI, vgl. Alt. heidn. Vorzeit, V, 45, 776*).
- 154-156 Bordjes met geheel platten bodem (type 36a), waarop schuin en van boven een weinig naar buiten ombuigend een rand staat, aan welks einde een klein ribbelformig randje door een groef wordt afgescheiden; no. 154 heeft onderaan een breeden, zeer platten standring, bij de andere loopt om den platten bodem onderaan een breede, ondiepe groef.
- 157-166 Dergelijke bordjes (type 36b) meestal vrij dik en eenigszins plomp. De rand buigt hier direct van den platten bodem, sterk rond naar buiten uit, totdat hij een bijna horizontalen stand bereikt. Aan het uiterste einde wordt door een groef een ribbelformig randje afge-

scheiden, no. 157 heeft onder den platten bodem een wijden, lagen standring, no. 158 en 159 een enkele groeve buitenom, no. 160-164 twee concentrische groeven iets meer binnenwaarts, de andere zijn van onderen geheel vlak. No. 159 heeft ook binnen op den rand een groeve, no. 160 concentrische cirkels binnen op den bodem.

Deze bordjes, no. 154-166, lijken in hun vorm verwant met de bakjes no. 118 e.v.v.. Evenals die bakjes zijn deze vormen in beschilderd aardewerk in de latere grafvelden van Nijmegen veelvuldig te vinden (vgl. BRUNSTING, I.I., blz. 84 en 134). Ook hier blijkt echter uit onze tabel, dat zij in deze aardewerksoort zoowel in het laatst van de 1ste eeuw, als ook nog later in de 2de eeuw te dateeren en op de Holdeurn gefabriceerd zijn, waar vele scherven ervan bijna op alle vindplaatsen gevonden zijn. Verscheidene van de grovere stukken gaan feitelijk naar het grovere, baksteenachtige over. Ook deze vorm is weer typisch voor de rood beschilderde waar in de Wetterau enz. (vgl. Saalburg Jahrbuch, VIII, Abb. 13 en 15, 7, 8 en Taf. VI, 5, 6, vgl. Alt. heidn. Vorz. V, 45, 77b).

- 167-168 Plompe, platte bordjes (type 37a) van vrij dik aardewerk, met rond opstaanden rand, van binnen iets hoekig. Binnen op den bodem zijn ronde kringen en een spiraal ingedrukt.
- 169-213 Bordjes (type 37b) met geheel platten bodem en rond opstaanden rand; in de hoogte van dien rand en in de wijze van uitbuiging daarvan, nu eens meer gestrekt, dan weer meer naar binnen gebogen, bestaat een zeer groote variatie, zonder dat een bepaalde onderscheiding is aan te brengen (zie de afbeeldingen op Pl. III). De bodem is van onderen geheel plat, zoo nu en dan met eenige draaisporen. No. 170 heeft een groef onder op den bodem, enkele stukken, als no. 174, zijn sterk verbrand, no. 175-176 bepaalde misbaksels. Er is groot verschil in dikte van dit aardewerk; sommige stukken zijn plomp en loopen naar het ruwwandige, baksteenachtige over. Ook in dat ruwwandige aardewerk zullen wij straks (no. 411 e.v.v.) vele stukken van ditzelfde type tegenkomen. Uit de tabel blijkt duidelijk, dat, terwijl onze stukken van fijne „Nijmeegsche” waar, op een enkele uitzondering na, tot den tijd vóór en omstreeks 100 behooren, deze zelfde typen in ruwwandig aardewerk klaarblijkelijk in hoofdzaak tot de 2de eeuw behooren. Aan de fabricage van alle op de Holdeurn valt niet te twifelen.
- 214 Fragment van een plat bordje met omgeslagen rand, waarvan het uiterste gedeelte een fijne gearceerde versiering draagt (type 38, Pl. X). Platte bodem met vlakken standring. Geheel grijs verbrand. Dezelfde vorm komt ook in de roode waar van de Wetterau (Saalb. Jahrb. VIII, Abb. 14, beneden links) voor. Het is ook fabricaat van de Holdeurn (zie tabel).
- 215-216 Platte bordjes met bijna rechthoekig opstaand randje (type 39). Buiten op de scheiding van bodem en rand een scherp uitstaande ribbel; onder op den bodem een betrekkelijk kleine standring. No. 215 heeft in het midden een groeve, waarbinnen een eenvoudig voetstempel, waarin slechts een rij van drie puntjes, no. 216 heeft alleen zulk een voetstempel, hoewel niet precies hetzelfde, met een rij van vier puntjes (zie Pl. XIII, afb. 4). Een dergelijk stempel, ook weer eenigszins anders, komt ook op iets latere bordjes van terra nigra voor, vgl. mijn „Belgische waar” No. 1149 e.v. (Pl. XX, 179b).
- 217-219 Merkwaardige, geheel platte schoteltjes (type 40) in den vorm van een dunne schijf met zeer klein, ribbelvormig opstaand randje, van onderen geheel vlak of met iets naar het midden oplopenden bodem. No. 219 heeft bovenop om het midden een cirkelvormige groef. Bij no. 217 heeft het aardewerk een flets-beige kleur. Deze schoteltjes vinden hun analogieën ook weer uitsluitend in het rood beschilderde aardewerk van de Wetterau (zie Saalb. Jahrb. VIII, Taf. VI, 13 e.v.v.).

- 220 Plat bakje met iets schuin oplopend randje (type 41). Onder op den bodem aan den rand een flauwe, ronde standring.
- 221-224 Dekfels (type 42a) van zeer fijn aardewerk, plat, naar het midden iets konisch oplopend met middenop een cilindervormig breeder of smaller knopje, dat soms rondom door groeven geribd en van boven plat of min of meer rond ingedeukt is. No. 221 is geheel grijs verbrand, als ware het grauwe terra nigra. Ook in de rood beschilderde waar van de Wetterau komen deze dekfels voor (vgl. Saalb. Jahrb. VIII, Abb. 13, Altert. heidn. Vorz. V, Taf. 45, 774).
- 225 Inktkoker (?) (type 43) in kubusvorm met groote, ronde opening bovenop. Waarschijnlijk ook Holdeurnsch aardewerk.
- 226 Tuitpotje (lampenvuller?) (type 44) op vrij hoog voetje, met vrij breedten, bollen buik, naar boven toe langzaam smaller uitlopend. Bovenaan een rond ribbelrandje. Vrij hoog aan den wand een schuin naar boven gericht, cilindervormig tuitje, aan het einde afgeplat.
- 227 Kleine lampenvuller (?) (type 45) in lang gerekten askos-vorm met vóóran een schuin naar boven staand, dun tuitje; achteraan een oortje als bij een lampje, middenop een vulgat; van onderen is de bodem afgerond, doch met drie ronde punten, die het staan mogelijk maken. Flets grijsgeel, vrij grof aardewerk, waarschijnlijk ook Holdeurnsch fabrikaat en wel iets later (Pl. XI, afb. 2).
- 228 Askos in langgerekten vogelvorm (type 46a), de romp liggend-ovaal, van onderen iets afgeplat, achteraan een vogelstaart, vooraan een ronde, knopvormige kop, eindigende in een fijn toegespitst tuitje. Bovenop een cilindervormige zeefruit met door 12 gaatjes doorboorden bodem; de cylinder is bovenaan plat afgesneden (vgl. BRUNSTING, I.I., blz. 139, 16). Het aardewerk is flets grauw-geel, waarschijnlijk ook iets later Holdeurnsch (Pl. XI, afb. 2).
- 229 Dergelijke askos in vogelvorm (type 46b). De tuit heeft hier den vorm van een vogelhals met uitstekenden snavel. De zeefruit bovenop is hier meer trechtervormig met 25 gaatjes in den bodem en dubbelen ronden ribbel boven om den rand. Hetzelfde soort aardewerk. (Pl. XI, afb. 2).
- 230 Wijnhevel (?) (type 47) met bollen buik, van onderen afgeplat en met een aantal gaatjes doorboord. Op den buik sluit een hooge, buisvormige hals met iets uitstekenden rand aan en onder dezen, tegenover elkaar, twee strikvormige oortjes. Waarschijnlijk eveneens Holdeurnsch aardewerk.
- 231 Fragment van een grove kan (type 48), ronde hals met rond uitstaanden rand en trechtervormige monding, geheel afgesloten door een zeef, waarvan het middengedeelte sterk konisch omhoog gedeukt is. Afgerond bandoor van onder den rand tot den buik. Waarschijnlijk hetzelfde gladde aardewerk, doch merkwaardig donker van kleur.
- 232 Kuip (type 49) van bollen vorm met geheel platten bodem en een plat naar binnen gebogen horizontalen rand met opstaande ribbels aan binnen- en buitenzijde. Over den schouder een horizontaal rondlopende groef. Waarschijnlijk hetzelfde fabrikaat, flets rossig-geel van kleur.
- 233 Opstaande plaat (type 50) van dik, „Nijmeegsch”, glad aardewerk, in den vorm van een grafstèle, die op een trap van drie treden staat (Pl. XI, afb. 2). De naar voren uitstekende rand van de staande plaat, waarschijnlijk een touwvormig gedraaide lijst, met een rondlopend lijstje, is bijna geheel afgebroken. Onderaan is een deur in relief afgebeeld, waarvan posten en bovendorpel met een eierlijst tusschen twee ronde ribbels, in ingedrukt relief, zijn versierd. Het veld daarboven wordt ingenomen door een ornament als een liggende naam, gevormd door bogen van een dergelijke eierlijst tusschen ronde ribbels. De beteekenis van dit stuk is niet duidelijk.

FIJNE WAAR NIET IN DE GRAFVELDEN GEVONDEN

Aan deze vormen, in de grafvelden gevonden, kunnen wij hier nog de volgende toevoegen, welk slechts uit scherven van andere vindplaatsen in Nijmegen of van de Holdeurn zelf bekend zijn (zie de tabel).

- 234-235 Fragmenten van zeer groote schalen, waarschijnlijk zeefschalen (type 51), rond, met platten, naar binnen gebogen rand, waarop twee groeven, en met langeren of korteren tuit. Aan den rand sluit boven een zeer plomp, breed handvat aan, rondgebogen met rond uitstaande uitsteeksels (zie sub 238).
- 236 Fragment van een dergelijke schaal; bewaard zijn een stuk van den naar binnen gebogen rand en een plompe, korte, cilindervormige schenktuit ter zijde, waarvan de bodem door gaatjes is doorzeefd.
- 237 Fragment, rand en handvat, van een dergelijke, kleinere schaal.
- 238 Fragment met rand en tuit van een dergelijke, kleinere schaal.
De hier boven beschreven fragmenten, no. 234-238, van een vorm, die in de grafvelden feitelijk niet te vinden is, doch in de nederzettingen veelvuldig voorkomt, van typisch, Holdeurnsch aardewerk (zie tabel) vinden hun verklaring in de gave stukken (Pl. XIII, afb. 4, no. 234), die ook weer in de rood geverfde techniek in de Wetterau voorkomen, als afgebeeld Saalb. Jahrb. VIII, S. 123, Abb. 15, 21, ook uit Praunheim bekend, vgl. Heddernh. Mitth. IV, S. 19 en Altert. heidn. Vorz., V, 45, 773.
- 239 Fragmenten van een zeer dikwandige, plompe schaal (type 52) met om den rand drie horizontale lijsten, sterk uitstekend en door inknepingen gegolfd. Waarschijnlijk hetzelfde aardewerk.
- 240 Fragment van een schaal (type 53) (vormschotel?) van hetzelfde aardewerk, aan de binnenzijde versierd met rijen van indrukken van heele en halve rozetten en driehoekjes.
- 241 Hals van een merkwaardige kan (type 54) met geheel trechtvormig uitlopende monding, waaromheen een kraagvormige rand. Aan den hals sluit een breed, vierdeelig oor aan, waar middenop, evenals ter zijde van het oor aan den hals, een pastillevormig, opgeplakt schijfje.
- 242 Fragmenten van platte bakjes (type 55) met lijst in hetzelfde „Nijmeegsche” fijne aardewerk, doch in een vorm karakteristiek voor de Belgische waar (zie mijn „Belgische waar” no. 879 e.v.v.).
- 243 Fragmenten van een platte ronde veldflesch met kort halsje en twee oortjes (type 56).
- 244 Hals van een kan of kruik (type 57), zeer laag met kraagvormigen rand, van buiten door een breede geul horizontaal geleed.
- 245 Bodem van een groote schaal met puntige umbo (type 58).
- 246 Merkwaardig schenktuitje, niet nader bestembaar.
- 247 Groot randfragment van een vaas (type 59) met zeer dunnen, spitsbuikigen wand, als in terra nigra (zie mijn „Belgische waar”, no. 236 e.v.v.), een dergelijk stuk als ook in de roode Wetterau-ceramik voorkomt (Saalb. Jahrb. VIII, Abb. 17, no. 7).
- 248 Fragment van een halfbolvormig zeefpotje met naar buiten omgebogen rand en zeefgaatjes op den bodem (type 60).

RUWWANDIG AARDEWERK

- 249-259 Urnen, waarvan de vorm direct is afgeleid van de verschillende vormen der ruwe kookpotten der Belgische waar; het baksel is echter rossig-ruwwandig, soms met iets meer gele tint, hetzelfde als dat der andere hier volgende stukken. Uit onze tabel blijkt, dat

wij hier producten voor ons hebben waarschijnlijk vroeger dan het meeste andere Holdeurnsche aardewerk, uit de grafvelden omstreeks of kort na het midden van de eerste eeuw. No. 249 (type 61a) is vrij breed-ovaal en heeft een afgeronde lijst boven op den naar binnen gebogen rand (vgl. mijn „Belgische waar” no. 1310 e.v.v.). De bodem is glad recht afgesneden, naar het midden iets oplopend, met eenige ronde groeven.

No. 250 zelfde vorm, iets minder bol, met een dergelijke randvorming (type 61a); glad afgesneden bodem.

No. 251 heeft meer een breeden vorm; de rand springt eenvoudig iets in en loopt dan met een breede ronding naar binnen (type 61b). Glad afgesneden bodem.

No. 252, van zeer donker rossige kleur, is eveneens breed-ovaal met een naar binnen buigenden rand (type 61c), die bovenop door ronde gleuven drievoudig geled wordt (vgl. mijn „Belgische waar” no. 1325 e.v.v.). Bodem als voren.

No. 253 is slechts iets meer cilindervormig met een eveneens drievoudig geleden, naar binnen gebogen rand (type 61c). Bodem als voren.

No. 254-255 zijn vrij breed-ovaal en hebben een naar binnen gebogen rand, die aan het einde sterk naar boven opbuigt, zoodat een ronde geul gevormd wordt. Deze vorm (type 61d), hoe zeer ook verwant, is mij niet precies zoo in de Belgische waar bekend. No. 255 heeft onder aan den wand drie dubbele, horizontale groeven en is geheel zwart berookt. Bodem als voren.

No. 256 Dergelijk urntje, vorm als de vorige, kleiner, de aarde iets bleeker.

No. 257 vertoont den lateren vorm van deze Belgische waar-urnen (vgl. „Belgische waar”, no. 1354 e.v.v.), cilindervormig met vrij recht horizontaal naar binnen staanden rand (type 61e). De bodem is glad afgesneden.

No. 258-259 hebben een dergelijken, lateren vorm, de platte bovenrand is door een aantal groeven geled. Van no. 258 schijnt het oppervlak expres door berooking grijszwart gekleurd geweest te zijn. De bodem is iets naar het midden oplopend.

260-283 Urnen (type 62a) van hetzelfde aardewerk van varieerenden, ovalen vorm, slanker of buikiger en met groote variatie in den kleinen, ribbelvormig omgebogen rand, die soms zeer dik, soms fijner en niet zelden van boven iets afgeplat of aan de buitenzijde hoekig geprofileerd is; de bodem glad afgesneden. No. 260, 262-263 vertoonen groeven rondom, vlak onder den rand. Sommige stukken hebben door berooking geheel of gedeeltelijk een iets donkerder oppervlak. De vormen zijn feitelijk dezelfde als die der gewone ruwwandige urnen, die in Romeinsche grafvelden zoo talrijk zijn en feitelijk door den geheelen keizertijd heenloopen (vgl. Hofheim Nass. Ann. XL, Typ 87, Wiesbaden, O.R.L. XXXI, S. 117, Praunheim, Hedd. Mitth. IV, Taf. I, 14 e.v., Oelmann, Niederbieber, Typ 87) zelfs nog in de 4de eeuw (vgl. ook BRUNSTING, l.l., blz. 141). Op 274 behoort een deksel (no. 441).

Dat onze stukken in dit aardewerk uit den tijd van het Xe legioen in Nijmegen zijn, lijdt geen twijfel (zie de tabel), evenmin als de vervaardiging ervan op de Holdeurn, waar talloze scherven op de verschillende vindplaatsen gevonden zijn.

Vermeldenswaard is, dat verschillende van zulke scherven, afkomstig van de Holdeurn, zeer sterk cilindervormig zijn met dikken, geprofileerden of ronden rand (vgl. Pl. X, 260a-b) en daardoor den indruk maken van bij de pottenbakkerij gebruikte welpotten afkomstig te zijn.

284-288 Eenige van zulke urnen (type 62b) hebben een fijneren, dunneren, meer schuin uitstaanden rand; 284-285 vertoonen ook weer ten deele een grijszwarte verkleuring door berooking.

- 289-298 Bij een aantal van zulke urnen (type 62c) vertoont de dikke rand een vrij sterke afplatting aan de bovenzijde. Ook hier is bij eenige stukken het oppervlak door berooking ten deele verkleurd. No. 290, 292, 293, 294 hebben weer dezelfde groeven onder den rand.
- 299-300 Een paar van zulke urnen hebben een uitstaanden rand (type 62d), waar bovenop een lichte dekselgeul aanwezig is.
- 301 Een zeer bijzonderen randvorm heeft één van zulke urnen (type 62e), die ook weer groeven onder den rand draagt. De dikke rand is hier buitenom sterk afgeplat, terwijl de binnenzijde van den rand rond naar binnen loopt, doch een ondiepe dekselgeul vertoont.
- 302-306 Een aantal ovale urnen van hetzelfde aardewerk (type 63), dat echter vaak iets meer flets-geel van tint is, heeft een vrij breed, horizontaal uitstaanden rand, die van boven geheel afgeplat is. (No. 289 e.v.v. schijnen reeds een overgang hierheen). De meeste exemplaren hebben lichte, dubbele groeven rondom onder den rand en een plat afgedraaid, iets ingedeukten bodem. No. 302 is weer sterk berookt. Deze vorm, die speciaal ook in de pottenbakkerijen van de Wetterau uit den tijd van Hadrianus (vgl. HELDENBERGEN, O.R.L., XIII, II, 5) zijn analogieën schijnt te vinden, behoort blijkens zijn vindplaatsen blijkbaar ook hier eerst in de 2de eeuw thuis. Toch staat de productie er van op de Holdeurn vast (zie voor een en ander de tabel).
- 307 Dergelijk urntje, kleiner met iets kegelvormig afgesneden bodem.
- 308-342 Feitelijk van denzelfden vorm als de boven beschreven urnen No. 260-283 is een groot aantal kleinere potjes, varieerend van bol tot ovaal, met plat of eenigszins konisch afgesneden, vaak ook zwak afgedraaid voetje (type 64). Zij gelijken sterk op de bekertjes in fijnere waar no. 38 e.v.v.. Ook hierbij bestaat een groote variatie in randvormen, die echter zeer sterk in elkaar loopen, zoodat een scherpe scheiding niet wel mogelijk is. Sommigen hebben een eenvoudig rond omgebogen randje, dat soms aan de bovenzijde iets plat is afgesneden, of van een zwak dekselgeultje voorzien is. Soms vertoont het randje ook buitenom eenige profileering, ook is het wel meer ribbelformig of van boven afgeplat. No. 334-342, bij welke de gelijkenis met de fijne, ovale potjes (no. 38 e.v.v.) het grootst is, hebben een fijn, afzonderlijk randje, dat, hetzij rechtop, hetzij schuin naar buiten staat en van boven plat is.
- Ook bij deze stukken hebben we vrijwel uitsluitend met vondsten uit de grafvelden uit den tijd der Legio X en met Holdeurnsche producten te doen (zie de tabel).
- 343 Bol potje op laag, cilindervormig voetje, van onderen plat, en met omgeslagen rand, die van boven eenigszins afgeplat is (type 65). De bolle wand is door twee horizontale insnoeringen geleed, zoodat het stuk op een in de Belgische waar (zie mijn „Belgische waar” no. 133-136) bekenden vorm gelijkt.
- 344 Potje met breed buik, rondoplopenden schouder en laag, recht opstaand halsje om de wijde opening, dat van boven iets afgeplat is (type 19). De vorm is feitelijk dezelfde als in fijne waar no. 62-63.
- 345-376 Kommen met breed, platten rand. Hierin bestaat een eindelooze variatie van vorm. In hoofdzaak zijn er echter twee typen te herkennen, die wel vaak in elkaar overloopen, maar toch dikwijls duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn.
- No. 345-354 (type 66a) zijn meer rond komvormig; het bovengedeelte van den wand buigt iets naar binnen en daarop ligt dan een schuin staande rand, die zoowel naar binnen als naar buiten uitsteekt en bovenaan plat is, meestal met twee groeven er bovenop. Bij 354 is buiten onder den rand een diep gaande insnoering.
- 355-362 Het andere type (66b) is hooger met slanker opgaanden wand en een rand, die,

vlak-horizontaal, breed naar buiten uitstaat en eveneens meestal van twee groeven voorzien is. Ook buiten om den wand meestal twee groeven. Bij 360 loopt onder den rand om de buitenzijde een dikke lijst.

363-365 Vele stukken staan min of meer tusschen beide typen in (66c). Zoo gelijk no. 363, wat vorm betreft, het meest op eerstgenoemd type, doch heeft een breeden, ongegroefden, platten rand, die aan de onderzijde geheel afgerond en tegen den wand aan vrij dik is, maar puntig eindigt. No. 364-365 hebben een eigenaardigen, platten vorm, die sterk lijkt op dien van de fijne waar no. 93.

366-374., die meestal naar het eerstgenoemde type neigen, hebben grootendeels een wat smalleren, platten rand zonder groeven. Bij 373 is de wand meer geknikt dan bol loopend; alle hebben een platten, afgesneden of afgedraaiden bodem. Bij 374 loopt onder den bodem een cirkelvormige groeve rondom. Onder deze komvormen, die wij slechts onder één typenummer (66d) kunnen samenvatten, heerscht, gelijk ook uit de talrijke fragmenten, zoowel uit het terrein der Castra Leg. X als van de Holdeurn blijkt, een bijna onbegrensde verscheidenheid, speciaal in de randvormen. Niet weinige van zulke fragmenten vertoonen een zeer dikken, hoekig geprofileerden rand (Pl. X, no. 366a-d).

Op een heel enkele iets latere uitzondering na behooren al deze stukken in hun verschillende variaties van dit type in de grafvelden van de Legio X, d.w.z. in den Flavischen tijd thuis. Daarop wijzen ook de talrijke schervenvondsten in de Castra. Dit komt overeen met de datering van verwante vormen in ander aardewerk elders vgl. HOFHEIM (Nass. Ann. XL, Typ 91), doch vooral WIESBADEN (O.R.L. XXXI, No. 31, Typ 27). VERMEULEN geeft ook beide typen (66a en b) uit zijn z.g. „schervenkuilen”, die wij waarschijnlijk als overblijfselen van de Castra Leg. X hebben te beschouwen (vgl. VERMEULEN, l.l., blz. 107, type 92). Voor deze komvormen in verschillend baksel vgl. ook BRUNSTING, l.l., blz. 145 en BEHN, Katal. Mainz, Pl. IV, Abb. 234 en 235.

Dat deze boven beschreven kommen fabrikaat van de Holdeurn zijn, bewijzen de kolossale massa's fragmenten, meer dan van eenigen anderen vorm, op de verschillende vindplaatsen aldaar gevonden (zie voor dat alles de tabel).

375 Gelijkt in vorm veel op de eerste bovengenoemde kommen, doch is zeer bol en met een rand, die van den zich bovenaan vernauwend wand rond naar buiten ombuigt en in een dikken, ronden ribbel eindigt, van boven niet afgeplat, doch van een geultje voorzien.

376 Kom met een dergelijke wandvorming als de vorige, doch met uitstekenden, van boven geheel platten rand.

377 Vrij hooge, cilindervormige pot (type 67) met platten, uitstekenden rand, bovenop door twee groeven geprofileerd en geheel platte bodem; twee horizontale groeven op het midden.

378 Cilindervormige pot (type 68), lager, de staande wand loopt naar boven iets breeder uit en gaat in een zachte ronding in den uitstaanden rand over, die, iets schuin oplopend, van boven afgeplat en van twee groeven voorzien is; de bodem van onderen iets ingedeukt en van binnen om het midden van een kleine, cirkelvormige groef voorzien. Op dezen pot een deksel (no. 430).

379-385 Ronde kommen met platten bodem en rond opgaanden wand, zonder afzonderlijken rand (type 69). In deze vormen is een groote detailvariatie (zie de afbeeldingen Pl. V): de meesten zijn vrij bol, soms is het bovengedeelte van den wand recht loopend, terwijl rondom bovenaan door een rondloopende groeve een klein randje gevormd wordt, dat bovenaan iets afgeplat is; ook midden op den wand van buiten loopen eenige groeven.

Bij 379 is het door een groef gevormde randje iets naar binnen verdikt en sterker afgeplat. No. 385 is veel wijder uitlopend met betrekkelijk kleinen, platten bodem; de rand is naar binnen sterk verdikt en van boven schuin naar binnen afgeplat, zoodat aan de binnenzijde bovenaan een vrij scherpe ribbel gevormd wordt. Aan de buitenzijde bovenaan loopt een breede, zeer oppervlakkige, ronde gleuf.

Deze kommen, die allen uit onze latere grafvelden komen (zie tabel) behooren wel tot de 2de eeuw n. C.; nauwkeuriger kan hun tijd niet worden aangegeven. Hoewel niet talrijk komen er toch op verschillende vindplaatsen van de Holdeurn fragmenten van voor, zoodat ook aan hun plaats van fabricage niet te twijfelen valt. Deze vorm komt ook in ander aardewerk voor (vgl. mijn „Arentsburg”, afb. 94, no. 221-223 en bl. 127, verder ook de litteratuur aldaar en bij BRUNSTING, l.l., bl. 148, 9 opgegeven).

386-395 Slanke kannen (type 70) met een ovalen buik, waarop een vrij hooge en breede, zich naar boven iets versmallende hals staat, die bij no. 386-390 eenigszins van den buik is afgezet, bij de anderen geleidelijk in dezen overgaat, soms nauwelijks door een oppervlakkige groef ervan gescheiden. De horizontale rand steekt scherp van den hals uit en is van boven afgeplat. Van den rand tot boven aan den buik loopt een vrij breed oor, dat meestal door een breede groeve over het midden verticaal geleed is. Slechts bij 390 is het ongeleed.

No. 391-393 zijn iets meer gedrongen van vorm. 394 is een iets fijner gevormd stuk, waarbij de rand geleidelijk schuin in den hals overgaat en slechts van boven is afgeplat. No. 395 is een iets fijner gevormd stuk met iets afgeronden rand, waarbij het betrekkelijk smalle oor niet geleed is, doch over de geheele lengte een middenribbel draagt. Alle hebben een plat afgesneden bodem, no. 389 en 393 vertoonen daarop oppervlakkige, ronde gleuven rondom. Deze kannen behooren alle tot de grafvelden der Legio X. Zij zijn dus zeker in het laatst van de eerste eeuw of enkele jaren daarna te dateeren. Deze dateering stemt overeen met de vondst in Novaesium, Bonn. Jahrb. 111/112, S. 352h. Overigens komen dergelijke vormen vooral in later tijden voor (vgl. mijn „Arentsburg”, blz. 129, no. 280 e.v. en OELMANN, Niederbieber, Taf. IV, 96).

396 Lijkt in vorm zeer op de vorige; de hals gaat geheel glad in den buik over. De monding is trechtvormig met een opstaanden ribbel rondom. Het oor is door twee verticale groeven geleed (type 71). Het aardewerk is wel zeer licht van kleur, maar is toch waarschijnlijk ook Holdeurnsch fabrikaat.

397 Dergelijke kan met dezelfde mondvorming als voren, doch breeder ovaal van vorm met eenigszins cilindervormig oplopend onderstuk en met gewoon verticaal geleed oor. Een stuk als dit werd bijna gaaf op de Holdeurn gevonden (zie Pl. VI, 397*); het is iets slanker en heeft een sterker toeloopenden, van den buik door een groef afgezetten hals, de bodem afgeplat met indeuking in het midden.

Deze kannen (396-397) zijn blijkens hun vindplaats waarschijnlijk tot de 2de eeuw te rekenen (zie tabel).

398-399 Twee groote kannen (type 72) van hetzelfde aardewerk en dergelijken vorm, zonder afzonderlijken hals en geheel ovaal met uitstekenden, afgeplatten rand en grof, ongeleed oor, klaarblijkelijk sterk verloopende vormen; het zijn waarschijnlijk ook producten van de Holdeurn, en als een voortzetting van de bovengenoemde, vroegere vormen te beschouwen. Ze komen uit het grafveld der Colonia Noviomagus (vgl. ook Novaesium, B. J. 111/112, XXVII, 28).

400-406 Ruwwandige kannen met één oor en met ingeknepen monding, in hun verschillende vormvariaties behorende tot den tijd der Flavii en van Hadrianus (type 73). Voor deze vormen zelf zie ook HOFHEIM, Nass. Ann. XL, S. 318, Typ 86, mijn „Arentsburg”, blz. 128, afb. 95, 277, WIESBADEN, O.R.L. 31, Taf. XV, 69, 70, Novaesium, Bonn. Jahrb. 111/112, Taf. XXVII, 8 en 9; zie ook BRUNSTING l.l., blz. 150 e.v. en de daar aangegeven verdere litteratuur. Ook de vindplaats onzer verschillende stukken wijst op denzelfden tijd, het laatste van de eerste of begin tweede eeuw.

400 (type 73a) heeft een betrekkelijk klein grondvlak, en een zeer bollen buik, waarin geleidelijk, slechts met een lichte afzetting, het rond buigende, lage halsje overgaat. Naar boven is deze hals zeer wijd trechtersvormig uitgebogen; deze uitbuiging is aan de voorzijde tot een fijne tuit ingeknepen. Van boven aan den hals tot den schouder een eenvoudig bandoor met een doorlopende, verticale indeuking in het midden; platte bodem.

401 Ovale kan (type 73b) met een konisch oplopenden hals, van den buik iets afgezet. De monding is tot een tuit sterk ingeknepen, zoodat bovenaan zelfs een gedeelte ervan door die inkneping wordt afgesloten. Bodem plat; eenvoudig dik bandoor van onder den rand tot boven aan den buik.

402 Ovale kan, vorm als 401, alleen slanker, waarbij van de monding de rand, wat het achterste gedeelte betreft, naar buiten omgebogen en van boven sterk afgeplat is, terwijl het voorste gedeelte van den rand tot een iets hoger opstaande tuit is ingeknepen (type 73c). Een verticaal geleed bandoor loopt van rand naar bovenbuik.

403 Breeder ovale kanvorm (type 73d) met naar binnen gebogen schouder, waarop een sterk afgezette, vrij korte hals, die in den rand uitloopt, welke, wat het achterste gedeelte betreft, sterk is afgeplat, terwijl het voorste gedeelte tot een vrij smalle tuit is ingeknepen; van onder den rand tot den buik een verticaal, dubbel geleed oor. Platte bodem.

404 Breeder ovale kan met vrij korten hals (type 73e), op den schouder een rondlopende groef. De hals buigt om tot een van boven afgeplatten rand. De inkneping, welke ook hier een spitse tuit vormt, is niet slechts aan den rand aangebracht, doch strekt zich verticaal over de geheele lengte van den hals uit, zoodat vooraan een geheele schenkgeul ontstaat. Een zeer breed, driedeelig oor loopt van den rand tot boven aan den buik.

405 Bol-ovale vorm als voren; de monding, van boven gezien krakelingvormig en in het midden geheel toegeknepen, wordt geheel door een ronden ribbel omgeven, en is door een groeve bovenaan sterk geprofileerd (type 73f). De inkneping zet zich ook verticaal over den hals voort, zoodat een buisvormige, van boven eenigszins trechtersvormige tuit ontstaat. Eenvoudig geleed bandoor, bodem plat afgedraaid. Waarschijnlijk iets latere vorm.

406 Kan van slankeren vorm (type 73g) met vrij hoogen, van den buik sterk afgezetten hals, die verticaal sterk tot een tuit is ingeknepen als boven; de monding is hier vrijwel geheel afgebroken. Enkel geleed oor; platte bodem.

407 Kannetje (type 74) geheel van ovalen vorm op laag opgaand ondergedeelte, de buik gaat geleidelijk in den zeer breeden hals over. Deze buigt van boven slechts weinig uit, terwijl aan de voorzijde door lichte inkneping slechts een zeer klein tuitje gevormd wordt. Klein verticaal geleed oortje van rand tot bovenbuik. De platte bodem van onderen met een breede, rondlopende geul.

408-409 Kruikamphoren van bol, gedrongen type (75) met platten bodem en breeden hals, cilindervormig, doch zich naar boven iets versmallend, en met een iets uitstekenden rand, die van boven plat is. Vrij rechtstandige, verticaal gelede ooren, die bovenaan ombuigen

- en onder den rand aan den hals aansluiten. Groeven rondom hals en buik. Het type gelijkt het meest op dat van *Heldenbergen* (vgl. *Westd. Zeitschr.* XVIII, Pl. 3, III, 6, 10, 13, 15). Donker, rossig aardewerk.
- 410 Fragmenten van een gezichtsurm (type 76), ovaal met scherp ingesnoerd, uitstaand randje. Bewaard zijn de wenkbrauwen, een oor en de mond. Ook van zulk een stuk zijn op de *Holdeurn* fragmenten gevonden. Vgl. voor dezen vorm *Hofheim*, *Nass. Ann.* XL, S. 315, *Abb.* 79 en vooral *Altert. heidn. Vorz.* V, *Taf.* 59 (no. 1073). Uit het laatst van de 1ste of de 2de eeuw.
- 411-418 Platte borden met rond opgebogen rand, hetzelfde type (37b) als in *fijne waar* (no. 169 e.v.v.). Zelfs loopen die fijne en deze ruwwandige feitelijk in elkaar over, daar voor sommige stukken de aarde slechts middelmatig fijn uitgespoeld is. Daarentegen zijn vele fragmenten van zulke borden, vooral op de *Holdeurn* gevonden, zeer grof, bleeker en met een rossige saus bedekt, blijkbaar een iets latere, meer verloopene techniek. No. 416 is zeer plomp en een misbaksel; hierbij is de rand op het eind buitenom iets afgeplat, terwijl bij 417 de op het uiteinde afgeplatte rand iets schuin naar buiten uit steekt. No. 415-417 hebben kringvormige groeven binnen op den bodem. In tegenstelling met de *fijne waar* zijn deze ruwwandige stukken ongetwijfeld producten van het in de latere 2de eeuw voortgezette pottenbakkersbedrijf op de *Holdeurn*. (Zie sub no. 169 en de tabel).
- 419 is zulk een bord met eenvoudig rond opgebogen rand, van bijzonder groote afmetingen.
- 420 Een fragment van zulk een bord vertoont binnenop twee dubbele groeven en daar binnen een voetstempel LXGPF (zie Pl. XIII, *afb.* 4), waardoor dus een zeer precies te omschrijven tijd wordt aangegeven, nadat, na den dood van *Domitianus* diens naam (D.) uit den eere-naam P.F.D. werd weggelaten (96-105).
- 421-424 Dergelijke borden, waarbij de rand bijna rechtstandig omhoog gaat (type 37c), al is er aan de binnenzijde nog iets van een ronding te zien. 424 vertoont binnenop drie dubbele groeven rondom. Deze vormen zijn grover en plomper dan de vorigen.
- 425-428 Zeer plomp zijn eenige platte bakjes (type 37d) met geheel vlakken bodem en vrijwel rechtopstaanden rand. De bodem is plat, sterk afgedraaid. 428 heeft een dubbele groef rondom buitenop. Dergelijke profielen zie *Heddernh. Mitth.* IV, S. 130. Deze stukken zijn uit de latere grafvelden afkomstig (zie tabel).
- 429 Klein bordje (type 37e) met platten, iets opgedeukten bodem en rond opstaanden wand, die een iets uitstaanden, van boven vrij breed en platten rand vertoont met flauwe dekselgeul. Midden binnenop een ingedrukte cirkel.
- 430-444 Dekfels (type 42b), grof, ruwwandig, plat kegelvormig oplopend met breed, ruw afgewerkten, cilindervormig opstaanden knop, die van boven afgeplat is, waarbij een rondom naar buiten uitstekend, grof gevormd randje ontstaan is. De knop is van binnen meestal diep uitgehold. 432, 433 en 444 hebben bovenop langs den buitenrand nog een klein, naar boven staand verdikt randje. No. 430 heeft een iets zuiverder bewerkten knop met breed, afgerond randje bovenaan. No. 430 werd gevonden op het boven beschreven no. 378, no. 431 op no. 348, no. 441 op no. 274.
- 445-452 *Wrijfschalen* (type 77a) of groote fragmenten daarvan van hetzelfde grove, rossige aardewerk. Zeer groot verschil in rand, die naar buiten rond omgeslagen is met een kleinen ribbel binnen rondom, welke op één punt ter weerszijde over den rand naar buiten loopt, zoodat daar een vrij breed uitschenkgootje gevormd wordt. De vormen varieren in formaat, hoogte, breedte en zwaarte van rand, die bij enkele stukken vrij dun, doch meestal zeer dik

is. Onder de fragmenten niet uit de grafvelden afkomstig, hebben eenigen blijkbaar tot zeer groote stukken behoord. Dezelfde vorm komt ook in de pottenbakkerij van H e l d e n b e r g e n (zie Heddernh. Mitth. IV, XXI, 49) voor.

Uit de vindplaatsen dezer wrijfschalen zelf, voor zoover bekend, valt over hun dateering niet veel op te maken, doch de verschillende fragmenten uit de Castra Leg. X wijzen op den tijd omstreeks 100, hetgeen ook wordt bevestigd door twee fragmenten van zulke groote wrijfschalen, één afkomstig uit de Castra, het andere uit de Holdeurn (zie tabel en Pl. XIII, afb. 4, 1 en 2, die met het stempel LXG in relief gestempeld zijn. Door de vele stukken van verschillende vindplaatsen op de Holdeurn staat ook de productie hier ter plaatse vast. (Zie de tabel). Zie verder ook no. 453.

TYPEN VAN RUWWANDIG AARDEWERK NIET IN DE GRAFVELDEN GEVONDEN

Een aantal vormen van ditzelfde aardewerk zijn niet uit de grafvelden, doch alleen van andere terreinvondsten of van de Holdeurn bekend. Het zijn:

- 453 Eenige fragmenten van wrijfschalen (zie tabel) hebben aan den rand een plat uitstekend tuitje, waarover ook het ribbelrandje doorloopt (type 77b). Drie van zulke fragmenten verraden ons den naam van den pottenbakker „SVPER fecit”. Zij zijn in één bepaald oventgat gevonden (zie tabel).
- 454 Uit een aantal fragmenten van de Holdeurn blijkt, hoe ook wrijfschalen met steilen rand (type 77c) (vgl. mijn „Arentsburg” Pl. LXII, no. 330 e.v.v.) hier in dit aardewerk moeten zijn vervaardigd (zie tabel).
- 455 Van gewone, ovale urnen (vgl. no. 260 e.v.v.) zijn op de Holdeurn ook fragmenten met hartvormige profielen gevonden in hetzelfde aardewerk. Ook dit type, dat eerst in het latere deel der 2de eeuw opkomt is dus blijkbaar hier gemaakt (type 62f). Vgl. hierover o.a. OELMANN, Niederbieber (Taf. III, 89) en mijn „Arentsburg” Pl. LIX, afb. 93, No. 203 e.v.v., zie blz. 126).
- 456 Uit een groot aantal fragmenten (zie tabel) kennen wij een wijde schaal (type 78) aan welke boven tegen den rand één of twee horizontale, bandvormige ooren zijn aangeplakt, die over hun geheele lengte vlak tegen den schaalwand aansluiten. In de randen van deze schalen is een zeer groote variatie. Soms zijn zij eenvoudig dik-ribbelvormig, soms van boven afgeplat, met of zonder groeven bovenop; dikwijls vertoonen zij een sterk kantig profiel.
- 457 Uit een groot aantal fragmenten (zie tabel) kennen wij een plat-komvormige schaal met een rand in den vorm van een dikken, ronden ribbel, zonder tuit (type 79). Deze fragmenten zijn moeilijk van bepaalde stukken van den vorigen vorm te onderscheiden.
- 458 In verscheidene fragmenten zijn ook bekend groote, bolle kuipen (type 80) van zeer verschillende grootte met een naar binnen staanden, platten rand (vorm als mijn „Arentsburg” afb. 96, no. 340). Vaak loopen er horizontale groeven om den wand en daartusschen niet zelden horizontale, gegolfde lijnen.
- 459 Hooge kuip (type 81) van dit zelfde aardewerk, zeer dik; slank-ovale vorm met zeer dikken rand, die iets naar buiten uitsteekt en van boven plat is. De kuipwand is behalve het bovenste gedeelte geheel met kris-kraslopende, ingedrukte strepen ruw gemaakt.
- 460 Fragment van een merkwaardige, groote, platte schaal (type 82) met recht opstaanden wand, waarvan het bovendeel sterk uitspringt en met ronde ribbels geprofileerd is. Hieraan

is een rond oortje bevestigd. Aan de binnenzijde van den wand loopt een eenigszins hoekig geprofileerde lijst.

- 461 Fragmenten van ondiepe, wijde schalen met rechten, opstaanden wand; een eind onder den rand is een horizontale, ver naar buiten uitstaande kraag. Bovenop den dunnen rand loopt een vrij breede groef (type 83).
- 462 Fragment van een ronde schaal met platten rand, waarop groeven; aan de binnenzijde een naar binnen uitstekend hoekig geprofileerd lijstje (type 84).
- 463 Fragmenten van waarschijnlijk rond-komvormige schalen met uitstekenden, horizontalen kraag, waarboven het randje nog een eindje uitsteekt (type 85). De hoogte van dit laatste varieert sterk (zie Pl. X, 463a-c). Het is bovenaan afgerond of plat met ingedrukte groeven.
- 464 Fragmenten van waarschijnlijk eenvoudig komvormige schalen met een rand met diepe dekselgeul (type 86).
- 465 Platte schaaltes met vlakken bodem, schuin oplopenden wand en platten horizontaal uitstekenden rand, die soms een dekselgeul heeft (type 87).
- 466 Fragment van een schaal op omgekeerd-trechtersvormigen voet (type 88).
- 467 Fragmenten van een slank-ovale pot met oortjes ter weerszijde (type 89).
- 468 „Rookschaaltjes”, ook slechts uit enkele fragmenten bekend, van hetzelfde dikwandige aardewerk met gegolfde lijsten (vorm waarschijnlijk als Heddernh. Mitth. IV, V, 10) (type 90).
- 469 Fragment van een groote kruikamphoor van bijzonderen vorm (type 91).
- 470 Uit verscheidene fragmenten, o.a. de punten of de ooren kennen we het bestaan van dikwandige puntamphoren in dit aardewerk (type 92).
- 471 Een aantal merkwaardige, dikwandige fragmenten van dit aardewerk met gegolfde relieflijsten zijn niet nader te bestemmen (type 93).
- 472 Uit twee fragmenten kennen we ook typische kruikamphoren met kleine, rondgebogen ooren en een zeer hoogen, cilindervormigen, van buiten horizontaal geribden rand boven een sterk uitstaanden kraag (type 94).

Zeer talrijk zijn bovendien in de verschillende vindplaatsen de onherkenbare fragmenten, waaronder wij ook de vele bodems rekenen.

KRUIKEN

- 473 Kruikje van rood, „Nijmeegsch” aardewerk (type 95) met peervormigen buik, waaronder een wijde standring; lange buisvormige, zich naar boven toe iets verwijdende hals, waarom een rechte kraag aansluit. Daaronder is het oor bevestigd, dat met een bijna rechthoekige bocht tot den buik loopt. Waarschijnlijk een product van de Holdeurn, zeer zeldzame vorm (zie verder sub 493).
- 474 Kruikje (type 96) van vrij ruw, rossig aardewerk met breeden, peervormigen buik, waaronder een standring; vrij korte, buisvormige hals, die zich naar boven iets verwijdt en waaraan een ronde kraag met trechtersvormige monding aansluit. Een breed, driedeelig oor loopt van onder den kraag eerst met een vrij rechte bocht en dan in schuine richting op den buik aan. Zeldzame vorm (zie sub 493).
- 475 Kruik (type 97) van vrij ruw, rossig aardewerk. Ovale buik met buisvormigen hals, waarom een smalle kraag met afgerond profiel en trechtersvormige monding. Een vierdeelig oor loopt met een hoog opgebogen ronding van hals naar buik; onderaan een standring. Zeldzame vorm. Misbaksel, waarschijnlijk van de Holdeurn (zie sub 493).
- 476 Kruik (type 98) van rossig, gedeeltelijk geelbleek aardewerk. Ovale buik met standring.

Buisvormige hals, waarom een kraag met afgerond profiel, rond uitstekende randlip en iets trechtersvormige monding. Wijd, rondgebogen, tweedeelig oor. Waarschijnlijk Holdeurnsch aardewerk (zie sub 493).

- 477 Kruikje (type 99) van rossig, glad aardewerk, gedeeltelijk bleek. Bolle buik met vrij hoogen standring, gedrongen vorm met korten hals en hoekig gevormden, uitstekenden kraag met eenigszins trechtersvormige monding. Waarschijnlijk Holdeurnsch aardewerk (zie sub 493).
- 478 Groote kruik (type 100) van hardgebakken, vrij donker, rood aardewerk, typisch voor vele Holdeurnsche producten. Bolle buik op vrij hoogen standring met aan de buitenzijde een groef, lage breede hals, zich in het midden iets vernauwend met uitstekenden, rechten kraagrand en breed, driedeelig oor (zie sub 493).
- 479-480 Kruiken (type 101a) van vrij donker, rood aardewerk. Breed-ovale buik met standring, cilindervormige hals, waarom een kraag, die aan de buitenzijde door diepe groeven geribd is, eenigszins trechtersvormige monding, vrij rechthoekig gebogen, driedeelig oor. Voor zulk een vorm, reeds vrij vroeg in de 1ste eeuw, zie Bonn. Jahrb. 104, Taf. IX, 1 en Hofheim, Nass. Ann. XL, S. 281, no. 1 en 2 (zie sub 493).
- 481 Dergelijk kruikje (type 101b) als 479 van iets plomper vormen, de monding nog meer trechtersvormig. Rossig bleek aardewerk (zie sub 493).
- 482 Kruik (type 101c) van licht rossig aardewerk. Bolle buik, cilindervormige hals, waarom een uitstekende kraag, die aan de buitenzijde door een groeve dubbel geribd is. Rechthoekig omgeknikt, vierdeelig oor; wijde standring. Vroege vorm, waarschijnlijk van de Holdeurn (zie sub 493).
- 483 Kruikje (type 102) van vrij ruw, rood aardewerk, peervormig op standring en met zeer laag halsje; tweedeelig oor, de kraag afgebroken. Waarschijnlijk Holdeurnsch aardewerk (zie sub 493).
- 484 Kruikje (type 103) van rossig aardewerk. Bolle buik met iets versmald ondergedeelte, van onderen afgedraaid, kleine hals met sterk uitstaanden rand, van boven bijna plat met klein, opstaand randje buitenom; driedeelig, rondgebogen oortje. Groeve boven- en onderaanden buik. Waarschijnlijk Holdeurnsch aardewerk (zie sub 493).
- 485-488 Kruiken van vrijwel bollen vorm (type 104a), No. 488 iets breeder en peervormig, met standring, bijna cilindervormigen, naar boven zich iets vernauwendden hals en vrij sterk rechthoekig van den hals uitstaande kraag met schuin toeloopende randlip en trechtersvormige monding. Breed, driedeelig oor, slechts met een flauwe bocht recht omgeknikt. Vorm verwant met HOFHEIM 50 (Nass. Ann. XL, S. 278, vgl. Bonn. Jahrb. 104, VIII). Glad, rossig-geel, waarschijnlijk Holdeurnsch aardewerk (zie sub 493).
- 489 Dergelijke kruik (type 104b), de hals iets dunner, de kraag meer afgerond van vormen, het oor vierdeelig. Waarschijnlijk hetzelfde aardewerk.
- 490-491 Dergelijke kruiken (type 104c) als 485 e.v.v., de kraag minder ver van den hals uitstekend, doch met zeer sterk schuin staande randlip, rossig-geel gedeeltelijk hoog-geel aardewerk, waarschijnlijk Holdeurnsch. Op 490 een onleesbare graffitto.
- 492 Dergelijke kruik (type 104d), de hals sterk buisvormig met trechtersvormige monding. Rossig-wit aardewerk, waarschijnlijk hetzelfde als boven.
- 493 Kruik (type 105) meer ovaal van vorm met hoogen, zich naar boven vernauwendden, buisvormigen hals, waarom een rechthoekig uitspringende, breede kraag met schuin uitloopende randlip, het oor vrij rond omgebogen. Bleekgeel aardewerk, waarschijnlijk ook als boven.
- De tot dusver beschreven kruiken, no. 473 e.v.v., zijn in deze beschrijving opgenomen

uitsluitend op grond van het feit, dat hun aardewerk feitelijk niet van de overige producten van de Holdeurn, hetzij van de zeer fijne, hetzij de iets grovere, meer ruwwandige, te onderscheiden is. Overigens moeten wij opmerken, dat onze toewijzing onzeker is, alleen al doordat er zoo goed als geen analogieën op de Holdeurn zelf zijn gevonden. Ook komen zij in het algemeen genomen uit vroegere grafvelden dan die welke in de eerste plaats de voortbrengselen van deze pottenbakkerij bevatten.

Opmerkenswaard is echter, dat ook voor de hier volgende kruiktypen, die wel in de grafvelden omstreeks 100 n. C. gevonden zijn, analogieën van de Holdeurn zelf ook betrekkelijk zeer zeldzaam zijn.

- 494-495 Kruiken (type 106a) van hetzelfde rossig-bleeke aardewerk, de buik peervormig met het breede gedeelte naar boven, met vrij breedten, lagen standring. Cylindervormige hals met uitstekenden kraagrand, vrij grove monding met afgeronde vormen. Driedeelig, iets rond gebogen oor. De vorm, nauw verwant met *Wiesbaden*, O.R.L., no. 31, Taf. XIV, 4, XV, 55 e.v.v., is uit het latere gedeelte der 1ste eeuw en waarschijnlijk Holdeurnsch fabrikaat.
- 496 Kruik (type 106 b) van ongeveer hetzelfde type als de vorige, echter meer neigend tot de ovale vormen der volgende groep no. 504 e.v.v.. Rossig-geel aardewerk als boven.
- 497 Kruik als 496, de monding van boven vlak afgesneden. Geel-bleek aardewerk als boven.
- 498 Dergelijke kruik als boven, kraag met vrij sterk uitstaande randlip (type 106c). Rossig-geel aardewerk als boven.
- 499 Kruik (type 107) van vrij bollen vorm met vrijwel rechthoekig gebogen oor, buisvormige hals met kraag en iets trechtervormig uitstaande monding, rossig-geel tot bleek gevlekt aardewerk als boven.
- 500 Bol kruikje (type 108) met standring, vrij breedten, lagen hals en uitstekenden kraag met trechtervormige monding, met buitenom een groef. Oor afgebroken.
- 501 Kruik (type 109) met bollen buik, korten cilindervormigen hals en iets uitstekenden kraag met insnijding rondom onderaan en rechte monding, van boven afgesneden. Rossig aardewerk, neigende naar het ruwwandige.
- 502 Kruik (type 110) van ruwwandig, rossig aardewerk, eenigszins grijs verbrand. Vrij bolvormige buik. Cylindervormige hals met slechts licht uitstekende kraag, iets trechtervormige monding met bovenop een ronde groef; driedeelig, rondgebogen oor, platte bodem zonder standring. Hier is het aardewerk wel zeer typisch Holdeurnsch.
- 503 Kruik (type 111) van roodachtig, glad aardewerk. Plompe, ovale vorm met breedten, vlakken bodem, waaronder een cirkelvormige groef; zeer korte hals met aansluitenden kraagrand, waarvan de randlip sterk uitsteekt en bovenop geheel is afgeplat. Klein, rondgebogen, driedeelig oor. Het aardewerk lijkt typisch Holdeurnsch.
- 504-563 Kruiken (type 112) met meer of minder breed-ovalen buik, waarop, meestal vrij scherp gescheiden, soms ook in meer geleidelijken overgang een cilindervormige, soms zich iets naar beneden verbreedende hals staat. Bovenom een smallere of bredere, platte kraag met meer of minder uitstaande randlip, soms bijna recht en iets wijder, vaak nog iets trechtervormig mondstuk. Nog vrij hoog, doch rondgebogen, driedeelig oor een eind onder den kraag aansluitend. Onderaan een standring. Soms is het mondstuk van boven recht afgesneden, soms iets afgerond. Wij zien hier dus een groote variëteit van vormdetails, die in elkaar overloopen, zoodat feitelijk geen onderscheid te maken is. Deze vormen, eenerzijds nog herinnerend aan de krachtiger geprofileerde stukken, no. 485 e.v.v., sluiten zich aan aan de kruiken in Praunheim gevonden, vooral in het grafveld uit den tijd van Trajanus-Hadria-

nus (vgl. Heddernh. Mitth. IV, Taf. I, 25, 26, IX, 6. Zie ook Taf. XII, 1 e.v.v., vgl. S. 26 e.v.v.) en die van het grafveld Nida (Heddernh. Mitth. V, Taf. IV, 48-50) uit dezelfde periode ongeveer. (Voor deze kruiken zie ook BRUNSTING, Grafv. Hees, blz. 93). Het aardewerk dezer stukken neigt een enkele maal naar het ruwwandige van de Holdeurn en geeft ook dikwijls de donker- of lichter rossige kleur van het fijne Holdeurnsche te zien. Vele stukken zijn echter meer geel-rossig van kleur, soms effen, dikwijls meer gevlekt en vertoonen verder nuances van hoog tot bleekgeel, soms zijn ze zelfs geheel bleek van kleur. Juist die langzame overgangen wijzen erop, dat we waarschijnlijk toch met dezelfde productie te doen hebben. Dat wij deze aan de Holdeurn hebben toe te schrijven, wordt al zeer waarschijnlijk gemaakt door het feit, dat zij in groote meerderheid in de grafvelden der Legio X gevonden zijn, terwijl er ook in en bij de Castra Leg. X vrij wat fragmenten gevonden zijn. Trouwens ook in verschillende vindplaatsen op de Holdeurn zelf komen enkele fragmenten ervan voor (zie voor een en ander de tabel).

- 564 Dergelijke kruik van rossig aardewerk, eenigszins peervormig, de hals loopt iets nauwer toe, hooge kraag met uitstaand mondstuk, zeer smalle middenribbel op oor (vgl. Heddernh. Mitth. V, Taf. IV, 51).
- 565 Dergelijke kruik, gedeeltelijk rossig, gedeeltelijk bleek, rechte hals met hoogen kraag, die door oppervlakkige, horizontale groeven eenigszins geleed is.
- 566-585 Kruikjes (type 113) gelijkend op de vorige, doch met over het algemeen iets slanker ovalen buik; de overgang van buik naar hals is geleidelijker, het oor is slechts tweedeelig. Ook deze kruikjes zijn in P r a u n h e i m veelvuldig (vgl. Heddernh. Mitth. IV, S. 26). Ook voor dezen vorm, die wel uit den tijd van Hadrianus is, wijzen een paar fragmenten op de Holdeurn gevonden, op waarschijnlijke productie aldaar (zie tabel).
- 586 Kruik (type 114) van rossig-geel aardewerk van iets meer gedrongen vorm met breed hals en vrij sterk uitstaande, geheel afgeronde randlip; het oor, tweedeelig en rechthoekig gebogen, is ruw aan den hals aangezet. Groeven rondom den buik. Ook dit stuk lijkt Holdeurnsch aardewerk te zijn.
- 587-593 Kruikjes (type 115) van bol-ovalen vorm met een korten hals, die langzaam in den buik overgaat en van boven in een trechtervormige monding uitloopt, welke aan den buitenkant door een aantal ronde, horizontale ribbels boven elkaar omgeven wordt; rondgebogen oortje. De monding is van boven min of meer (soms sterk) recht afgesneden; meestal een vrij kleine standring. Voor dezen vorm, die elders reeds vroeg in de eerste eeuw voorkomt, doch zich vooral in de tweede helft daarvan en in het begin van de tweede eeuw ontwikkelt, vgl. RITTERLING, Nass. Ann. XL, 280, Typ 52 (zie ook BRUNSTING, l.l., blz. 97). Hoewel geen analoge fragmenten op de Holdeurn gevonden zijn, meenen wij toch ook in dezen kruikvorm fabrikaat van hier te zien en wel op grond van den aard en de kleur van verscheidene stukken. No. 587 is zelfs een mooi voorbeeld van fijn, rossig, Holdeurnsch aardewerk, no. 588 is een misbaksel van rossig-gele aarde als boven.
- 594-603 Ovale kruikjes (type 116) met korten hals, die zeer geleidelijk in den buik overgaat met bovenaan een hoogen kraag, welke beneden wijd is, dan even rond naar binnen buigt en cilindervormig, soms iets kegelvormig eindigt. Breede bodem, plat van onderen met omloopende geul. Tweedeelig, rondgebogen oortje. No. 594 is een stuk van echt mooi Holdeurnsch, rood aardewerk, de andere zijn rossig of rossig-geel, een enkel stuk gevlekt lichter. Ook hier lijken mij kleur en aard van het baksel op de Holdeurn te wijzen. Waarschijnlijk zijn deze kruiken evenwel iets later tweede eeuwsch (zie tabel). Dezelfde

- vormen zijn ook uit de pottenbakkerij van Hedderheim bekend (Heddernh. Mitth. IV, XXI, 42; vgl. ook litteratuur bij BRUNSTING, l.l., blz. 98).
- 604 Kruik (type 117) van rood, hier en daar grijs gebrand aardewerk, tusschen glad- en ruwwandig in. Ovale vorm met vrij sterk toeloopenden voet, platten bodem en een geleidelijk van den buik uitgaande, vrij hooge, zich in het midden iets vernauwende hals, welke geleidelijk in den rand overgaat; deze buigt dan vrij sterk naar buiten en eindigt van boven scherp. Het tweedeelige, rondgebogen oor sluit vlak aan den rand aan. Merkwaardige vorm, waarschijnlijk ook Holdeurnsch aardewerk uit iets lateren tijd.
- 605 Breede, kanvormige kruik, waarschijnlijk van hetzelfde aardewerk, bruin van kleur en vrij ruwwandig. Breed-ovale buik met platten bodem, breed cilindervormig gedrongen halsje met ronden ribbelrand; driedeelig oor van onder den rand tot midden buik (type 118).
- 606 Klein kruikje (type 119) van rossig aardewerk met hoog opgaand voetje, bollen, afgeplattten buik en hals met een ribbelrandje, dat ter zijde tot een scherp tuitje is ingeknepen, tweedeelig rond oortje.
- 607 Kruik (type 120) met twee vrijwel ronde ooren van hetzelfde aardewerk. Iets verhoogd voetje, van onderen eenigszins kegelvormig afgesneden en ovale buik; de vrij korte hals is van boven afgebroken, zoodat het type niet precies is vast te stellen.

KRUIKEN NIET IN DE GRAFVELDEN GEVONDEN

- 608 Slechts uit vrij talrijke fragmenten van de Holdeurn, doch merkwaardigerwijze niet uit andere vindplaatsen bekend, is een kruikvorm (type 121) van rossige, doch veelal van een meer bleeke aarde, met een kort halsje, dat langzaam in den vrij breedten schouder overgaat; trechtersvormige monding, waarom een eenigszins ribbelvormige rand, aan welken het ronde oortje aansluit. Deze vorm, ongeveer als Heddernh. Mitth. IV, I, 27, is zeker eerst later tweede eeuwsch.
- 609 Eveneens slechts van de Holdeurn bekend zijn een paar dikke stoppen (type 122) voor kruiken van hetzelfde grove, rossige aardewerk.

DE HOLDEURNSCHE POTTENBAKKERSPRODUCTEN UIT DE NIJMEEGSCHE GRAFVELDEN

1. MET RELIEFVERSIERING

Vondsten uit de grafvelden							Uit andere dateerende vindplaatsen			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Grafveld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaats
1	XVIII 16	I	h. 3.5	1	—	RK					
2	XVIII 17	—	h. 3.5	1	—	RK					
3	XVIII 18	X	fragm.	1	—	—					
4	G. VI 15	I	w. 22.5	2	bije behoorend	W W					
5	G. VI 15	I	h. 17	3a		W W					
6	G. IV 327	X	fragm.	3b	—	—	1 oorfr. t. 4a 3 oorfr. t. 4a	ten W. Castra Castra L. X	G. 37/3 G. 27/1, 28/3	2 stafvorm. oortjes 2 ooren type 4a 1 oor type 4a 3 fragm. type 4b 1 fragm. type 4b	S S R R
7	?	I	h. 21.5	4a	—	OH					
8	IV e. 102	I	h. 21	4b	—	—					
9	IV d. 48	I	h. 27.5	4b	—	—					
10	IV d. 37	—	h. 24.5	4b	—	KKH	1 fr. type 4b	Nov.	G. W.	2 randfr. met vogelkop 1 randfr. met vogelkop 4 randfr. met vogelkop 3 bandvorm als t. 4b	R S R η
11	IV e. 111	X	fragm.	4b	—	KKH					
12	G. VI 64	X	fragm.	4b	zeer dik	Br					
13	XVIII 4	I, XI	h. 8.5	5	—	E				1 fragm. zelfde relief (Pl. XI, Afb. 2)	R
14	G. III 163	X	fragm.	5	—	—					
15	XVIII 149	I	w. 21.5	6	—	O	kleine relief. fragmenten	Castra L. X	G. 27/1	1 fragm. t. 6	η
16	G. XI 107	I	w. 20	6	—	—					
17	XVIII 172	I	h. 7	7	—	—					
18	27.8.23.1	I	h. 8	7	flets aardewerk	E					
19	VIII 5	I	h. 8.5	7	gezichts potje	RK					
20	VIII 6	—	fragm.	7	" "	RK					
21	IX i.16	I	h. 8	8	flets aardewerk	RK					
22	VIII 10	I	h. 15	9	gezichts urn	OH				1 fragm. gezicht t. 9	η
23	G. 35/2	X	fragm.	10	barbotine relief	Br	1 barbot. rand	Castra L. X	G. 26/3	1 barbotine randje	η
24	G. III 225	I	h. 9	11	—	RK					

2. FIJN AARDEWERK ZONDER RELIEFVERSIERING

25	XVIII 2	I	h. 10	11	—	O	1 fragm. t. 11 3 fragm. t. 11	Br. Castra L. X	G. 5 G. 27/1, 36/3	3 fragm. t. 11 1 fragm. t. 11	R η
26	G. III 166	—	fragm.	11	—	—					
27	G. III 270	—	fragm.	11	—	—	1 fragm. t. 11 1 fragm. t. 11	ten W. Castra ten O. Castra	G. 26/8 G. 26/2	8 fragm. t. 11 2 fragm. t. 11 5 fragm. t. 11	W S I
28	XVIII 1	I	h. 26	12	—	—					
29	G. III 271	—	fragm.	12	—	—	2 fragm. t. 12 4 fragm. t. 12 1 fragm. t. 12	Oppidum Castra L. X ten W. Castra	*Breuer 27,32 G. 26/3, 27/1, 36/3 G. 32/1	1 fragm. t. 12 4 fragm. t. 12 2 fragm. t. 12 3 fragm. t. 12	P R V S
30	III b. 2	—	fragm.	13	—	E					
31	III b. 69	I	h. 9.5	14	—	—					
32	G. III 350	I	h. 11	15	—	Vilje					
33	XVIII 14	I	h. 6.5	16	—	KKH					
34	XVIII 15	—	h. 7.5	16	—	—					
35	III c. 5	—	h. 8.5	16	—	KKH					
36	IX o. 9	I	h. 11.5	7a	—	—					
37	III b. 23	I	h. 10	7b	—	RK	6 fragm. t. 7 2 fragm. t. 7 1 fragm. t. 7	Br. Castra L. X ten W. Castra	G. 32/2, 37/2 G. 27/1, 36/3 G. 32/1	1 fragm. t. 7 4 fragm. t. 7 4 fragm. t. 7 2 fragm. t. 7 8 fragm. t. 7 5 fragm. t. 7	A R V W S η
38	III b. 67	—	h. 7	7	—	—					
39	III b. 72	I	h. 7.5	7	—	KKH					
40	III b. 68	—	h. 8.5	7	—	—					
41	III b. 20	I	h. 7	7	—	RK					
42	III b. 17	I	h. 7	7	—	RK					

* BREUER in Oudheidk. Mededeel. XII, V

Vondsten uit de grafvelden							Uit andere dateerende vindplaatsen			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Grafveld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaats
43	III b. 29	—	h. 7	7	—	RK					
44	G. III 271	—	fragm.	7	—	—					
45	G. III 236	—	h. 8	7	—	RK					
46	G. III 387	—	h. 7	7	—	RK					
47	III b. 21	I	h. 6	7	—	RK				1 fragm. t. 7	A
48	III b. 66	I	h. 8.5	7	—	—				4 fragm. t. 7	R
49	III b. 84	I	h. 7	7	—	OH	6 fragm. t. 7	Br.	G. 32/2, 37/2	4 fragm. t. 7	V
50	III b. 86	I	h. 6	7	—	KKH	2 fragm. t. 7	Castra L. X	G. 27/1, 36/3	2 fragm. t. 7	W
51	III b. 19	—	h. 7	7	—	RK	1 fragm. t. 7	ten W. Castr.	G. 32/1	8 fragm. t. 7	S
52	III b. 3	I	h. 7	7	—	OH				5 fragm. t. 7	η
53	III b. 32	I	h. 6.5	7	—	WW					
54	IX a. 107	—	h. 8	7	—	—					
55	III b. 62	—	h. 5	7	—	RK					
56	III b. 38	I	h. 7.5	7c	—	KL					
57	III b. 18	I	h. 8.5	17	—	RK					
58	III b. 4	—	h. 7.5	17	—	O					
59	IX p. 25	—	h. 9	18	—	KKH				1 fragm. t. 18	R
60	IX p. 26	I	h. 8.5	18	—	O	1 fragm. t. 18	ten W. Castr.	G. 36/8	1 fragm. t. 18	S
61	IX p. 53	I	h. 7.5	18	—	OH				1 fragm. t. 18	η
62	III b. 76	I	h. 7	19	—	—					
63	III b. 92	—	h. 6	19	—	OH					
64	XVIII 10	—	h. 12.5	20a	—	KKH	1 fragm. t. 20	Br.	G. 32/2	3 fragm. t. 20	V
65	XVIII 8	II	h. 14	20a	—	OH	2 fragm. t. 20	Castra L. X	3. 1. 27,	1 fragm. t. 20	W
66	XVIII 9	—	h. 13.5	20a	—	RK	1 fragm. t. 20	ten W. Castra	G. 26/3	2 fragm. t. 20	R
67	G. III 266	—	h. 12.5	20a	—	WW	2 fragm. t. 20	Nov.	G. 262	4 fragm. t. 20	S
68	XVIII 175	II	h. 11.5	20b	—	OH			G. W.		
69	G. XI 12	II	h. 8	21	—	—					
70	IV b. 23	—	h. 25	22	—	—					
71	IV b. 10	II	h. 15	22	—	WW					
72	IV b. 22	II	h. 24	22	—	—					
73	IV b. 15	—	h. 13	22	—	RK	2 fragm. t. 22	Br.	G. 32/2	1 fragm. t. 22	V
74	IV b. 39	—	h. 23.5	22	—	RK	1 kolossaal			3 fragm. t. 22	R
75	G. VI 27	II	h. 21.5	22	—	RK	stuk t. 22	Br.	G. 33/1	3 fragm. t. 22	S
76	IV b. 14	II	h. 14.5	22	—	RK	1 fragm. t. 22	Castra L. X	13. 1. 27	1 fragm. t. 22	η
77	G. 35/2	II	fragm.	22	—	Br					
78	G. 35/2	—	fragm.	22	—	Br					
79	IV c. 25	II	h. 15	23	—	KKH					
80	?	II	h. 10.5	24	—	—					
81	10. 1. 27. 27	—	h. 8.5	25a	—	KL					
82	III b. 34	II	h. 10.5	25a	—	WW					
83	G. V 46	II	h. 5	25b	plomp.	WW					
84	G. V 23	—	fragm.	26	—	—					
85	III b. 16	II	w. 16	27a	—	RK					
86	G. V 106	II	w. 14	27b	—	Vilje					
87	III a. 34	II	w. 13.5	28	—	KKH					
88	III b. 35	—	w. 15	29a	—	WW					
89	III b. 90	—	w. 16	29a	—	KKH					
90	III b. 12	II	w. 6	29a	—	KKH	3 fragm. t. 29	Br.	G. 32/1		
91	III b. 13	II	w. 16	29a	—	KKH	1 fragm. t. 29	Oppidum	Breuer 28	1 fragm. t. 29	P
92	III b. 33	II	w. 17.5	29a	—	WW	10 fragm. t. 29	Castra L. X	3.1.27, G.26/3	3 fragm. t. 29	R
93	III b. 42	II	w. 15	29b	—	—			G. 27/1, 30/1,	1 fragm. t. 29	U
94	III b. 14	II	w. 16.5	29c	—	RK			32/7, 36/3	1 fragm. t. 29	V
95	III b. 78	—	w. 14.5	29d	—	OH	1 fragm. t. 29	ten W. Castra	G. 32/1	9 fragm. t. 29	S
96	III b. 93	II	w. 15	29d	—	OH	1 fragm. t. 29	ten O. Castra	G. 26/2	2 fragm. t. 29	η
97	III b. 83	—	w. 10	29d	—	OH	2 fragm. t. 29	Nov.	G. W.		
98	III b. 82	II	w. 9.5	29d	—	OH					
99	III b. 41	—	w. 14.5	29?	—	RK					
100	III b. 15	—	w. 17.5	29?	—	RK	1 fr. als No. 100	Castra L. X	G. 27/1	1 fragm. als No. 100	S
101	III b. 40	II	w. 15	29e	—	—				1 fragm. t. 29e	S
102	XVIII 127	II	w. 18	10	—	KL					
103	G. V 83	—	w. 16	10	—	RK	4 fragm. t. 10	Br.	G. 27/3,	1 fragm. t. 10	I
104	III b. 77	—	w. 7	10	—	OH	1 fragm. t. 10	Castra L. X	32/2, 33/1	1 fragm. t. 10	R
105	III b. 46	II	w. 20	10	—	—	2 fragm. t. 10	ten W. Castra	G. 27/1	3 fragm. t. 10	S
106	III b. 44	—	w. 14	10	—	—			G. 32/1, 36/3	1 fragm. t. 10	η

Vondsten uit de grafvelden							Uit andere dateerende vindplaatsen			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Grafveld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaats
107	III b. 11	II	h. 7.5	30	gev. onder grafsteen	KKH					
108	III b. 39	II	w. 16,5	31a	—	—					
109	III a. 44	—	w. 16	31b	—	—					
110	III b. 81	II	w. 12	32	—	OH	1 fragm. t. 32	Oppidum	-Breuer 29		
111	III b. 9	—	h. 3	32	—	KKH					
112	III b. 8	II	w. 9	32	—	KKH					
113	III b. 53	II	h. 5	33	—	—					
114	III b. 10	II	h. 5	34	—	KKH	2 fragm. t. 34	Castra L. X	G. 36/3	1 fragm. t. 34	R
115	III b. 80	—	h. 6	34	—	OH					
116	III b. 31	II	h. 5.5	35a	—	WW					
117	III b. 52	—	h. 3.5	35a	—	—					
118	III b. 5	II	h. 5	35b	—	KKH					
119	III b. 25	—	h. 5	35b	—	RK					
120	III b. 50	—	h. 5	35b	—	Br					
121	III b. 54	—	h. 4.5	35b	—	—					
122	III b. 55	—	h. 4.5	35b	—	—					
123	III b. 56	—	h. 5.5	35b	—	—					
124	III b. 96	—	h. 4.5	35b	—	KL					
125	III b. 60	—	h. 5.5	35b	—	—					
126	III b. 67	—	h. 3.5	35b	—	KKH					
127	III b. 62	—	h. 4.5	35b	—	RK					
128	III b. 64	—	h. 5	35b	—	—					
129	III b. 24	—	h. 4.5	35b	—	RK					
130	III b. 26	—	h. 5	35b	—	RK					
131	III b. 79	—	h. 4.5	35b	—	OH					
132	III b. 85	—	h. 3.5	35b	—	—					
133	III b. 27	II	h. 4.5	35b	—	RK					
134	III b. 59	II	h. 5	35b	—	—	1 fragm. t. 35b	Br.	G. 38/1		
135	III b. 1	II	h. 7	35b	—	E	5 fragm. t. 35b	Castra L. X	G. 26/3, 27/1 36/3, 38/1	2 fragm. t. 35b 5 fragm. t. 35b	R S
136	III b. 63	—	h. 6	35b	—	—					
137	III b. 73	II	h. 4.5	35b	—	KKH	2 fragm. t. 35b	Nov.	G. W.		
138	III b. 87	—	h. 5.5	35b	—	KKH					
139	III b. 51	II	h. 5	35b	—	—					
140	III b. 47	—	h. 3	35b	—	—					
141	III b. 22	—	h. 3.5	35b	—	RK					
142	III b. 49	—	h. 6	35b	—	—					
143	III b. 6	—	h. 5	35b	—	KKH					
144	III b. 57	—	h. 3.5	35b	—	—					
145	III b. 61	—	h. 5.5	35b	—	—					
146	III b. 94	—	h. 2.5	35b	—	KL					
147	III b. 88	—	h. 3.5	35b	—	KKH					
148	III b. 91	II	h. 4	35b	—	—					
149	III b. 37	II	h. 4.5	35b	—	KL					
150	III b. 28	—	h. 3.5	35b	—	RK					
151	III b. 48	—	h. 3	35b	—	RK					
152	III b. 89	—	h. 3.5	35b	—	KKH					
153	IX e. 24	—	h. 3	35b	—	WW					
154	III a. 58	III	w. 17	36a	—	—					
155	III a. 49	III	w. 16	36a	—	—					
156	III a. 50	—	w. 16.5	36a	—	KKH				1 fragm. t. 36	A
157	III a. 26	III	w. 17.5	36b	—	WW	3 fragm. t. 36	Br.	G. 32/1, 33/1	1 fragm. t. 36	H
158	III a. 31	—	w. 16	36b	—	—	1 fragm. t. 36	Oppidum	Breuer 33	1 fragm. t. 36	R
159	III a. 57	III	w. 18.5	36b	—	KKH	1 fragm. t. 36	Castra L. X	3. 1. 27	1 fragm. t. 36	U
160	G. VII 128	III	w. 19	36b	—	Vilje	1 fragm. t. 36	ten W. Castr.	G. 32/1	3 fragm. t. 36	V
161	III a. 14	III	w. 18	36b	—	RK	1 fragm. t. 36	ten O. Castr.	G. 26/2	1 fragm. t. 36	W
162	III a. 51	III	w. 15.5	36b	—	WW	1 fragm. t. 36	Nov.	G. W.	8 fragm. t. 36	S
163	G. VII 82	—	w. 18	36b	—	RK	3 fragm. t. 36			1 fragm. t. 36	δ
164	III a. 35	—	w. 19	36b	dik	WW				8 fragm. t. 36	η
165	III a. 23	—	w. 19.5	36b	—	WW					
166	III a. 27	—	w. 21	36b	—	WW					
167	III a. 52	III	w. 13.5	37a	dik	WW					
168	III a. 16	—	w. 16.5	37a	dik	RK					
169	III a. 1	III	w. 25.5	37b	gev. op 232	E					

Vondsten uit de grafvelden							Uit andere dateerende vindplaatsen			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Grafveld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaats
170	III a. 12	III	w. 16	37b	—	KKH					
171	III a. 19	—	w. 18	37b	—	RK					
172	III a. 25	—	w. 16.5	37b	—	WW					
173	III a. 13	III	w. 16	37b	—	KKH					
174	III a. 2	—	w. 15.5	37b	—	E					
175	III a. 4	III	w. 15	37b	—	KKH					
176	III a. 5	—	w. 14	37b	—	KKH					
177	III a. 6	III	w. 15.5	37b	—	KKH					
178	III a. 7	—	w. 15	37b	—	KKH					
179	III a. 8	—	w. 13	37b	—	KKH					
180	III a. 9	—	w. 13.5	37b	—	KKH					
181	III a. 10	—	w. 14.5	37b	—	KKH					
182	III a. 11	III	w. 14	37b	—	KKH					
183	III a. 15	—	w. 13.5	37b	—	RK					
184	III a. 17	—	w. 17	37b	—	RK					
185	III a. 18	—	w. 15	37b	—	RK					
186	III a. 20	—	w. 14.5	37b	—	KKH					
187	III a. 21	—	w. 16	37b	—	RK					
188	III a. 22	—	w. 15.5	37b	—	WW					
189	III a. 24	—	w. 15.5	37b	—	WW					
190	III a. 30	—	w. 15	37b	—	KL	7 fragm. t. 37	Br.	G. 27/3, 32/1, 33/1	12 fragm. t. 37	R
191	III a. 32	—	w. 17	37b	—	—	13 fragm. t. 37	Castra L. X	G. 26/3, 27/1, 36/3	3 fragm. t. 37	U
192	III a. 33	—	w. 14	37b	—	Br.	2 fragm. t. 37	ten W. Castr.	G. 37/2	14 fragm. t. 37	V
193	III a. 36	—	w. 14	37b	—	—	5 fragm. t. 37	ten O. Castr.	G. 26/2, 32/1	30 fragm. t. 37	S
194	III a. 37	—	w. 16	37b	—	—	1 fragm. t. 37	Nov.	G. W.	9 fragm. t. 37	η
195	III a. 38	—	w. 17.5	37b	—	—					
196	III a. 39	—	w. 14	37b	—	—					
197	III a. 40	—	w. 13	37b	—	—					
198	III a. 41	—	w. 15	37b	—	—					
199	III a. 42	—	w. 15.5	37b	—	—					
200	III a. 46	—	w. 14	37b	samen gevonden met 537	KKH					
201	III a. 47	—	w. 15.5	37b		KKH					
202	III a. 48	—	w. 12	37b	—	—					
203	III a. 53	—	w. 14.5	37b	—	WW					
204	III a. 55	—	w. 16.5	37b	—	KKH					
205	III a. 56	—	w. 14	37b	—	KKH					
206	III a. 59	—	w. 14	37b	—	RK					
207	III a. 60	—	w. 13.5	37b	—	RK					
208	III a. 62	—	fragm.	37b	—	KKH					
209	G. VII 86	—	w. 15	37b	—	RK					
210	G. VII 139	—	w. 13.5	37b	—	RK					
211	G. VII 87	—	w. 14	37b	—	RK					
212	G. VII 145	—	w. 14.5	37b	—	RK					
213	G. VII 146	—	w. 15	37b	—	RK					
214	G. 35/3	X	fragm.	38	—	RK					
215	5 38.2	III en	w. 15.5	39	m. voetstempel	—				2 fragm. t. 38	R
216	III a. 3	XIII	w. 15	39	m. voetstempel	KKH				1 fragm. t. 39	P
217	III b. 95	III	w. 10.5	40	—	KL				1 fragm. t. 39	R
218	III b. 74	III	w. 8	40	—	—					
219	III b. 75	—	w. 9	40	—	—					
220	G. VII 109	III	w. 7	41	—	RK					
221	VII g. 1	III	w. 15.5	42a	grijs verbr.	E				1 fr. (dik) t. 42a	I
222	VII g. 2	X	w. 15.5	42a	—	E	1 fragm. t. 42a	Br.	G. 33/1	4 fragm. t. 42a	R
223	?	—	w. 11.5	42a	—	—	2 fragm. t. 42a	Castra L. X	G. 37/1	2 fragm. t. 42a	V
224	G. V 140	—	w. 16	42a	—	WW	2 fragm. t. 42a	ten W. Castr.	G. 32/1, 37/3	6 fragm. t. 42a	S
225	I h. 71	III	h. 8	43	dubieus	RK				1 fragm. t. 42a	η
226	IX i. 41	III	h. 14	44	flets aardewerk	RK					
227	XVIII 150	XI	l. 12	45	flets aardewerk	WW					
228	XVIII 7	XI	l. 27	46a	flets aardewerk	KL					
229	XVIII 6	XI	l. 26	46b	flets aardewerk	RK					
230	16	III	h. 12.5	47	—	—					
231	G. IV 324	—	fragm.	48	m. munt Dom.	RK					
232	X. 3	III	h. 28	49	gev. m. 169	E					
233	XVIII 170	XI	h. 21	50	zeer dik	OH					

Niet in de grafvelden voorkomende vormen						In en bij de Castra L. X			Van de Holdeurn				
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaats			
234	XVIII 44	vgl. XIII	fragm.	51	—	bovendien : 2 fragm. t. 51 1 fragm. t. 51 1 fragm. t. 51	Br. ten W. Castr. ten O. Castr.	G. 32/2, 35/2 G. 37/2 G. 26/2	5 fragm. t. 51	R			
235	G. III 165	X	fragm.	51	—				3 fragm. t. 51	V			
236	XVIII 41	X	fragm.	51	—				3 fragm. t. 51	W			
237	G. III 164	—	fragm.	51	—				8 fragm. t. 51	S			
238	G. III 326	—	fragm.	51	—				1 fragm. t. 51	η			
239	?	X	fragm.	52	—								
240	XVIII 176	XI	fragm.	53	—								
241	—	X	—	54	—				1 fragm. t. 54	Br.	G. 38/1		
242	—	X	—	55	—				1 fragm. t. 55	Castra L. X	G. 23/3	1 fragm. t. 55	S
243	—	III	—	56	—							1 fragm. t. 56	V
244	—	X	—	57	—	1 fragm. t. 57	Br.	G. 35/2	2 fragm. t. 56	S			
245	—	X	—	58	—	1 fragm. t. 58	Br.	G. 35/2	1 fragm. t. 57	V			
246	—	X	—	?	—	1 fragm.	Br.	G. 32/2					
247	—	—	—	59	—				1 fragm. t. 59	η			
248	—	—	—	60	—				1 fragm. t. 60	η			
Bovendien vele niet nader herkenbare fragmenten van hetzelfde fijne aardewerk op alle boveng vermelde vindplaatsen							Br. Castra L. X ten W. Castr. ten O. Castr.	Zie alle bovengenoemde merken		η A I P R U V W S η			

3. RUWWANDIG AARDEWERK

Vondsten uit de grafvelden							Vondsten in en bij de Castra L. X			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Grafveld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaats
249	X 6	III	h. 17	61a	—	E					
250	X 17	III	h. 11	61a	—	RK					
251	X 7	III	h. 25	61b	—	E				1 fragm. t. 61d	V
252	X 46	III	h. 17	61c	—	S					
253	X 14	III	h. 14	61c	—	E				1 fragm. t. 61e	I
254	X 47	—	h. 13	61d	—	S				2 fragm. t. 61e	R
255	X 49	III	h. 19	61d	—	—				1 fragm. t. 61e	V
256	G. II 192	—	h. 10	61d	—	—				1 fragm. t. 61e	W
257	X 48	—	h. 10	61e	—	KL				15 fragm. t. 61e	S
258	X 29	III	h. 13	61e	—	S	1 fragm. t. 61e	ten O. Castr.	G. 26/4	6 fragm. t. 61e	η
259	X 30	—	h. 13	61e	—	RK	3 fragm. t. 61e	Br.	G. 37/2		
260	VII b. 42	IV	h. 15	62a	—	KKH					
261	VII a. 414	—	h. 17	62a	—	WW					
262	VII a. 485	—	h. 17	62a	—	RK	47 fragm. t. 62	Castra L. X	G. 26/4, 27/1 27/2, 28/3 30/1, 33/2, 37/1	2 fragm. t. 62	A
263	VII a. 197	—	h. 19	62a	—	RK				3 fragm. t. 62	H
264	VII a. 223	IV	h. 25	62a	—	RK				17 fragm. t. 62	I
265	VII a. 215	IV	h. 19	62a	—	RK				2 fragm. t. 62	P
266	VII a. 147	IV	h. 23	62a	—	KKH	44 fragm. t. 62	ten W. Castr.	G. 26/7, 32/1 36/3, 37/3	± 400 fragm. t. 62	R
267	21.11.21	—	h. 17	62a	—	KKH				± 60 fragm. t. 62	U
268	VII a. 151	—	h. 16	62a	—	KKH	7 fragm. t. 62	ten O. Castr.	G. 26/2	26 fragm. t. 62	V
269	VII a. 183	—	h. 15	62a	—	KKH	± 100 fr. t. 62	Br.	G. 30/1, 31/1 35/2	± 50 fragm. t. 62	W
270	VII a. 216	—	h. 21	62a	—	RK				3 fragm. t. 62	X
271	VII a. 232	—	h. 20	62a	—	RK	1 fragm. t. 62	Nov.	G. 28/2	± 300 fragm. t. 62	S
272	VII b. 121	—	h. 14	62a	—	—				5 fragm. t. 62	δ
273	VII a. 250	—	h. 16	62a	—	E				± 165 fragm. t. 62	η
274	G. II 38	—	h. 22	62a	met deksel 441	KKH					
275	G. II 32	—	h. 18	62a	—	KKH					
276	G. II 263	—	h. 21	62a	—	—					
277	G. II 376	—	h. 19	62a	—	Br.					

Vondsten uit de grafvelden							Vondsten in en bij de Castra L. X			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Graf- veld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vind- plaats
278	G. II 274	—	h. 15	62a	—	RK					
279	G. II 331	—	h. 15	62a	—	Br.					
280	G. II 273	—	h. 15	62a	—	RK					
281	G. II 363	—	h. 18	62a	—	Br.					
282	G. II 31	—	h. 21	62a	—	KKH					
283	G. II 354	—	h. 15	62a	—	Br.					
284	VII a. 406	—	h. 24	62b	—	—					
285	VII a. 186	—	h. 15	62b	—	KKH					
286	VII a. 187	—	h. 14	62b	—	KKH					
287	VII b. 48	IV	h. 16	62b	—	RK					
288	G. II 283	—	h. 15	62b	—	RK					
289	VII a. 184	IV	h. 24	62c	—	KKH					
290	VII a. 148	—	h. 21	62c	—	KKH					
291	VII a. 214	—	h. 20	62c	—	RK					
292	VII a. 217	—	h. 17	62c	—	RK					
293	VII a. 350	IV	h. 22	62c	—	—					
294	VII a. 233	—	h. 20	62c	—	RK					
295	G. II 270	—	h. 25	62c	—	RK					
296	G. II 12	—	h. 15	62c	—	—					
297	G. II 293	—	h. 15	62c	—	—					
298	G. II 317	—	h. 27	62c	—	KKH					
299	VII a. 355	IV	h. 23	62d	—	—					
300	VII b. 49	—	h. 16	62d	—	RK					
301	VII a. 398	IV	h. 24	62e	—	—					
302	VII a. 418	—	h. 30	63	—	WW	3 fr. t. 63*	Br.	G. 352	1 fragm. t. 63*	A
303	VII ? 949	IV	h. 26	63	—	WW				5 fragm. t. 63	H ²
304	VII l. 6	—	h. 23	63	—	WW				2 fragm. t. 63	I
305	VII l. 29	—	h. 19	63	—	WW				1 fragm. t. 63	R
306	VII l. 2	—	h. 21	63	—	WW				10 fragm. t. 63	S
307	VII l. 12	—	h. 12	63	—	WW				4 fragm. t. 63	η
308	10.1.27.66	IV	h. 8	64	—	—					
309	VII b. 88	—	h. 9	64	—	—					
310	VII b. 68	—	h. 11	64	—	WW					
311	VII b. 66	—	h. 12	64	—	WW					
312	VII b. 54	IV	h. 13	64	—	RK					
313	VII b. 45	—	h. 11	64	—	RK					
314	VII h. 20	—	h. 11	64	—	—					
315	VII h. 15	—	h. 10	64	—	KL					
316	VII h. 14	IV	h. 10	64	—	KL					
317	VII h. 7	IV	h. 7	64	—	KKH					
318	G. III 147	—	h. 8	64	—	—					
319	G. II 419	—	h. 10	64	—	RK					
320	VII b. 50	IV	h. 11	64	—	RK				1 fragm. t. 64	H ¹
321	VII b. 69	IV	h. 9	64	—	WW				3 fragm. t. 64	R
322	VII b. 47	—	h. 11	64	—	RK				1 fragm. t. 64	U
323	VII h. 26	—	h. 8	64	—	RK				3 fragm. t. 64	V
324	VII b. 95	—	h. 11	64	—	—				5 fragm. t. 64	W
325	VII h. 11	IV	h. 9	64	—	KKH				6 fragm. t. 64	S
326	VII b. 112	IV	h. 11	64	—	—				5 fragm. t. 64	η
327	VII h. 8	IV	h. 11	64	—	KKH					
328	VII h. 10	—	h. 9	64	—	KKH					
329	VII h. 24	IV	h. 10	64	—	RK					
330	VII h. 25	—	h. 11	64	—	RK					
331	VII b. 43	—	h. 10	64	—	RK					
332	VII b. 44	IV	h. 12	64	—	RK					
333	VII b. 63	—	h. 12	64	—	WW					
334	VII h. 12	V	h. 8	64	—	KKH					
335	VII h. 4	V	h. 8	64	—	RK					
336	VII h. 16	—	h. 11	64	—	—					
337	VII h. 3	—	h. 6	64	—	RK					
338	VII h. 6	—	h. 10	64	—	KKH					

* Aangezien bij kleinere fragmenten dit type 63 niet steeds van de kommen van type 66 te onderscheiden is zullen waarschijnlijk meerdere van de daar vermelde stukken ook tot urnen als deze hebben behoord.

Vondsten uit de grafvelden							Vondsten in en bij de Castra L. X			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Grafveld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaats
339	VII h. 9	—	h. 10	64	—	KKH					
340	VII h. 27	—	h. 10	64	—	RK					
341	VII h. 18	V	h. 10	64	—	Groesb. weg					
342	VII h. 17	—	h. 10	64	—	—					
343	VII h. 19	V	h. 9	65	—	—					
344	VII h. 5	V	h. 6	19	—	RK					
345	VII m. 1	V	w. 38	66a	—	RK					
346	VII m. 9	V	w. 26	66a	—	KKH	30 fr. t. 66a	Castra L. X	G. 23/4, 26/4	1 fragm. t. 66a	A
347	VII m. 10	—	w. 22	66a	—	KKH			27/1, 33/2	4 fragm. t. 66a	I
348	VII m. 8	—	w. 15	66a	gev. m. 431	KKH			37/1, 39/2	4 fragm. t. 66a	P
349	VII m. 39	—	w. 15	66a	—	—			G. 36/3	± 100 fragm. t. 66a	R
350	VII m. 38	V	w. 11	66a	—	—	18 fr. t. 66a	ten W. Castr.	G. 26/2	8 fragm. t. 66a	W
351	G. V 100	—	w. 22	66a	—	—	2 fr. t. 66a	ten O. Castr.	G. 33/1, 35/2	± 60 fragm. t. 66a	S
352	G. V 118	—	w. 23	66a	—	—	20 fr. t. 66a	Br.	Breuer X 68	33 fragm. t. 66a	η
353	G. V 108	—	w. 22	66a	—	Br.	5 fr. t. 66a	Oppidum			
354	VII m. 13	V	w. 16	66a	iets afwijkend	RK					
355	VII l. 63	V	w. 25	66b	—	RK					
356	VII l. 66	—	w. 23	66b	—	RK				3 fragm. t. 66b	H ¹
357	VII l. 71	V	w. 14	66b	—	RK				3 fragm. t. 66b	H ²
358	VII l. 55	—	w. 15	66b	—	KL	3 fr. t. 66b	ten W. Castr.	G. 36/3	12 fragm. t. 66b	I
359	VII l. 56	—	w. 14	66b	—	KL	1 fr. t. 66b	Br.	G. 35/2	1 fragm. t. 66b	P
360	G. V 125	—	w. 26	66b	—	Br.				± 30 fragm. t. 66b	R
361	G. V 112	—	w. 23	66b	—	Br.				23 fragm. t. 66b	W
362	G. V 127	V	w. 23	66b	—	Br.				15 fragm. t. 66b	S
363	VII m. 4	V	w. 25	66c	—	E				10 fragm. t. 66b	η
364	VII h. 22	V	w. 19	66c	—	KKH	62 fr. t. 66c-d	Castra L. X	G. 23/3, 26/3		
365	G. V 128	V	w. 15	66c	—	Br.			26/4, 26/5	33 fragm. t. 66c-d	I
366	VII k. 22	—	w. 19	66d	—	WW			27/1, 27/2	28 fragm. t. 66c-d	P
367	VII l. 97	V	w. 20	66d	—	RK			28/1, 30/1	± 770 fragm. t. 66c-d	R
368	VII l. 98	—	w. 21	66d	—	RK			33/1, 37/1	± 100 fragm. t. 66c-d	U
369	65	—	w. 14	66d	—	RK	50 fr. t. 66c-d	ten W. Castr.	G. 27/1, 32/1	10 fragm. t. 66c-d	V
370	VII m. 12	—	w. 15	66d	—	RK			36/3, 37/5	43 fragm. t. 66c-d	W
371	G. V 85	—	w. 16	66d	—	—	10 fr. t. 66c-d	ten O. Castr.	G. 26/2	3 fragm. t. 66c-d	X
372	G. V 54	—	w. 13	66d	—	—	± 70 fr. t. 66c-d	Br.	G. 33/1, 35/2	± 950 fragm. t. 66c-d	S
373	VII m. 15	V	w. 14	66d	iets afwijkend	RK				9 fragm. t. 66c-d	δ
374	G. V 85	—	w. 13	66d	—	RK				143 fragm. t. 66c-d	η
375	G. V 102	V	w. 18	66d	iets afwijkend	—					
376	G. V 98	V	w. 22	66d	iets afwijkend	—					
377	G. III 53	V	h. 10	67	—	WW				1 fragm. t. 68	I
378	VII l. 45	V	h. 8	68	m. deksel 430	WW				1 fragm. t. 68	S
379	VII f. 40	V	h. 8	69	—	WW					
380	VII f. 16	—	h. 9	69	—	WW				1 fragm. t. 69	H ¹
381	VII f. 58	V	h. 8	69	—	KL				1 fragm. t. 69	I
382	VII f. 105	V	h. 8	69	—	WW				1 fragm. t. 69	V
383	VII f. 62	V	h. 7	69	—	KL				1 fragm. t. 69	X
384	VII f. 21	V	h. 7	69	—	WW				6 fragm. t. 69	S
385	VII f. 73	V	h. 8	69	—	KL				4 fragm. t. 69	η
386	IV e. 41	VI	h. 24	70	—	RK					
387	IV e. 44	—	h. 19	70	—	RK					
388	IV e ?	—	h. 19	70	—	KKH				± 30 fragm. t. 70	R
389	G. VI 29	—	h. 21	70	—	RK				2 fragm. t. 70	V
390	G. VI 21	—	h. 19	70	—	—	3 fragm. t. 70	Castra L. X	G. 27/1, 27/2, 27/3	3 fragm. t. 70	W
391	IV e. 40	—	h. 15	70	—	RK				1 fragm. t. 70	X
392	IV e. 42	VI	h. 16	70	—	RK	5 fragm. t. 70	ten W. Castr.	G. 32/1, 36/3	± 20 fragm. t. 70	S
393	IV e. 52	—	h. 15	70	—	KKH				14 fragm. t. 70	η
394	IV e. 43	VI	h. 15	70	afwijkend	RK					
395	IV e. 82	VI	h. 16	70	afwijkend	RK					
396	IV e. 114	VI	h. 25	71	—	WW				1 exempl. t. 71	η
397	IV e. 34	VI*	h. 18	71	*exempl. Holdeurn	KL				(hoog 21,5 cm.)	
398	4 (?)	—	h. 30	72	—	WW					
399	?	VI	h. 29	72	—	WW	1 fragm. t. 72	Castra L. X	G. IV 716		
400	18.1.29	VI	h. 22	73a	—	—				1 fragm. t. 73a	U
										3 fragm. t. 73a	W
										1 fragm. t. 73a	S

Vondsten uit de grafvelden							Vondsten in en bij de Castra L. X			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Grafveld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaats
401	IV e. 74	VI	h. 25	73b	—	RK	1 fr. t. 73b-g 6 fr. t. 73b-g 7 fr. t. 73b-g	Castra L. X ten W. Castr. Br.	G. 26/3 G. IV 569, 36/3 G. IV 585, 35/2	1 fragm. t. 73b-g	H
402	G. VI 34	VI	h. 20	73c	—	Rozenkransgas				5 fragm. t. 73b-g	R
403	IV e. 53	VI	h. 25	73d	—	KKH				4 fragm. t. 73b-g	U
404	IV e. 105	VI	h. 23	73e	—	S				1 fragm. t. 73b-g	S
405	IV e. 38	VI	h. 22	73f	—	KL				1 fragm. t. 73b-g	δ
406	?	—	h. 25	73g	—	—				1 fragm. t. 73b-g	η
407	IV e. 81	VI	h. 14	74	—	RK					
408	IV c. 51	—	h. 18	75	—	—	2 fragm. t. 75	Castra L. X	G. 27/2	1 fragm. t. 75	U
409	G. IV 291	VI	h. 19	75	—	—	1 fragm. t. 75	Br.	G. 35/2		
410	VIII 8	—	fragm.	76	Gezichtsurm	—				3 fragm. t. 76	R
411	VII i. 11	VII	w. 20	37b	—	—					
412	VII i. 6	—	w. 22	37b	—	WW					
413	VII i. 12	—	w. 17	37b	—	—				12 fragm. t. 37b-d	A
414	III a. 61	—	w. 16	37b	—	RK				2 fragm. t. 37b-d	H ¹
415	G. VII 14	—	w. 26	37b	—	—				5 fragm. t. 37b-d	H ²
416	VII i. 5	VII	w. 23	37b	misbaksel	KKH	4 fr. t. 37b-d	Castra L. X	G. 21/1, 27/2,	12 fragm. t. 37b-d	I
417	VII i. 15	VII	w. 24	37b	afwijkend	—				±130 fragm. t. 37b-d	R
418	VII i. 14	VII	w. 19	37b	afwijkend	—				12 fragm. t. 37b-d	U
419	XVIII 72	—	w. 43	37b	—	E	13 fr. t. 37b-d	ten W. Castra	G. 26 7, 32/1,	12 fragm. t. 37b-d	V
420	VII i. ?	XIII	fragm.	37b	stempel LXGPF	—				8 fragm. t. 37b-d	W
421	13 ?	—	w. 19	37c	—	—				8 fragm. t. 37b-d	X
422	VII i. 17	—	w. 22	37c	—	WW	3 fr. t. 37b-d	Br.	G. 33/1, 37/2	8 fragm. t. 37b-d	Y
423	VII i. 13	—	w. 22	37c	—	—	4 fr. t. 37b	Oppidum	Breuer X 59	±120 fragm. t. 37b-d	S
424	VII i. 2	VII	w. 18	37c	—	RK				7 fragm. t. 37b-d	δ
425	VII i. 7	VII	w. 12	37d	—	KL				35 fragm. t. 37b-d	η
426	VII i. 8	—	w. 12	37d	—	KL					
427	VII i. 9	—	w. 12	37d	—	KL					
428	107 (?)	VII	w. 17	37d	—	—					
429	VII i. 10	VII	w. 14	37e	—	KL					
430	VII l. 45	V	w. 20	42b	gev. op 378	WW					
431	VII m. 8	—	w. 15	42b	gev. op 348	KKH					
432	VII g. ?	VII	w. 18	42b	—	—					
433	VII g. 19	—	w. 14	42b	—	—				1 fragm. t. 42b	H ¹
434	VII g. 20	—	w. 13	42b	—	—				3 fragm. t. 42b	I
435	VII g. 13	—	w. 13	42b	—	—				10 fragm. t. 42b	R
436	VII g. 17	VII	w. 12	42b	—	—	5 fr. t. 42b	Castra L. X	G. 26/4, 27/2,	5 fragm. t. 42b	U
437	VII g. 30	—	w. 13	42b	—	—				2 fragm. t. 42b	V
438	VII g. ?	—	w. 16	42b	—	—	3 fr. t. 42b	ten W. Castra	G. 36/3	4 fragm. t. 42b	W
439	VII g. ?	—	w. 8	42b	—	—	9 fr. t. 42b	Br.	G. 33/1, 35/2	2 fragm. t. 42b	X
440	G. III 350	—	w. 21	42b	—	—				15 fragm. t. 42b	S
441	G. II 38	—	w. 18	42b	gev. op 274	KKH				3 fragm. t. 42b	η
442	G. V 86	—	w. 12	42b	—	RK					
443	G. V 86 (?)	—	w. 12	42b	—	RK					
444	G. II 416	—	w. 14	42b	—	—					
445	XV 6	—	w. 30	77a	dikwandig	O ?	20 fr. t. 77a	Castra L. X	G. 26/4, 26/5,	2 fragm. t. 77a	A
446	G. VIII 30	—	w. 30	77a	"	E				2 fragm. t. 77a	H ¹
447	XV 10	—	w. 26	77a	"	RK				4 fragm. t. 77a	I
448	2 (?)	VII	w. 30	77a	"	—				±40 fragm. t. 77a	R
449	58 (?)	VII	w. 31	77a	"	—	1 zeer groot m. stemp. LXG	Castra L. X	27/1, 27/2, 27/3, 28/3, 28/4, 32/2, 39/2, 44	8 fragm. t. 77a	U
450	G. VIII 17	—	w. 35	77a	"	—				12 fragm. t. 77a	V
451	G. VIII 42	—	w. 33	77a	"	Br.				8 fragm. t. 77a	W
452	G. VIII 18	—	w. 31	77a	"	—	9 fr. t. 77a	ten W. Castra	G. VIII 31 Pl. XIII, Afb. 4	10 fragm. t. 77a	X
							4 fr. t. 77a 24 fr. t. 77a	ten O. Castra Br.	G. 32/1, 36/3, 37/1 G. 26/2 G. 33/1, 35/2, 37/2	3 fragm. t. 77a	Y
										±65 fragm. t. 77a (1 m. stempel LXG zie Pl. XIII, Afb. 4)	S
										6 fragm. t. 77a	δ
										±70 fragm. t. 77a	η

Niet in de grafvelden voorkomende vormen						In en bij de Castra L. X			Van de Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaatsen
453	—	Pl. XIII, Afb. 4, 3	—	77b	Stempels	1 fragm. t. 77b	Castra L. X	G. 26/4	1 fragm. t. 77b 2 fragm. t. 77b 5 fragm. t. 77b (3 m. merk Super f) 1 fragm. t. 77b 2 fragm. t. 77b 2 fragm. t. 77b 1 fragm. t. 77c 4 fragm. t. 77c 1 fragm. t. 77c 5 fragm. t. 77c 2 fragm. t. 62f 2 fragm. t. 62f 1 fragm. t. 62f 5 fragm. t. 62f 20 fragm. t. 62f 10 fragm. t. 62f ±100 fragm. t. 62f 20 fragm. t. 78-79 15 fragm. t. 78-79 8 fragm. t. 78-79 5 fragm. t. 78-79 2 fragm. t. 78-79 ±150 fragm. t. 78-79 3 fragm. t. 78-79 22 fragm. t. 78-79 5 fragm. t. 80 1 fragm. t. 80 2 fragm. t. 80 6 fragm. t. 80 3 fragm. t. 80 1 fragm. t. 81 1 fragm. t. 81 1 fragm. t. 82 3 fragm. t. 83 3 fragm. t. 83 10 fragm. t. 83 1 fragm. t. 84 10 fragm. t. 85 3 fragm. t. 86 6 fragm. t. 86 1 fragm. t. 86 1 fragm. t. 86 1 fragm. t. 87 3 fragm. t. 87 4 fragm. t. 87 1 fragm. t. 87 10 fragm. t. 87 3 fragm. t. 87 1 fragm. t. 88 1 fragm. t. 88 2 fragm. t. 89 1 fragm. t. 90 1 fragm. t. 90 1 fragm. t. 90 1 fragm. t. 91 6 fragm. t. 92 1 fragm. t. 92 14 fragm. t. 92 2 fragm. t. 92 2 fragm. t. 92 2 fragm. t. 92 6 fragm. t. 93 1 fragm. t. 93 1 fragm. t. 93 2 fragm. t. 94	A R X S δ η A X δ η R U X Y S δ η R U V W X S δ η R U W S η S η R U S S S R S δ η I R U W S η S U Y S I R U X S η U S η η
454	—	—	—	77c	—					
455	—	X	—	62f	—					
456	—	VII	—	78	—	2 fragm. t. 78-79 5 fragm. t. 78-79 9 fragm. t. 78-79	Oppidum Castra L. X ten W. Castra	Breuer X 82 G. V. 99, 23/3, 27/1 G. 28/3, 32/1, 36/3, 37/3		
457	—	—	—	79	—	1 fragm. t. 78-79 8 fragm. t. 78-79	ten O. Castra Br.	G. 26/2 G. 33/1, 35/2, 37/2		
458	—	—	—	80	—	4 fragm. t. 80 3 fragm. t. 80	Castra L. X ten W. Castra	G. 23/3, 26/6, 27/2 G. V 418, 36/3		
459	?	X	h. 88	81	—	1 exempl. t. 81 1 fragm. t. 81	Castra L. X Br.	G. 35/2		
460	—	X	—	82	—					
461	—	X	—	83	—					
462	—	X	—	84	—					
463	—	X	—	85	—	1 fragm. t. 85	ten W. Castra	Gem. 10 H		
464	—	—	—	86	—					
465	—	X	—	87	—					
466	—	X	—	88	—	1 fragm. t. 88 1 fragm. t. 88	ten O. Castra Br.	G. 26/2 G. 33/1		
467	—	X	—	89	—					
468	—	—	—	90	—	2 fragm. t. 90 1 fragm. t. 90	Castra L. X ten W. Castra	G. 36/5, H 1 G. 32/1		
469	—	X	—	91	—	1 fragm. t. 91	Castra L. X	G. 27/1		
470	—	—	—	92	—	1 fragm. t. 92 4 fragm. t. 92	Castra L. X ten W. Castra	G. 26/3 G. 32/1, 36/7, 37/3		
471	—	—	—	93	—					
472	—	X	—	94	—					

Bovendien vele onherkenbare fragmenten van hetzelfde aardewerk

Op alle vindplaatsen:
Br., Castra L. X, ten W. Castra en ten O. Castra

Op alle vindplaatsen:
A, H, I, P, R, U, V, W, X, S, δ en η

4. KRUIKEN, WAARSCHIJNLIJK HOLDEURNSCH AARDEWERK

Vondsten uit de grafvelden							Vondsten in en bij de Castra L. X			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Graf- veld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vind- plaats
473	IV a. ?	VII	h. 20	95	donker rossig	E	1 fragm. t. 95	Castra L. X	G 30/1		
474	IV a. ?	VII	h. 19	96	" "	E					
475	IV a. 248	VII	h. 25	97	" "	O					
					(misbaksel)						
476	IV a. 609	VII	h. 20	98	rossig, deels bleek	—					
477	IV a. 1259	VII	h. 16	99	" " "	E					
478	IV a. 286	VII	h. 25	100	donker rood	—					
479	IV a. 190	VII	h. 29	101a	" "	E					
480	G. IV 295	—	h. 29	101a	rood rossig	—					
481	IV a. 302	VII	h. 16	101b	rossig bleek	E					
482	G. IV 366	VII	h. 22	101c	rossig	—					
483	IV a. 274	—	h. 11	102	"	O					
484	IV a. 422	VIII	h. 16	103	"	RK					
485	IV a. 114	VIII	h. 24	104a	rossig geel	S					
486	G. IV 35	—	h. 21	104a	" "	—					
487	IV a. 253	VIII	h. 28	104a	" "	O					
488	IV a. 147	VIII	h. 19	104a	rossig bleek	E					
489	IV a. 1330	—	h. 23	104b	" "	OH					
490	IV a. 151	VIII	h. 23	104c	rossig geel	E					
491	IV a. 27	—	h. 20	104c	hoog geel	S					
492	IV a. 1349	VIII	h. 22	104d	rossig wit	OH					
493	IV a. 49	VIII	h. 23	105	bleek geel	S					
494	IV a. 388	VIII	h. 35	106a	hoog geel	RK					
495	G. IV 579	—	h. 26	106a	rossig bleek	—					
496	G. IV 664	—	h. 27	106b	rossig geel	RK					
497	G. IV 630	—	h. 29	106b	bleek geel	—					
498	IV a. 315	VIII	h. 28	106c	rossig geel	—					
					rossig geel	Dodden-					
499	IV a. 1216	—	h. 20	107	tot bleek	daal					
500	IV a. 1347	—	h. 15	108	rossig geel	OH					
501	IV a. 1338	VIII	h. 19	109	rossig	OH					
502	IV a. 1261	VIII	h. 20	110	"	E					
503	IV a. 380	VIII	h. 17	111	"	RK					
504	IV a. 1268	VIII	h. 22	112	"	KKH					
505	IV a. 399	—	h. 17	112	donker rossig	RK					
506	IV a. 571	—	h. 21	112	" "	—					
507	G. IV 290	—	h. 25	112	" "	—					
508	IV a. 1359	—	h. 19	112	rossig	RK					
509	IV a. 483	VIII	h. 27	112	"	KKH					
510	IV a. 495	—	h. 21	112	rossig (misbaksel)	RK					
511	G. IV 626	—	h. 23	112	rossig	—					
512	IV a. 445	—	h. 21	112	"	KKH					
513	IV a. 1355	—	h. 20	112	"	RK					
514	G. IV 555	—	h. 20	112	"	—					
515	G. IV 415	—	h. 19	112	"	RK					
516	IV a. 330	VIII	h. 18	112	"	OO?					
517	IV a. 366	—	h. 24	112	"	—					
518	10.1.27	—	h. 24	112	"	KL					
519	IV a. 367	VIII	h. 23	112	rossig geel	—					
520	IV a. 690	—	h. 29	112	" "	WW					
521	IV a. 404	—	h. 23	112	" "	RK					
522	IV a. 152	VIII	h. 23	112	" "	E					
523	IV a. 679	—	h. 21	112	" "	WW					
524	IV a. 570	—	h. 21	112	" "	—					
525	IV a. 1290	—	h. 23	112	" "	WW					
526	IV a. 689	—	h. 20	112	" "	WW					
527	IV a. 378	—	h. 21	112	" "	RK	20 fragm. t. 112	Castra L. X	G 23/3		
528	IV a. 402	IX	h. 21	112	" "	RK			G 23/4	2 fragm. t. 112	U
529	G. IV 637	—	h. 22	112	" "	RK			G. 26/3, 26/4, 27/3, 28/3, 30/1	1 fragm. t. 112	V
530	G. IV 399	—	h. 28	112	" "	RK	1 fragm. t. 112	ten W. Castra	G. 32/1	1 fragm. t. 112	W

Vondsten uit de grafvelden							Vondsten in en bij de Castra L. X			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Grafveld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vindplaats
531	IV a. 1397	—	h. 20	112	rossig bleek gevlekt	KL	2 fragm. t. 112	ten O. Castra	G. 26/2		
532	IV a. 484	—	h. 20	112	rossig geel	KKH	1 fragm. t. 112	Br.	G. 25/2		
533	12.35.1	—	h. 23	112	" "	KL					
534	IV a. 446	—	h. 22	112	rossig bleek gevlekt	KKH					
535	IV a. 419	—	h. 20	112	rossig bleek	RK					
536	IV a. 347	—	h. 18	112	" "	—					
537	IV a. 488	—	h. 27	112	gevonden met 200 en 201	KKH					
538	G. IV 609	—	h. 19	112	rossig bleek	Br.					
539	G. IV 377	—	h. 19	112	" "	E					
540	IV a. 293	—	h. 26	112	" "	RK					
541	G. IV 386	—	h. 18	112	rossig bleek gevlekt	—					
542	IV a. 406	—	h. 23	112	hoog geel	RK					
543	IV a. 662	—	h. 21	112	" "	WW					
544	IV a. 573	IX	h. 21	112	" "	KL					
545	IV a. 550	IX	h. 20	112	" "	KL					
546	IV a. 136	IX	h. 23	112	geel	S					
547	G. IV 407	—	h. 22	112	" "	Kronenb. park					
548	IV a. 718	—	h. 21	112	" "	KL					
549	G. IV 604	—	h. 24	112	" "	Br.					
550	IV a. 416	—	h. 22	112	geel bleek	RK					
551	IV a. 726	—	h. 22	112	" "	WW					
552	IV a. 717	—	h. 23	112	" "	WW					
553	G. IV 611	—	h. 22	112	" "	Br.					
554	IV a. 51	IX	h. 26	112	geel bleek (misb.)	S					
555	G. IV 310	IX	h. 23	112	geel bleek	—					
556	G. IV 300	—	h. 28	112	" "	—					
557	G. IV 575	—	h. 23	112	" "	RK					
558	G. IV 417	—	h. 18	112	" "	RK					
559	G. IV 553	—	h. 22	112	" "	RK					
560	G. IV 302	—	h. 21	112	bleek	—					
561	G. IV 574	—	h. 19	112	" "	Br.					
562	IV a. 102	—	h. 24	112	bleek (misb.)	S					
563	G. IV 406	—	h. 24	112	bleek	RK					
564	IV a. 356	—	h. 23	112	rossig	—					
565	IV a. 395	IX	h. 23	112	rossig bleek	RK					
566	IV a. 379	—	h. 18	113	rossig	RK					
567	IV a. 551	—	h. 24	113	" "	—					
568	IV a. 681	IX	h. 21	113	" "	WW					
569	IV a. 591	—	h. 24	113	rossig geel	RK					
570	IV a. 403	IX	h. 22	113	" "	RK					
571	IV a. 727	—	h. 22	113	" "	WW					
572	G. IV 638	—	h. 22	113	" "	E					
573	G. IV 114	—	h. 21	113	rossig bleek	WW	3 fragm. t. 113	Castra L. X	G. 26/3, 27/2	1 fragment t. 113	V
574	IV a. 91	IX	h. 22	113	" "	S				1 fragment t. 113	W
575	IV a. 1342	—	h. 23	113	" "	RK				1 fragment t. 113	S
576	IV a. 444	—	h. 25	113	" "	KKH				2 fragmenten t. 113	η
577	IV a. 1287	—	h. 19	113	" "	WW					
578	IV a. 661	—	h. 24	113	" "	WW					
579	IV a. 618	—	h. 21	113	rossig geel	WW					
580	IV a. 617	—	h. 23	113	" "	KL					
581	IV a. 684	—	h. 22	113	" "	WW					
582	IV a. 554	—	h. 23	113	geel bleek	—					
583	IV a. 646	—	h. 23	113	" "	WW					
584	G. IV 410	—	h. 23	113	bleek	RK					
585	G. IV 418	—	h. 19	113	" "	RK					
586	IV a. 1345	IX	h. 23	114	rossig geel	OH					
587	IV b. 20	IX	h. 18	115	rood	—					
588	IV a. 363	—	h. 18	115	rossig geel (misb.)	—					
589	IV a. 362	—	h. 20	115	rossig	—					
590	IV a. ?	IX	h. 15	115	rossig geel	S					
591	IV a. 237	—	h. 19	115	" "	OH					
592	IV a. 41	—	h. 19	115	geel bleek	S					

Vondsten uit de grafvelden							Vondsten in en bij de Castra L. X			Vondsten Holdeurn	
No.	Invent.	Pl.	Maat	Type	Opmerkingen	Graf- veld	Fragmenten	Vindplaatsen	Merken	Fragmenten	Vind- plaats
593	IV a. 1297	—	h. 18	115	rossig geel	KL					
594	IV a. 854	IX	h. 21	116	rood	KL					
595	G. IV 121	—	h. 17	116	donker rossig	KL					
596	IV b. 8	—	h. 24	116	rossig	KL					
597	IV a. 731	—	h. 21	116	rossig geel	WW					
598	IV a. 708	—	h. 19	116	" "	WW					
599	IV a. 193	—	h. 25	116	rossig bleek	KL					
600	IV b. 6	—	h. 21	116	geel bleek gevlekt	KL					
601	IV a. 707	—	h. 20	116	bleek	WW					
602	G. IV 120	—	h. 20	116	"	KL					
603	IV b. 4	IX	h. 24	116	bleek grauw	KL					
604	IV a. 459	IX	h. 24	117	rood	KKH	1 fragm. t. 117	Castra L. X	G. 30/1		
605	IV e. 5	IX	h. 20	118	bruin	WW					
606	G. IV 73	IX	h. 9	119	rossig	—					
607	IV c. 1374	—	h. 22	120	"	KKH					

Niet in de grafvelden voorkomende Kruiken enz.

608	—	X	—	121						3 fragmenten t. 121	I
										1 fragment t. 121	V
										10 fragmenten t. 121	S
										7 fragmenten t. 121	η
609	—	X	—	122						1 stuk t. 122	S
										1 stuk t. 122	η

LIJST DER TYPEN VAN HOLDEURNSCH AARDEWERK

Nummers van den catalogus, waaronder ze zijn beschreven; de afgebeelde nummers dik gedrukt.

Type	Type	Type	Type
1 1, 2, 3	134, 135, 136, 137,	62c 289, 290-292, 293,	87 465
2 4	138, 139, 140-147,	294-298	88 466
3a 5	148, 149, 150-153	62d 299, 300	89 467
3b 6	36a 154, 155, 156	62e 301	90 468
4a 7	36b 157, 158, 159, 160,	62f 455	91 469
4b 8, 9, 10, 11, 12	161, 162, 163-166	63 302, 303, 304-307	92 470
5 13, 14	37a 167, 168	64 308, 309-311, 312,	93 471
6 15, 16	37b 169, 170, 171, 172,	313-315, 316, 317,	94 472
7 17, 18, 19, 20,	173, 174, 175, 176,	318, 319, 320, 321,	95 473
36, 37, 38, 39, 40,	177, 178-181, 182,	322-324, 325, 326,	96 474
41, 42, 43-46, 47,	183-213, 411, 412-	327, 328, 329, 330,	97 475
48, 49, 50, 51, 52,	415, 416, 417, 418,	331, 332, 333, 334-	98 476
53, 54, 55, 56	419, 420	335, 336-340, 341,	99 477
8 21	37c 421-423, 424	342	100 478
9 22	37d 425, 426, 427, 428	65 343	101a 479, 480
10 23, 102, 103, 104,	37e 429	66a 345, 346, 347-349,	101b 481
105, 106	38 214	350, 351-353, 354	101c 482
11 24, 25, 26, 27	39 215, 216	66b 355, 356, 357, 358-	102 483
12 28, 29	40 217, 218, 219	361, 362	103 484
13 30	41 220	66c 363, 364, 365	104a 485, 486, 487, 488
14 31	42a 221, 222, 223, 224	66d 366, 367, 368-372,	104b 489
15 32	42b 430, 431, 432, 433-	373, 374, 375, 376	104c 490, 491
16 33, 34, 35	435, 436, 437-444	67 377	104d 492
17 57, 58	43 225	68 378	105 493
18 59, 60, 61	44 226	69 379, 380, 381-385	106a 494, 495
19 62, 63, 344	45 227	70 386, 387-391, 392,	106b 496, 497
20a 64, 65, 66, 67	46a 228	393, 394, 395	106c 498
20b 68	46b 229	71 396, 397	107 499
21 69	47 230	72 398, 399	108 500
22 70, 71, 72, 73, 74,	48 231	73a 400	109 501
75, 76, 77, 78	49 232	73b 401	110 502
23 79	50 233	73c 402	111 503
24 80	51 234, 235, 236, 237,	73d 403	112 504, 505-508, 509,
25a 81, 82	238	73e 404	510-515, 516, 517,
25b 83	52 239	73f 405	518, 519, 520-521,
26 84	53 240	73g 406	522, 523-527, 528,
27a 85	54 241	74 407	529-543, 544, 545,
27b 86	55 242	75 408, 409	546, 547-553, 554,
28 87	56 243	76 410	555, 556-564, 565
29a 88, 89, 90, 91, 92	57 244	77a 445-447, 448, 449,	113 566-567, 568, 569,
29b 93	58 245	450-452	570, 571-573, 574,
29c 94	59 247	77b 453	575-585
29d 95, 96, 97, 98	60 248	77c 454	114 586
29e 101	61a 249, 250	78 456	115 587, 588, 589, 590,
30 107	61b 251	79 457	591-593
31a 108	61c 252, 253	80 458	116 594, 595-602, 603
31b 109	61d 254, 255, 256	81 459	117 604
32 110, 111, 112	61e 257, 258, 259	82 460	118 605
33 113	62a 260, 261-263, 264,	83 461	119 606
34 114, 115	265, 266, 267-283	84 462	120 607
35a 116, 117	284-286, 287, 288	85 463	121 608
35b 118, 119-132, 133,		86 464	122 609

DE BESTAANSTIJD DER POTTENBAKKERIJ

Na wat wij in onze inleiding omtrent den tijd der verschillende grafvelden, waarin ons aardewerk werd gevonden, opmerkten, laat zich uit onzen catalogus en onze tabel gemakkelijk die van het bestaan der pottenbakkerij op de Holdeurn afleiden. Ongetwijfeld valt de groote bloeitijd ervan samen met het verblijf der Legio X in Nijmegen. Verreweg de meeste producten komen uit de grafvelden (RK, KKH en Br), welke uit den tijd der groote Castra L. X. zijn en talrijke stukken vinden hun analogieën in fragmenten in die Castra zelf of vlak voor de poorten ervan gevonden, terwijl bovendien eenige stempels van die Legio X G (zie no. 445-452) op wrijfschaalfragmenten, zoowel daar vandaan als van de Holdeurn zelf, evenals het stempeltje op het bordfragment no. 420, dit nog ten overvloede bewijzen (vgl. Pl. XIII afb. 4 no. 1 en 2 en 420). Wij kunnen dus zeker den bloeitijd van deze pottenbakkerij tusschen de jaren 70 en 110 begrenzen. Merkwaardig is, dat ons ook de namen van een paar pottenbakkers, die hier gewerkt hebben bekend zijn. Zoo lezen wij op een paar wrijfschaalranden *S u p e r f (e c i t)* (zie no. 453 en Pl. XIII afb. 4, 3); boven zagen wij ook een *MARCUS FABUS* hier werkzaam (zie blz. 7, Pl. XII afb. 3c). En nog een andere naam is hier te noemen, namelijk die van den pottenbakkersbaas, die in de reeds door *JANSEN* (in zijn *Oudh. Med.* 4, blz. 337, Pl. 14, 1) gepubliceerde inscriptie op een altaartje (*C.I.L.* XIII, 8729) wordt vermeld: „*Vestae sacrum JUL. VICTOR Mag(ister) fig(ulorum) pro se*”.

In die jaren, omstreeks 100 n. C. waren dus zonder twijfel de beide groote pottenbakkersovens (H en J) in bedrijf, ook blijkens de telkens in de tabel vermelde schervenvondsten uit deze ovens. De vondst van een enkele baksteen met den stempel van de Legio X in oven I bevestigde ons dit ten overvloede. Ook de kleine veldoventjes, van welke nog slechts de brandgaten aanwezig zijn (U, V, W, X), zijn blijkbaar vooral uit dezen tijd, gelijk ook weer, behalve door de scherven, door de vondst van een paar stempels van het Xe legioen daarin wordt bewezen, evenals de groote afvalhoop R.

Dat echter ook reeds vóór 70 hier op de Holdeurn een pottenbakkerij bestond, lijkt mij waarschijnlijk. Reeds *VERMEULEN* (l.l., blz. 68) heeft het vermoeden uitgesproken, dat de fabricage van het „Nijmeegsch aardewerk” al vóór 70 n.C. begonnen is, hetgeen door *BRUNSTING* (l.l., blz. 132 e.v.v.) wordt ontkend. Uit onze tabel blijkt evenwel, dat de overeenkomende schervenvondsten uit het *Oppidum Batavorum*, dat toch tot dat jaar bestaan heeft, talrijker zijn dan deze laatste aanneemt en wat de vondsten in de vroegere grafvelden, O, E, S gedaan en ook die van het *Canisiuscollege* (zie *VERMEULEN* l.l.) betreft, daaronder is zeker, gelijk boven werd uiteengezet (blz. 5 e.v.) een aantal stukken, dat klaarblijkelijk niet in die grafvelden doch in latere gebouwen thuis behoort vlak vóór de poort der Castra Leg. X, waar zeker ook in dien lateren tijd bewoning moet zijn geweest, maar toch rijst de vraag, of wij dit wel van alle stukken, vooral van de groote, gave exemplaren, die men toch het eerst in gesloten graven verwachten moet, mag aannemen. Gaat men onze tabel na, dan ziet men, hoe bij een twintigtal van zulke gave stukken van zeer verschillende vorm, waarbij de afkomst met de letters O, E en S staat aangegeven, vrij zeker aan grafvondsten te denken is. Er schijnen mij bovendien ook nog andere argumenten voor een vroegere dateering aan te voeren. Zoo konden wij in onzen catalogus meermalen bij verschillende vormen (zie no. 242, 247, 249-256) wijzen op bepaalden samenhang met vroege vormen der Belgische waar, welke hier klaarblijkelijk in ons Holdeurnsch aardewerk zijn nagevolgd. Het zijn ook juist deze stukken (no. 249 e.v.v.), welke uit die vroege grafvelden afkomstig zijn. Hier

klopt dus ook de vorm met die afkomst en beide wijzen op het bestaan der pottenbakkerij, die deze stukken vervaardigde, reeds vóór het jaar 70.

En mogen wij verder, wat wij in onze *Inleiding* omtrent de kruikenfabricage op de Holdeurn als vermoeden uitspraken, als juist aanvaarden (zie blz. 8), dan staat dit laatste volkomen vast. Tal van kruiken toch, vroege vormen, die wij om verschillende redenen, zij het aarzelend, als Holdeurnsche producten meenden te moeten beschouwen, komen uit de vroege grafvelden vóór het jaar 70 (in het bijzonder no. 473-493).

Hoewel wij dus in dit opzicht geen absolute zekerheid kunnen bereiken, meenen wij toch, dat waarschijnlijk vóór den grooten bloeitijd, die omstreeks 70 moet zijn begonnen, reeds, zij het op bescheiden wijze, op de Holdeurn pottenbakkerij is uitgeoefend.

Doch ook na het vertrek der Legio X uit deze streken moet dit pottenbakkersbedrijf hier, zij het op bescheidener voet, zijn voortgezet. Niet slechts, dat de kruiken, no. 504-563 en vooral 566-585, door hun vormen tot diep in den tijd van Hadrianus worden gedateerd en ook voor een zeer groot deel (zie de tabel) in de late grafvelden KL en WW gevonden zijn, terwijl zij toch naar alle waarschijnlijkheid Holdeurnsche producten zijn, maar andere groepen van ons aardewerk, speciaal onder het ruwwandige, die uitsluitend in die latere grafvelden voorkomen konden wij op grond van hun vorm eveneens aan dien lateren tijd in het vroegere deel der tweede eeuw toeschrijven; zoo in het bijzonder de urnen met platten rand no. 302-307 (zie tabel type 63).

Hoe dit zij, later, in het latere deel der 2de eeuw, toen hier de groote steenovens gebouwd waren, is ook het pottenbakkersbedrijf hier zeker weer wat herleefd. Dit wordt alleen reeds bewezen door de beide pottenbakkersoventjes A en J, voor welke bouw immers (zie blz. 3) steenen met laat 2de eeuwsche stempels gebruikt zijn. Bij dit laatste ronde oventje is nog een bijzonderheid te vermelden, immers van een bijenkorfvormigen opbouw, gelijk men zich op den plattengrond van dit oventje moet denken, is reeds voor lang een model bekend, reeds door S. LOESCHKE (o.a. in de *Trierer Zeitschr.* 1931, 55) gepubliceerd. Dit model vertoont ook den vierhoekigen mond van den oven, waar doorheen men binnenin het door gaten doorboorde rooster kan waarnemen, terwijl bovenaan de ombuigende schoorsteen zichtbaar is. Dit merkwaardige stuk, dat in Nijmegen op niet nader bekende vindplaats gevonden en in onze verzameling aanwezig is, is vervaardigd in het karakteristiek Holdeurnsch ruwwandige aardewerk (zie onze Plaat XII, afb. 3a en b).

Het is jammer, dat de producten uit deze latere ovens niet met zekerheid zijn vast te stellen. Oventje A was gelijk boven reeds werd vermeld, zóó diep afgebroken, dat feitelijk de bovengrond tot in het oventje reikte en dus de scherven, die er in werden gevonden, niet den oorspronkelijken inhoud van den oven behoeven te zijn geweest en in het reeds vroeger eenmaal ontgraven oventje J waren geen scherven meer aanwezig. Echter kunnen wij wel onder de op het terrein verspreid gevonden fragmenten een aantal stukken aanwijzen, die aan dien lateren tijd moeten worden toegeschreven. Het zijn in de eerste plaats de potten of urnen met de hartvormige profielen in onzen catalogus sub 455 (type 60f) genoemd, die wegens deze randvormen zeker in dezen lateren tijd te stellen zijn. Verder zijn waarschijnlijk vele borden met rond omgebogen rand, no. 154-165, die immers ook in vrij plompe exemplaren voorkomen, de ruwwandige borden met rond opstaanden rand, vermeld onder no. 411-418, in het bijzonder de genoemde grovere, iets bleekere stukken met een rossige saus overgoten, aan dezen lateren tijd toe te schrijven. Zij behooren speciaal in de latere grafvelden thuis en vertoonen meestal een plompere afwerking. Ook omtrent de komvormen no. 379-385 zou de afkomst hetzelfde doen vermoeden, evenals van

sommige wrijfschaalvormen (no. 454). Ten slotte zijn met groote zekerheid de kleine, late kruikvormen te noemen (no. 608), uitsluitend van fragmenten van de Holdeurn zelf bekend. Opmerkelijk is het, dat deze hier genoemde producten van de Holdeurn niet in de Nijmeegsche grafvelden schijnen voor te komen; in die van de in dezen tijd bloeiende kolonie Ulpia Noviomagus zijn er geen te vinden. Dit is mogelijk hieraan toe te schrijven, dat deze Colonia, blijkens DANIËLS' vondsten (vgl. Oudheidk. Meded. R.M.v.O.², VIII, blz. 65 e.v.) haar eigen pottenbakkerijen heeft gehad. Waarheen dus ons bedrijf in het latere deel van de 2de eeuw en mogelijk ook iets daarna haar producten kan hebben uitgevoerd, vermogen wij niet te zeggen.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ERZEUGNISSE DER HOLDEURNER TÖPFEREI IN DEN RÖMISCHEN GRÄBERFELDERN VON NIMWEGEN

In den Jahren 1938-1942 wurde von mir in Zusammenarbeit mit Dr. W. C. BRAAT in Leiden auf dem Gute „de Holdeurnsche Hof“ bei Berg en Dal, von woher schon seit langem viele römische Ziegelstempel bekannt waren (vgl. CIL XIII, 6. S. 10, 104, 124.) und wo auch schon um die Mitte des vorigen Jahrhunderts Janssen gegraben hatte (vgl. seine „Oudheidk. Mededeelingen“ 4) eine grosse römische Ziegelei ausgegraben, wobei über 2000 Ziegelstempel, grösstenteils in den verschiedenen Bauten der Anlage eingemauert, gefunden wurden. Die Publikation dieser Ausgrabung sowie dieser Ziegelstempel wird erst später erscheinen können. Es hatte sich aber herausgestellt, dass hier neben Ziegelei auch Töpferei betrieben wurde. Wurden doch im östlichen Teil des ausgedehnten Geländes nur Fabriksbauten mit Keller u.s.w., zur Ziegelei gehörig, gefunden, im andren, mehr westlichen Teil, von dem man auf S. 4 den schematisch gezeichneten Plan findet, wurden, neben den fünf in der Zeichnung mit den Buchstaben B-F angedeuteten grossen, aus gebrannten Ziegeln gemauerten Ziegelöfen, auch viele Überreste eines bedeutenden Töpferbetriebes aufgedeckt. Zwei grosse viereckige Töpferöfen (auf der Zeichnung H und I), ein kleiner viereckiger A und einer mit runder Grundfläche (J) wurden hier freigelegt. Die beiden erstgenannten H und I waren aus Luftziegeln aufgebaut, doch fand sich auf dem Boden von I ein Ziegel mit Stempel der Legio X, also aus der Zeit zwischen 70 und etwa 105 in der diese Legion in dieser Gegend verweilte. Dagegen waren die zwei viel kleineren Öfen A und J aus gebrannten Ziegeln gemauert; von diesen tragen die des Ofens A fast alle die Stempel der Consulares Didius Julianus und Junius Macer (m.E. so zu lesen), die aus J nur einen Stempel von Didius Julianus und mehrere des Exercitus Germanicus inferior. Weil nun bekanntlich Didius Julianus der spätere Kaiser gewesen ist, lassen sich diese beiden Öfen A und J um das Jahr 180 datieren (vgl. C.I.L. XIII, 6. S. 124). Ausser diesen Öfen fanden sich noch an verschiedenen Stellen (auf der Zeichnung Seite 4: U-X) grosse in dem Lehm Boden eingegrabene Löcher, welche offenbar von kleinen einfachen Öfen herrühren, während bei P und R grosse Scherbenmassen offenbar von einem grossen Abfallhaufen der Töpferei herrühren.

Es kamen hier selbstverständlich viele Fragmente zu Tage, alle von einer sehr charakteristischen Keramik, welche also zweifelsohne in dieser holdeurner Töpferei gemacht worden ist. Überdies fand man viele derartige Scherben über das ganze Grundstück zerstreut sowohl in dem Teil desselben, wo die oben beschriebenen Öfen lagen (I), wie auf dem der anderen Fabriksgebäude (II).

Mit Hilfe dieser Scherben war es nun also möglich in dem reichen keramischen Bestand unseres Museums KAM aus den Nimwegener Gräberfeldern die Erzeugnisse der holdeurner Töpferei wiederzuerkennen.

In meinem Buch *) über die Belgische Ware in Nimwegen habe ich (auch in deutscher Sprache) ausführlich dargelegt (man vergleiche auch den dort gegebenen Plan auf Taf. XXI)

*) „De Belgische Waar in Nijmegen“. Beschrijving van de Verzameling van het Museum G. M. KAM.

wie diese Gräberfelder, von Herrn KAM damals mit speziellen Buchstaben bezeichnet, sich jedes für sich ziemlich genau datieren lassen. Die Gräberfelder O, E und S gehören der batavischen Zeit von etwa 5 bis 70 nach Chr. an, RK und auch das später von DANIËLS entdeckte Br. der Periode von 70 bis 105 in der die Legio X hier auf dem Hunerberg ihr grosses Legionslager hatte (vgl. meine Aufsätze in Oudheidk. Mededeelingen des R.M.v.O. Leiden, 2e R. I und II). Hauptsächlich aus derselben Periode, mit nur wenigen Einschlüssen aus dem Anfang des ersten Jahrhunderts, stammt der Inhalt eines dritten Gräberfeldes KKH. Weiter sind noch die grossen Gräberfelder im Westen der Stadt zu erwähnen (KL und WW) aus der Zeit der Colonia Ulpia Noviomagus, dem zweiten und dem Anfang des dritten Jahrhunderts.

Der Inhalt dieser verschiedenen Gräberfelder ist mithin ziemlich genau datiert, also auch die holdeurner Keramik, welche wir dazwischen antreffen.

In dieser holdeurner Keramik lassen sich hauptsächlich zwei Gattungen und viele Typen unterscheiden, welche hier in unserem Katalog ausführlich beschrieben werden und auf den Tafeln abgebildet sind.

Erstens erwähnen wir die feine, oft sehr dünnwandige, rötlich-gelbe, glatt polierte Ware, welche schon seit langem (vgl. DANIËLS in Oudh. Meded. v.h. R.M.v.O. Leiden, 2e R. VIII², S. 92) „feine, Nimwegener Keramik“ genannt wird. Bisweilen trägt dieselbe eine Reliefverzierung (vgl. Taf. I, 1-24, X, 3-23; besonders interessant ist das schöne Stück No. 13, welches auch zum Teil auf Taf. XI dargestellt ist, neben einer kleinen Scherbe von genau einer solchen Reliefschüssel, welche im Abfallhaufen R auf der Holdeurn gefunden wurde). Meistens ist diese Ware aber einfach glatt, oft sehr scharf gebrannt und mit grauem Kern (Taf. I, 25-III, 232; X, 214-245).

Neben dieser feinen Ware gibt es ein rauhwandiges Geschirr aus demselben, aber gröber geschlemmten Ton von derselben rötlich gelben Farbe, in dem wir ebenfalls wieder sehr charakteristischen Typen begegnen (Taf. III, 249-VII, 456; X, 239 u.f.f.). Auch hier sehen wir bisweilen einen grau gebrannten Kern, dem der bekannten Xantener „blauroten“ Ware ähnlich.

Der Beschreibung dieser beiden Gefässsorten fügen wir schliesslich noch die von verschiedenen Krugtypen hinzu, welche mir ebenfalls holdeurner Fabrikat zu sein scheinen; zeigen doch viele von diesen dieselbe rötlich gelbe Farbe der holdeurner Keramik. Aber daneben finden sich auch viele derartige Krüge von genau denselben Formen, aber von einer andren, mehr gelbweissen Farbe, welche uns unschlüssig macht dieselbe unserer Töpferei zuzuschreiben. Dennoch gibt es aber auch wiederum so viele Exemplare, welche nur zum Teil rot, teilweise aber ganz weiss gebrannt sind und so zu sagen zwischen beiden vermittelnd auftreten, dass ich dennoch meine, alle diese Krüge in meinen Katalog aufnehmen zu müssen, ohne selbst bei jedem Stück eine bestimmte Meinung über die Herkunft desselben auszusprechen. Um dem Leser selbst ein Urteil zu ermöglichen, habe ich in der Tabelle speziell bei diesen Krügen immer bei jedem Stück die Farbe des Tones erwähnt.

Denn unserem Katalog haben wir (S. 31 u.f.f.) vollständigkeithalber eine Tabelle hinzu gefügt, die auch dem unsrer Sprache Unkundigen eine Übersicht ermöglichen soll. Diese Tabelle ist in drei Rubriken verteilt. In der ersten Rubrik „Vondsten uit de Grafvelden“ steht hinter der Katalognummer jedes Stückes seine Inventarnummer, die Nummer der Tafel, wo dasselbe abgebildet ist und seine Höhe- (h) oder Breitenmasse (w), seine Typusnummer und schliesslich, in der letzten Spalte, die Buchstaben mit welchen, wie wir schon oben dargelegt, Herr KAM das Gräberfeld bezeichnet hat, in dem das betreffende Stück gefunden wurde; aus diesen Buchstaben ergibt sich also, nach dem oben gesagten, sofort die Datierung des Stückes.

Wir sehen in dieser Weise schon beim ersten Blick wie weithin die meisten Stücke aus den Gräberfeldern RK, KKH und Br. stammen, das heisst also aus der Zeit sind (70-105 n. Chr.) in der die Legio X ihr grosses Legionslager hier in Nimwegen hatte. Diese Datierung finden wir dann weiter in der zweiten Rubrik („Uit andere dateerende vindplaatsen“) unserer Tabelle bestätigt. In dieser haben wir nämlich die vielen Scherbenfunde zusammengestellt, welche DANIËLS im Laufe der Zeit innerhalb des Terrains dieses grossen Lagers auf dem Hunerberg selbst, sowie vor seinen östlichen und westlichen Toren, der Porta decumana und praetoria, gemacht hat. In der ersten Spalte dieser Rubrik steht die Nummer des betreffenden Typus dem die gefundenen Fragmente angehören und die Anzahl derselben, in der zweiten die Angabe „Castra, Westlich oder Östlich der Castra“, ein einziges Mal auch „Oppidum“ (vgl. Breuers Bearbeitung der Scherben aus dem Oppidum Batavorum, Oudh. Meded. XII), während in der dritten Spalte die Inventarnummern, welche die betreffenden Fragmente in der Gemeindesammlung tragen, angegeben sind.

Es lässt sich also mit Gewissheit aus unsrer Tabelle ersehen, dass unsere Keramik hauptsächlich dieser Zeit der Xten Legion angehört hat, was übrigens noch in merkwürdiger Weise bestätigt wird durch die Stempel LXGPF und LXG, welche wir auf mehreren Stücken derselben eingeprägt finden (S. No. 420, 445-452, vgl. Taf. XIII, Abb. 4).

In der dritten Rubrik der Tabelle („Vondsten Holdeurn“) findet man dann schliesslich die Belege, dass wir es bei diesen verschiedenen Typen tatsächlich mit holdeurner Fabrikat zu tun haben. Hier sind nämlich, mit Erwähnung der Zahl derselben, die auf der Holdeurn gefundenen Fragmente der verschiedenen Gefässtypen zusammengestellt, während in der zweiten Spalte durch die oben schon genannten Buchstaben, welche sich auch auf der Zeichnung auf S. 4 zurückfinden lassen, die genauere Fundstelle derselben angedeutet wird.

So lassen sich von unseren Tabellen also ohne weiteres sowohl die Herkunft unserer auf den Tafeln abgebildeten Keramik von der Holdeurn, als die Zeit der grossen Blüte dieser holdeurner Töpferei ablesen.

Diese Blütezeit fällt zweifellos zwischen die Jahre 70 und 105. In dieser Hinsicht scheint es mir besonders wichtig, dass sich für die merkwürdigen Typen, speziell für die der feinen, bisweilen mit Reliefs verzierten Ware, welche übrigens in der römischen Keramik selten sind, in der rotbemalten Keramik der Wetterau immer wieder unverkennbare Parallelen finden lassen (vgl. BETTERMANN im Saalburg Jahrbuch VIII, 1934). Obwohl in ganz verschiedener Technik gearbeitet, lässt sich, wie in unserem Katalog jedesmal (No. 1, 13, 17, 28, 57, 118, 157, 214, 217, 221, 234, 247) bemerkt wird, fast in allen Typen eine vollständige Übereinstimmung zwischen dieser Wetterau-Ware und der unsrigen feststellen. Diese Übereinstimmung kann nicht zufällig sein; jedenfalls deutet sie auf Gleichzeitigkeit der beiden Töpferzentra hin. Nun wird diese Wetterau-Keramik speziell im Erdkastell Saalburg gefunden. Wir finden also m.E. in unserer, gewiss in flavische Zeit zu datierenden, holdeurner Keramik eine Bestätigung für WOLFFS Meinung, der bekanntlich dieses Erdkastell und damit auch diese Wetterau Keramik in die flavische Zeit datiert hat.

Einen schlagenden Beweis für die grosse Übereinstimmung der beiden Töpferzentra finden wir noch in der auf der Holdeurn gefundenen Formschüssel aus Pfeifenton eines sehr seltenen, viereckigen, mit Reliefs verzierten Tellers (vgl. Abb. 3c, d auf Taf. XII), dem von BETTERMANN, (Abb. 16, 1) dargestellten Tellerfragment, bei dem er mit Recht einen Silberteller aus Hildesheim zum Vergleich anführt, sehr ähnlich, aber mir anderswoher nicht bekannt.

Unsere Formschüssel trägt auf ihrer Rückseite eingeritzt den Namen *Marci Fabi*, offenbar

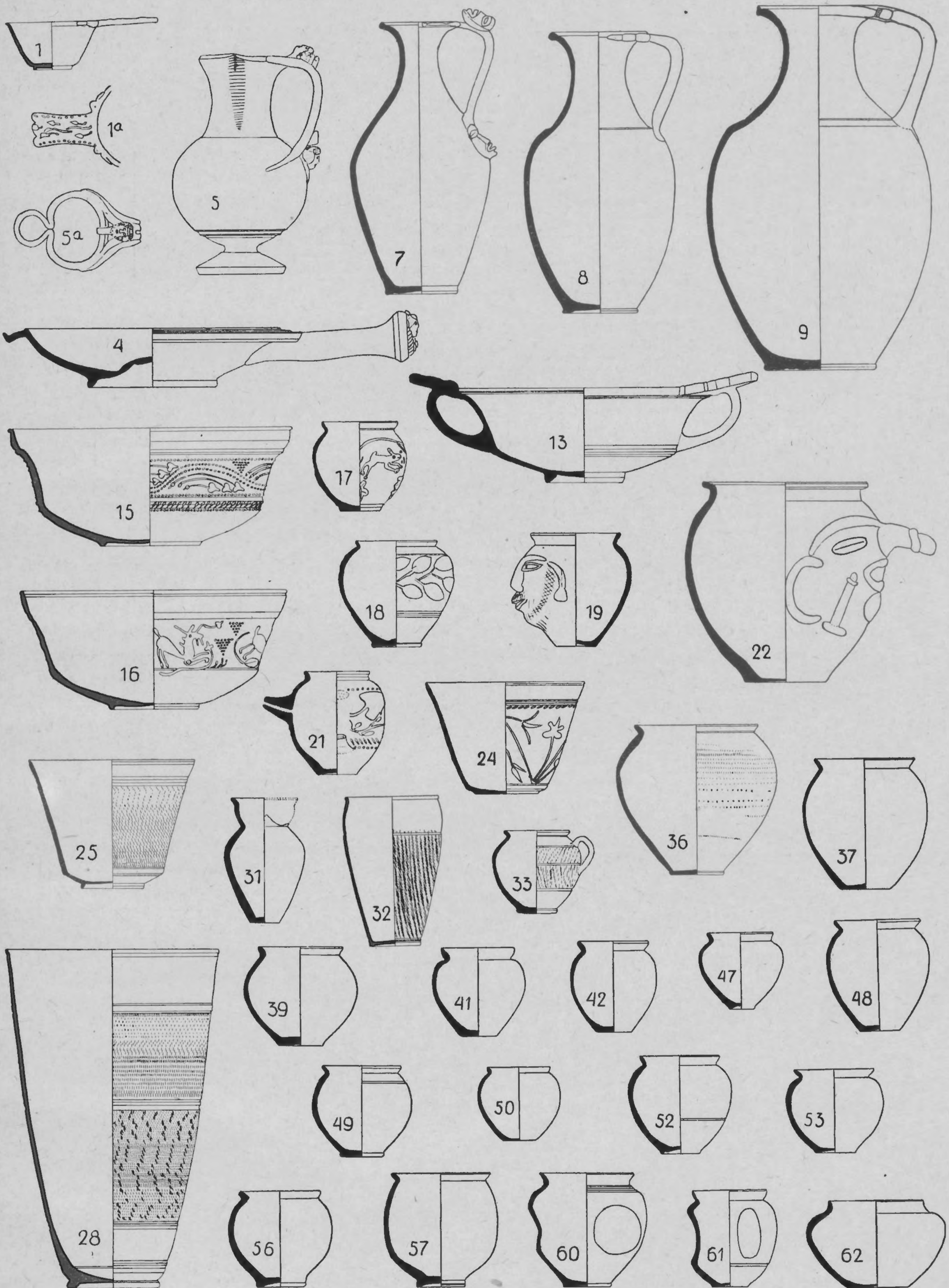
der Name eines Töpfers der hier auf der Holdeurn gearbeitet hat. Ein zweiter Töpfername befindet sich auf dem Rande dreier Reibschüsseln eingeprägt, wo wir *Super f* lesen (Abb. 4 auf Taf. XIII) und schliesslich sei hier noch die schon lange bekannte, von Janssen hier gefundene, Inschrift erwähnt (CIL. XII, 8729): „*Vestae Sacrum Jul. Victor Mag. fig*“.

Obwohl also ihre Blütezeit gewiss in die flavische Zeit fällt, so ist doch die Töpferei hier nicht ausschliesslich auf diese Jahre beschränkt gewesen. Wie es sich aus unserer Tabelle ergibt, sind auch einige, sei es ziemlich vereinzelt, holdeurner Erzeugnisse aus den frühen Gräberfeldern O, E und S zu Tage gekommen. Diese gehören also gewiss früher, ins erste Jahrhundert. Überdies zeigen mehrere von diesen Typen aus diesen frühen Gräberfeldern, unverkennbare Anklänge an Formen der frühen Belgischen Ware (vgl. unsre No. 242, 247, 249-256). Wahrscheinlich ist hier also schon ziemlich lange vor dem Jahre 70, sei es in sehr bescheidener Weise, getöpft worden.

Aber auch nachdem die grosse Blüte vorüber war und die Legio X diese Gegenden verlassen hatte, ist es mit der Töpferei hier noch nicht ganz zu Ende gewesen. Besonders die Krüge No. 504-563 und 566-585, welche doch allem Anschein nach ebenfalls Erzeugnisse der Holdeurn sein müssen, gehören, sowohl ihrer Form wie auch ihrem Fundort in den Gräberfeldern KL und WW nach, sicher der hadrianischen Zeit an.

Nachdem dann aber um 180 n. Chr., wie gesagt, die grosse Ziegelei des Exercitus Germanicus inferior in Betrieb gekommen war, lebte auch die Töpferei hier wieder einigermaßen auf. Das sahen wir oben schon durch die kleinen aus gebrannten Ziegeln gebauten Töpferöfen A und I. Hierbei sei noch bemerkt, dass wir aus Nimwegen ein merkwürdiges Tonmodell eines Ofens besitzen (Taf. XII, Abb. 3a-b, vgl. auch die Publikation LÖSCHKES in der Trierer Zeitschr. 1931, 55), aus dem uns bekannten rötlich-gelben, rauhwandigen Ton gemacht und zweifellos ein holdeurner Produkt, das genau eine solche runde Grundfläche zeigt als dieser Ofen J hat. Leider sind in diesen beiden späteren Öfen selbst keine Scherben gefunden, von denen wir mit Sicherheit sagen können, sie seien wirklich auch in denselben gebrannt. Wohl aber lassen sich unter den vielen anderswo im Gelände gefundenen Scherben, mehrere holdeurner Erzeugnisse nachweisen, welche nur dieser späten Zeit zugeschrieben werden können; so die sub no. 453 (Taf. X) beschriebenen herzförmigen Urnränder, mehrere grobe Exemplare des Tellertypus No. 411-418, besonders die Stücke 424 u.f.f. (Taf. VII), die groben Schüssel No. 379 u.f.f. (Taf. V), die sub No. 454 erwähnte Reibschüssel und besonders auch, ihrer Form nach, die kleinen späten Krüge No. 608, die wir nur von Scherben von der Holdeurn selbst kennen. Bemerkenswert ist es übrigens gewiss, dass in den Nimwegener Gräberfeldern nur so wenige von solchen späten holdeurner Erzeugnissen gefunden worden sind, was gewiss wohl dadurch zu erklären ist, dass die Colonia Ulpia Noviomagus, der diese späteren Gräberfelder angehören, innerhalb ihrer eigenen Mauern ihre eigene Töpfereien gehabt haben muss (vgl. DANIELS in Oudh. Med. R.M.v.O. 2e R. VIII, S. 65). Wo dann aber in dieser Spätzeit die Fabrikate der holdeurner Töpferei hingekommen sein mögen, lässt sich schwerlich sagen.

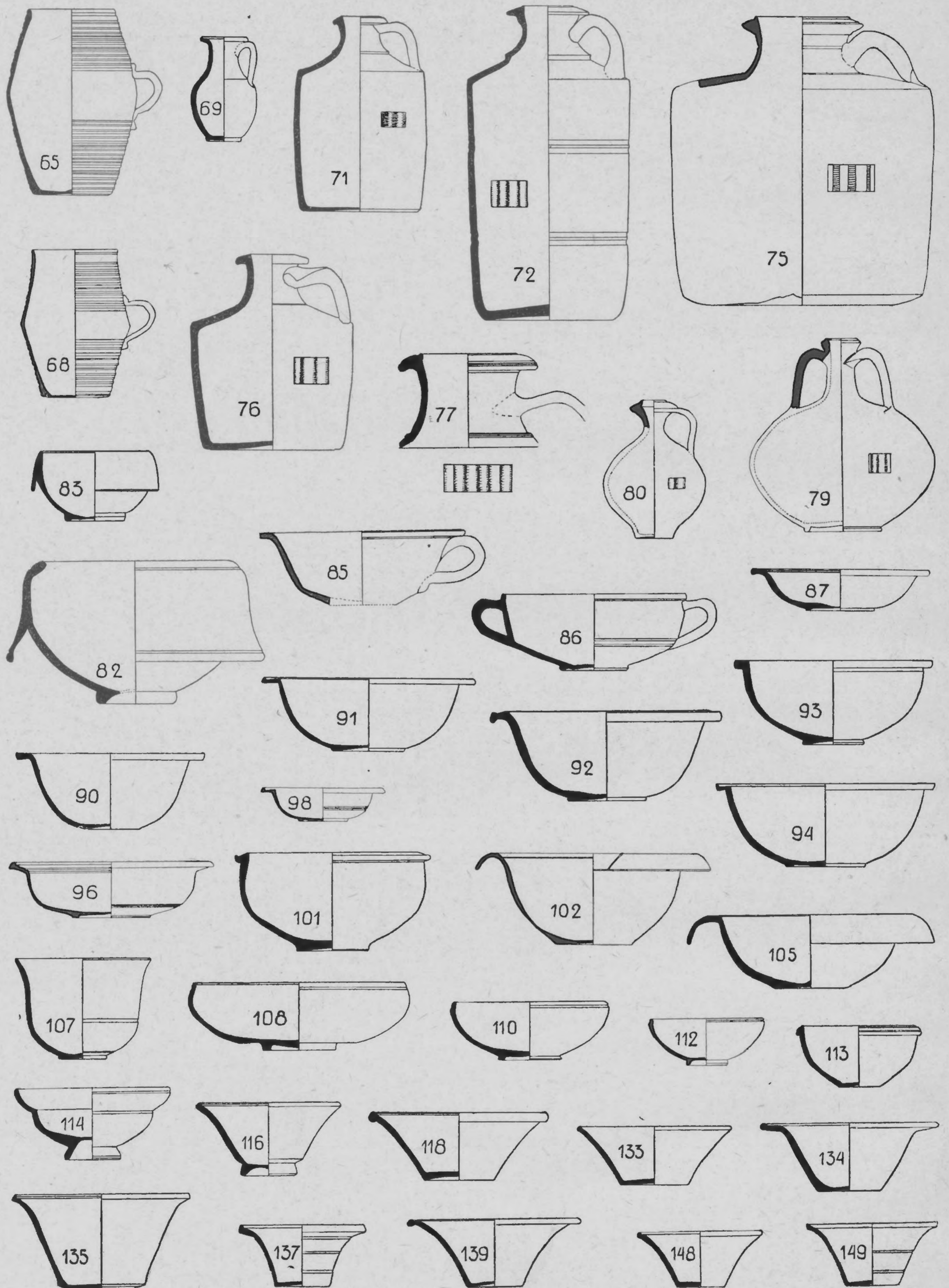
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Fijn aardewerk met en zonder reliefversiering

M. d. B. del.

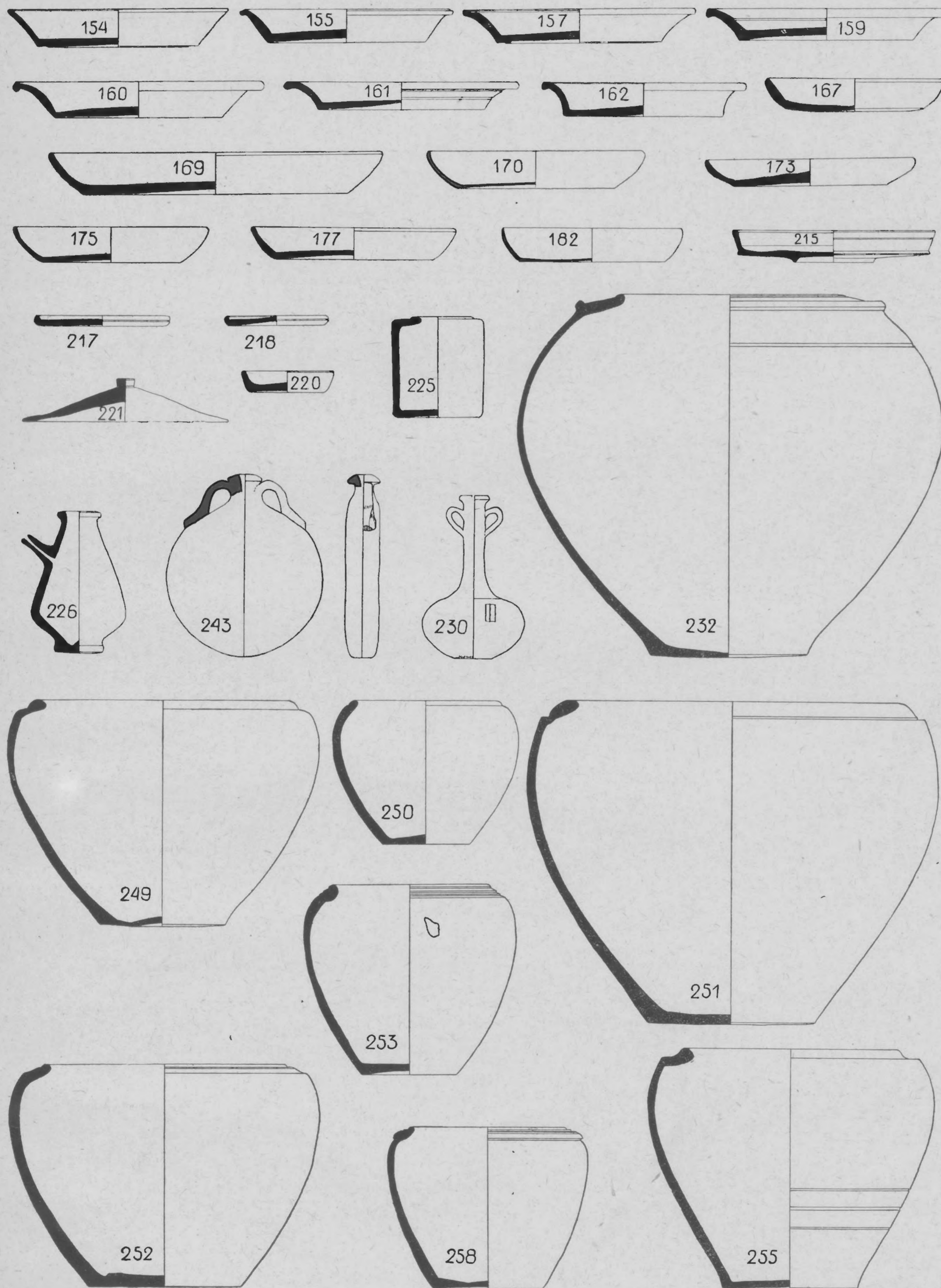
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Fijn aardewerk, onversierd

M. d B. del.

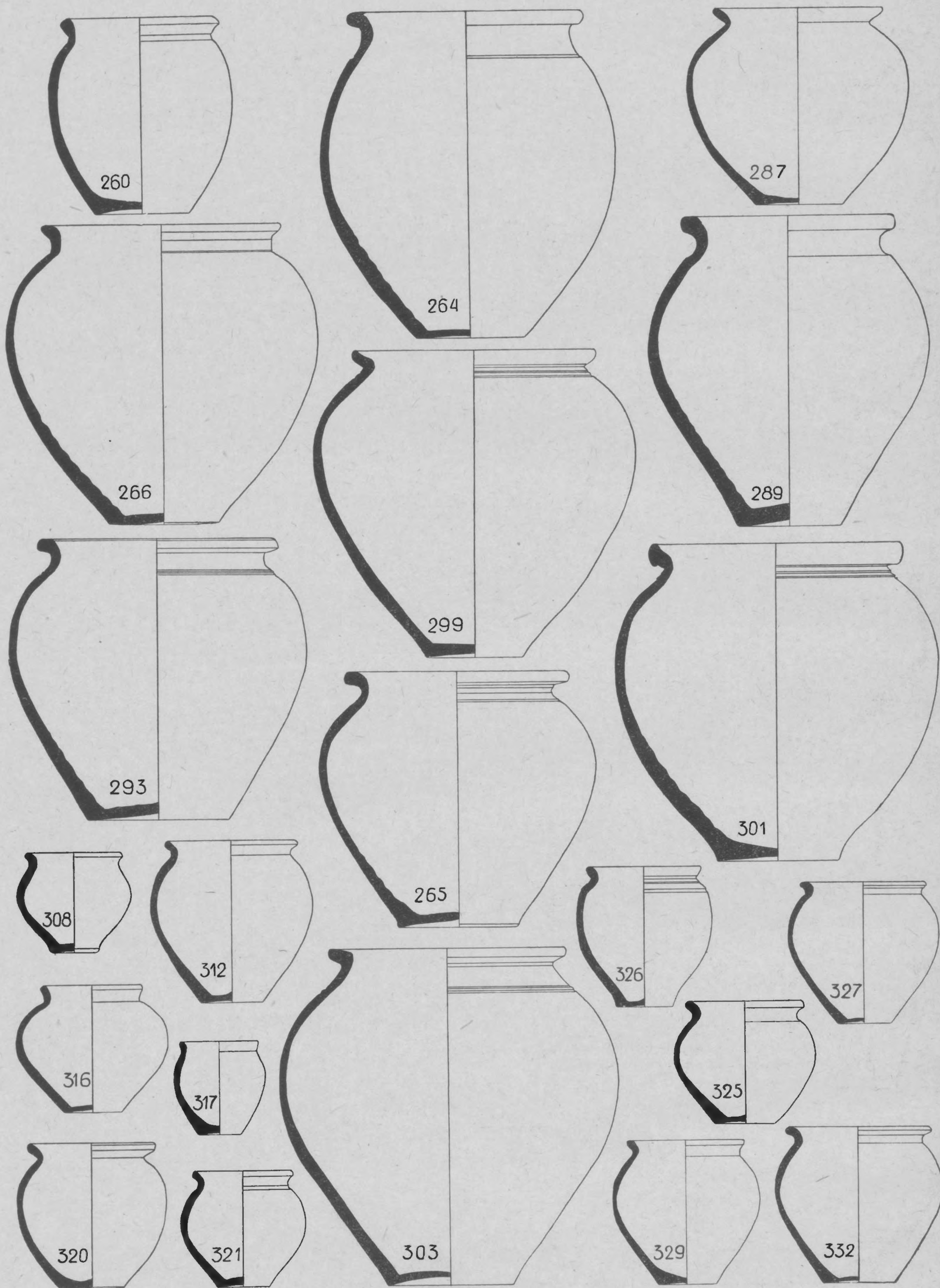
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Fijn (154-232) en ruwwandig (249-255) aardewerk

M. d. B. del.

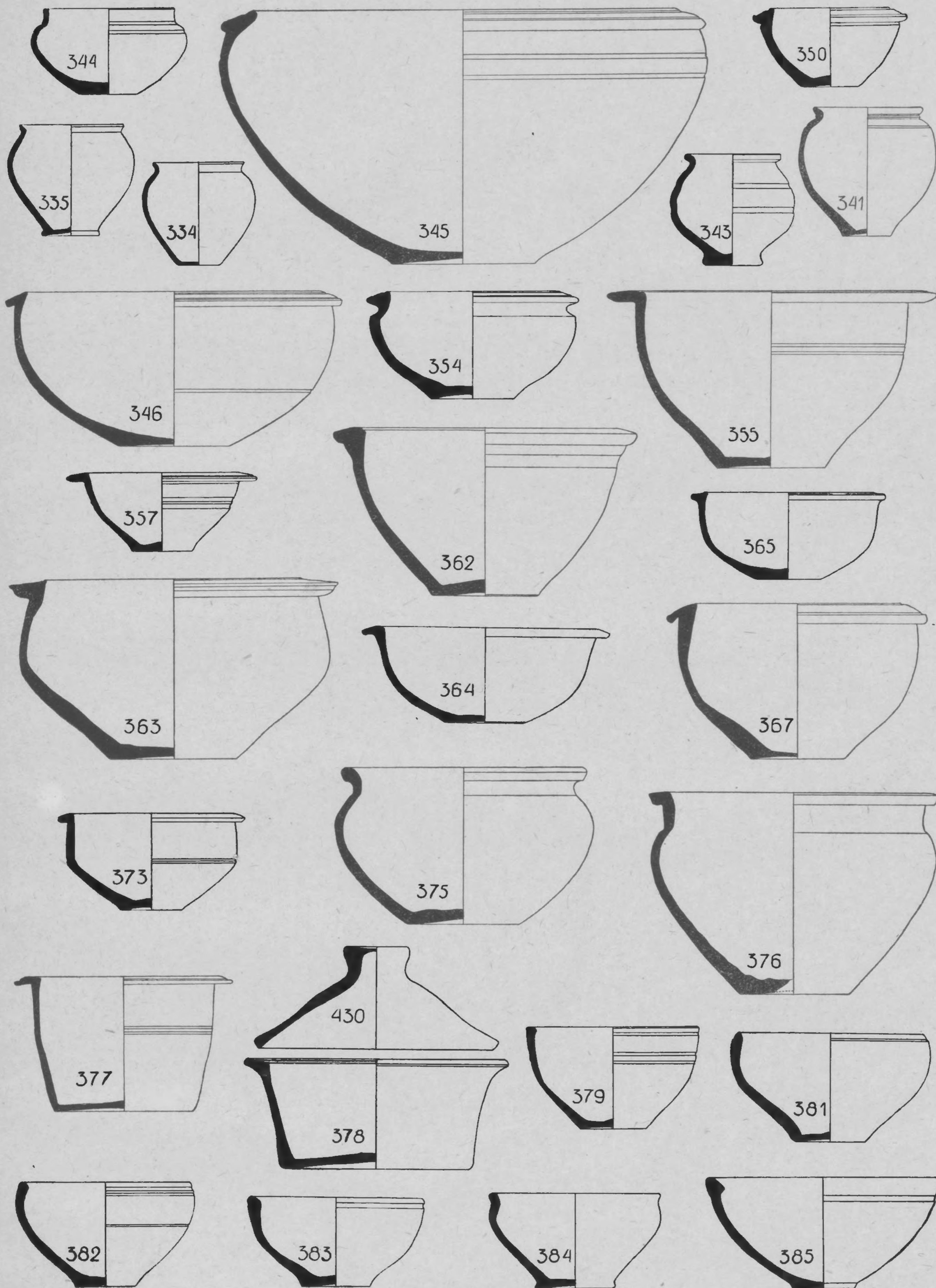
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Ruwwandig aardewerk

M. d. B. del.

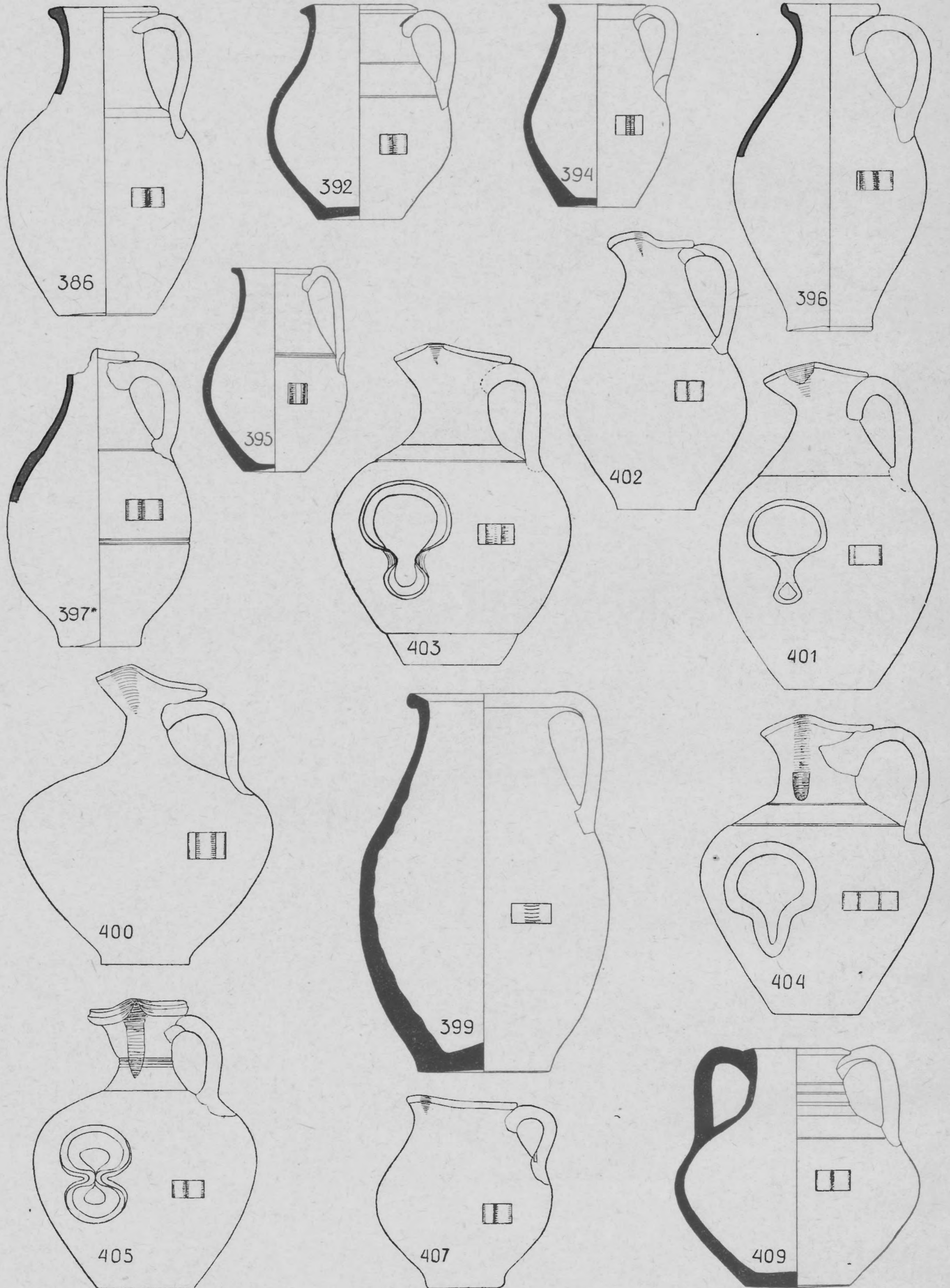
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Ruwwandig aardewerk

Md. B. del.

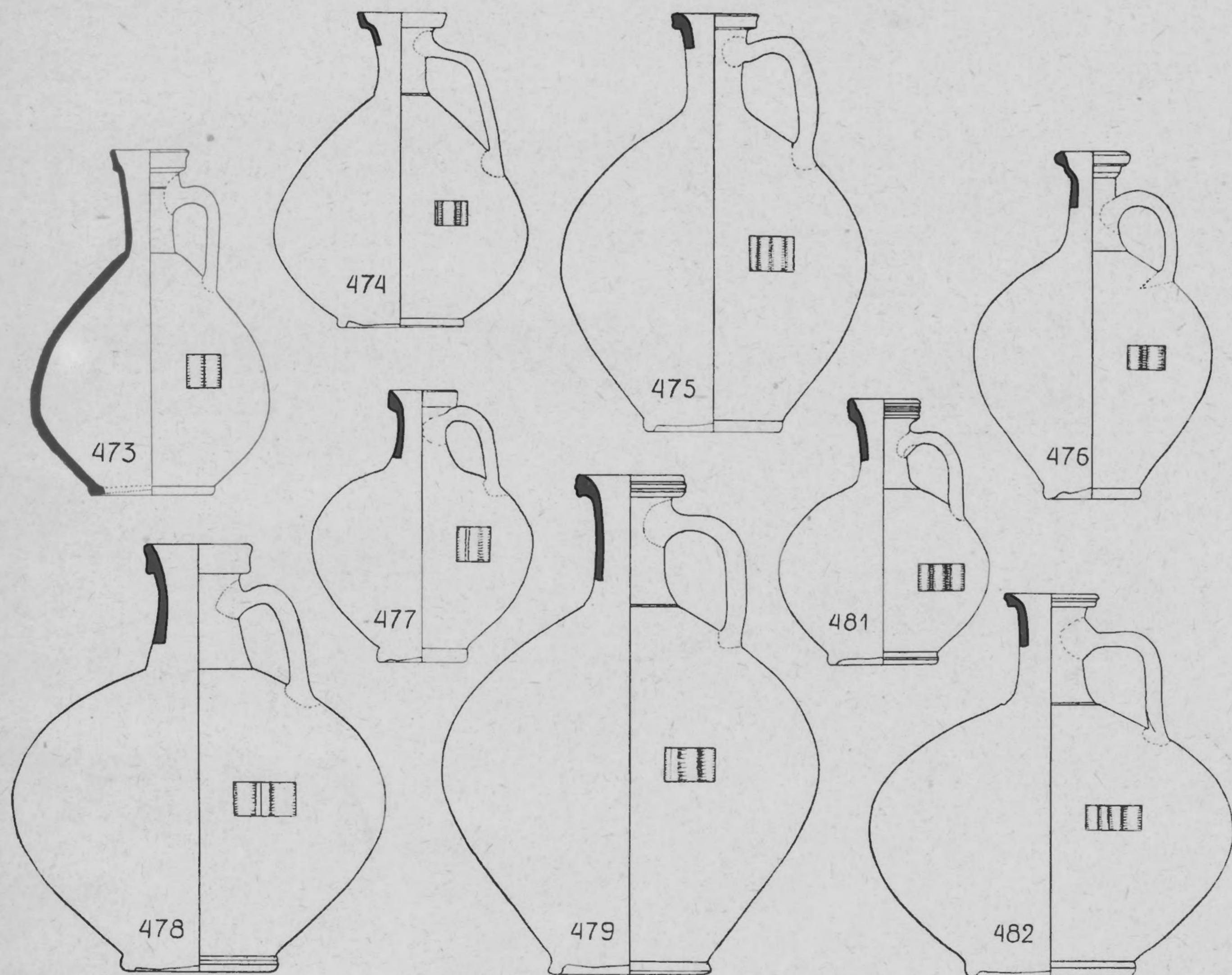
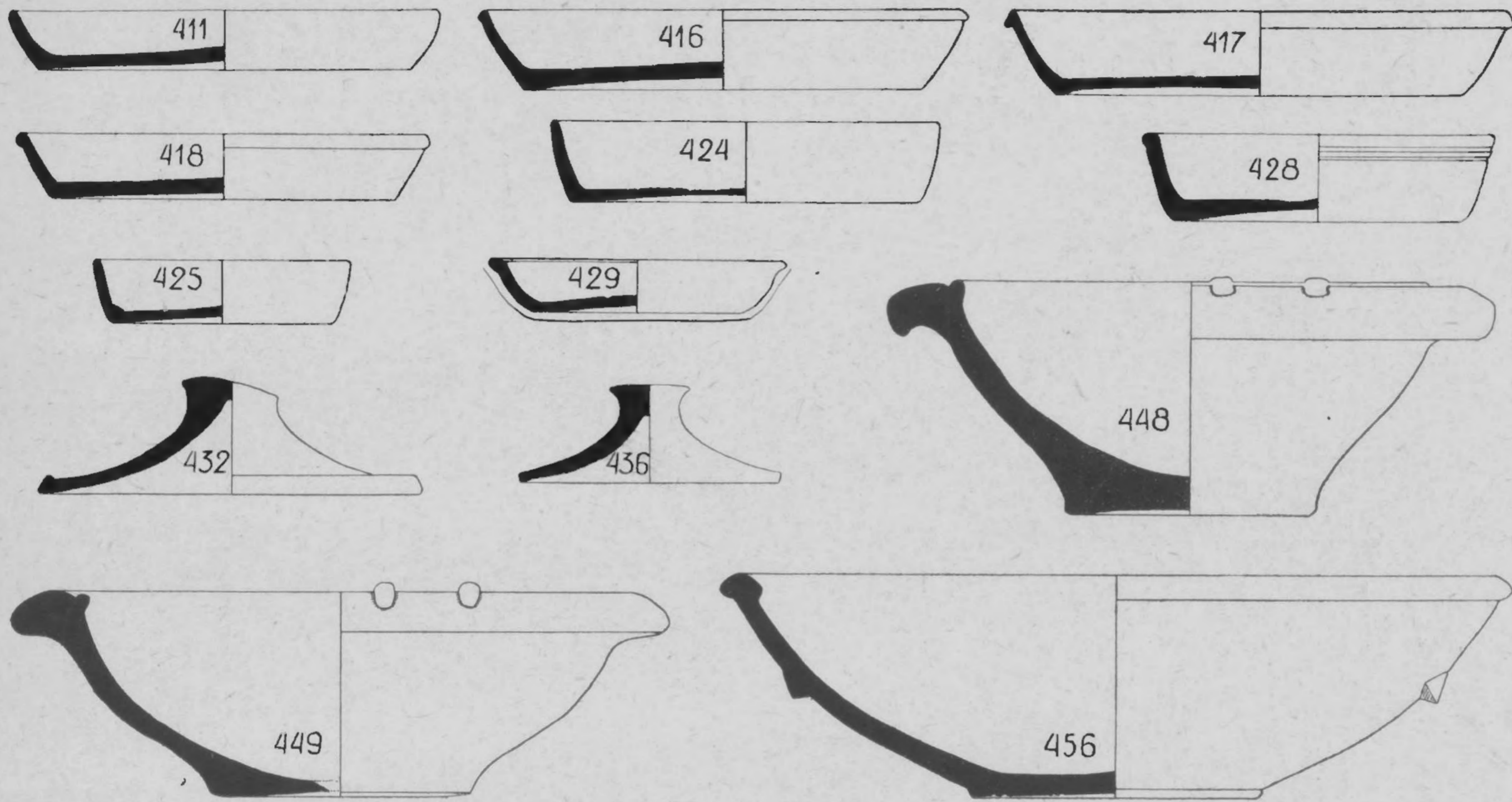
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Ruwwandig aardewerk

M. d. B. del.

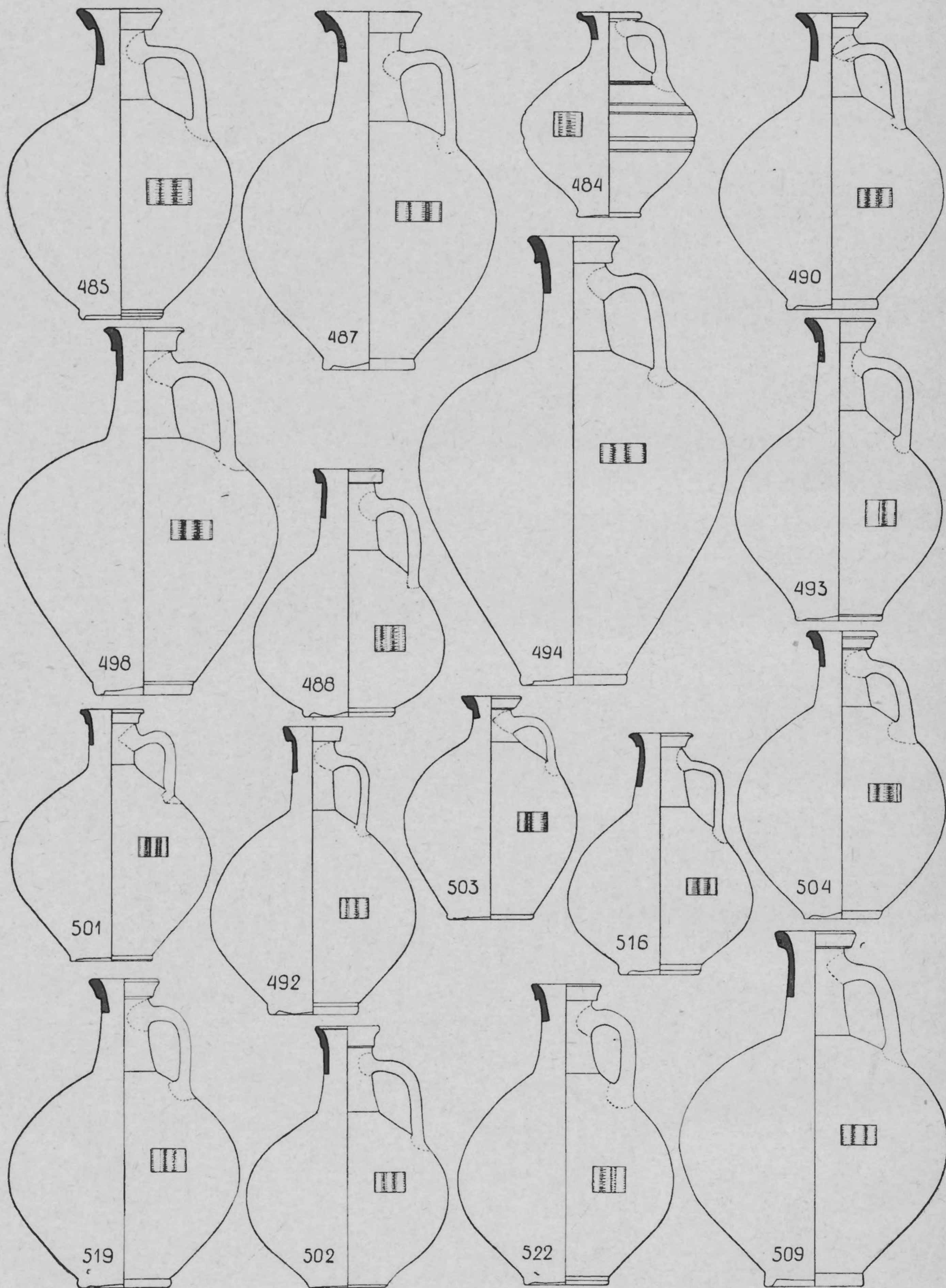
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Ruwwandig aardewerk en kruiken

M. d. B. del.

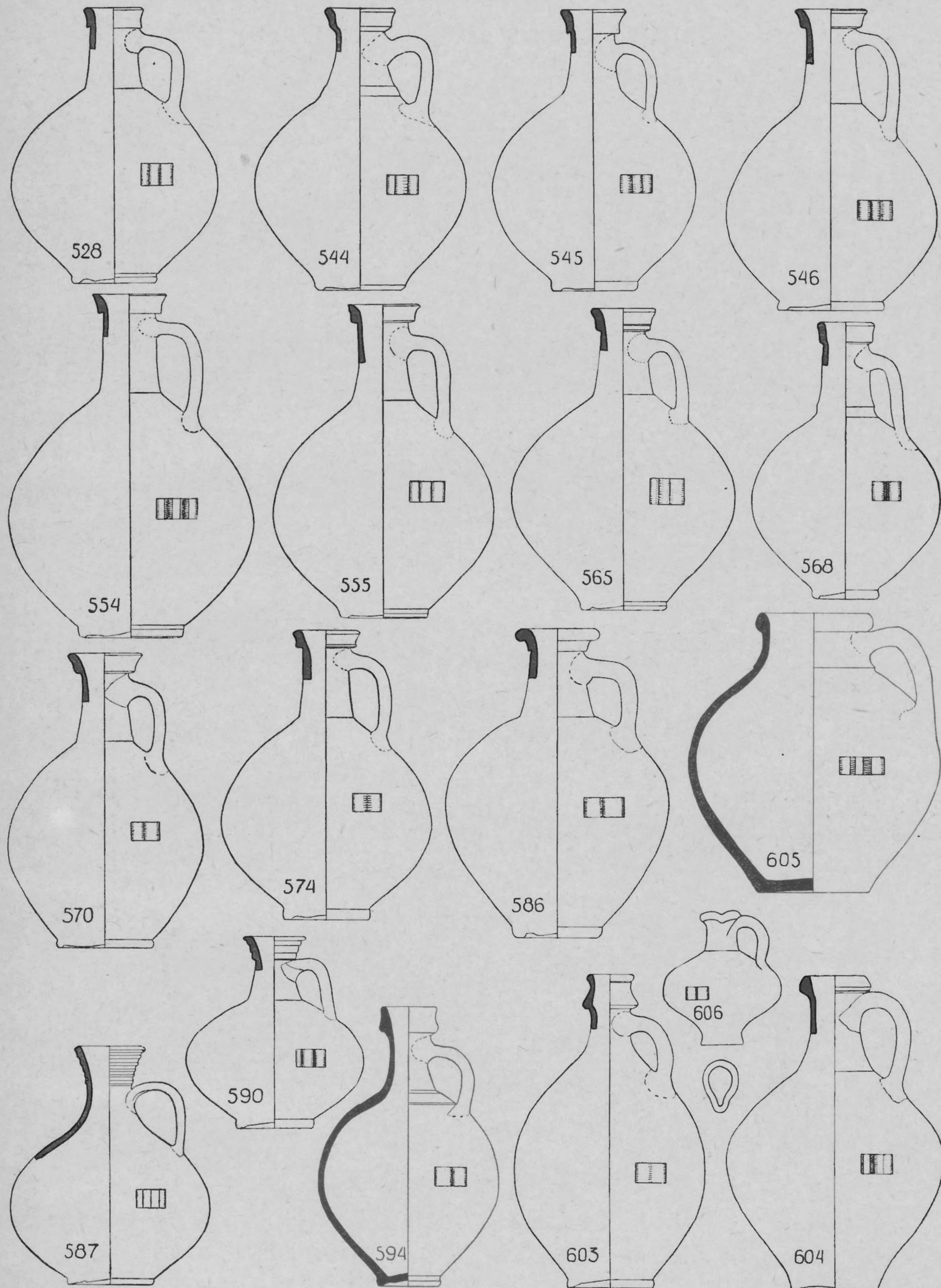
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Kruiken

M. d. B. del.

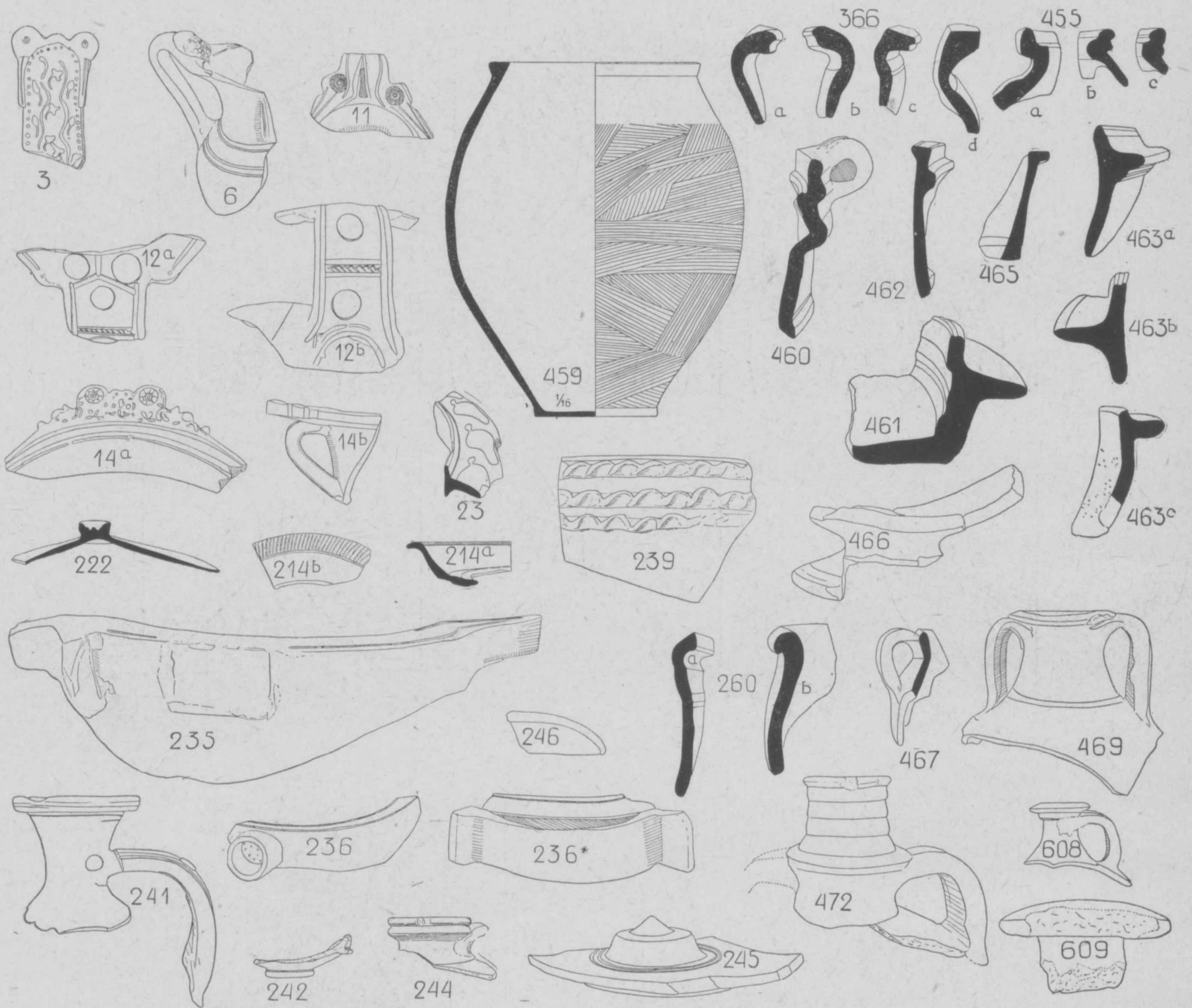
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Kruiken

M. d. B. del.

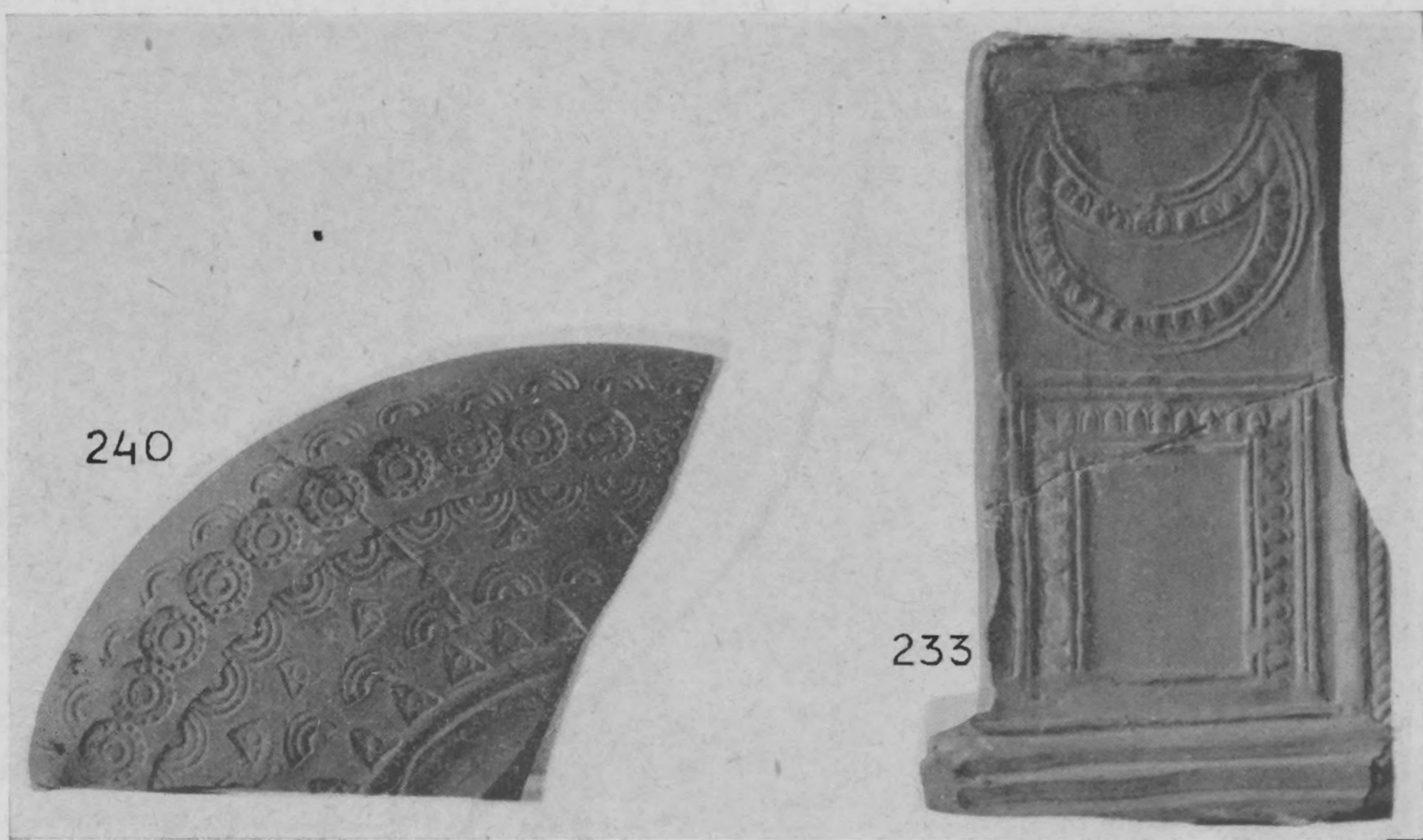
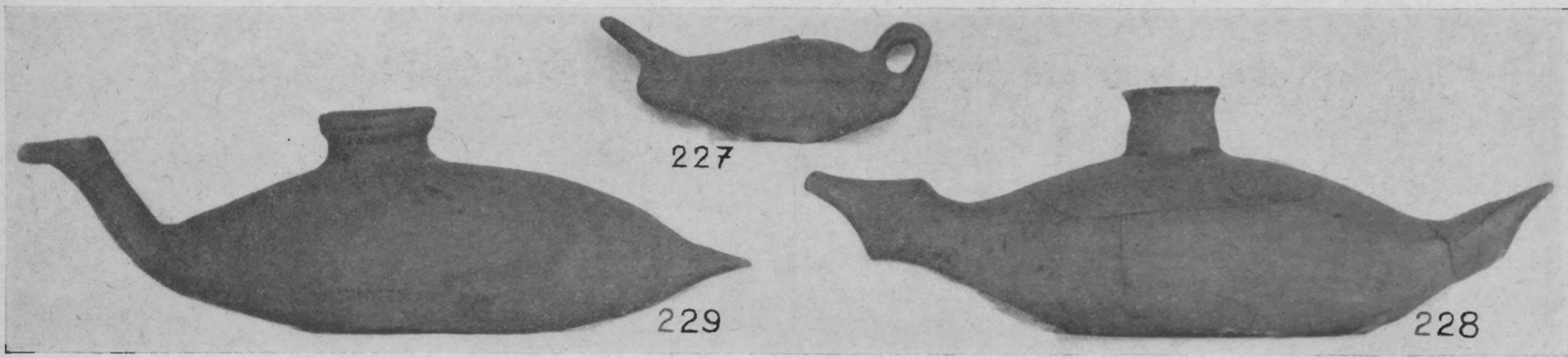
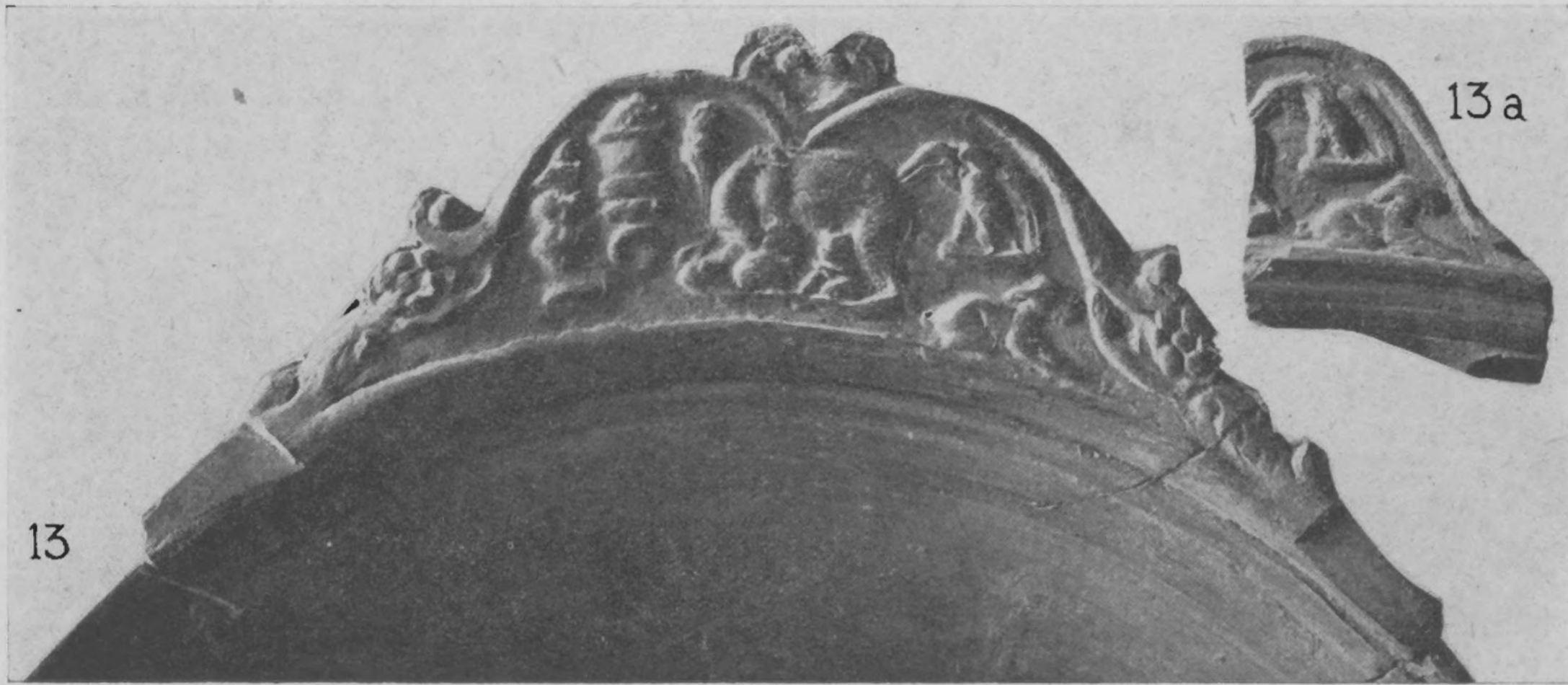
POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Fragmenten van aardewerk niet uit de grafvelden

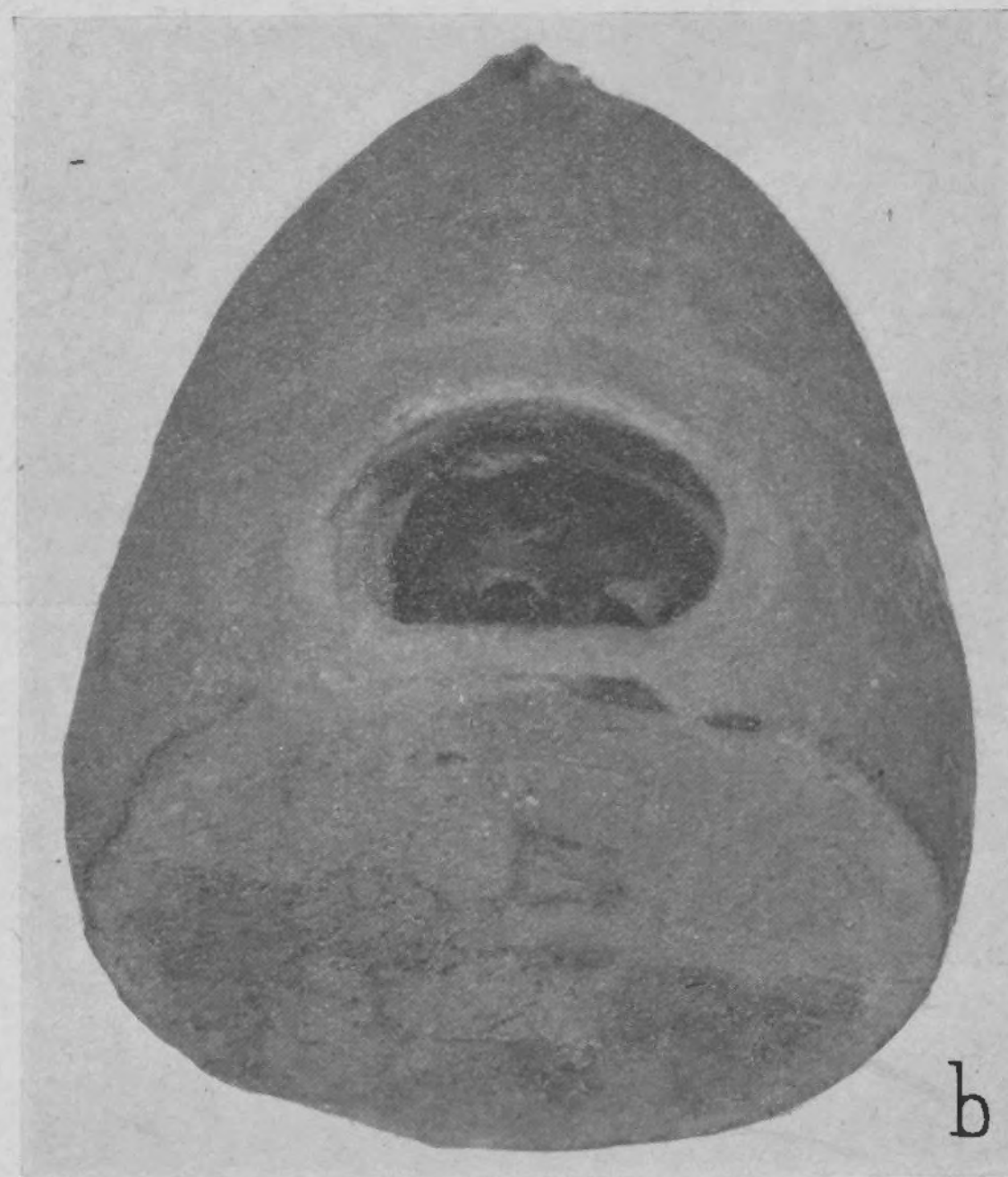
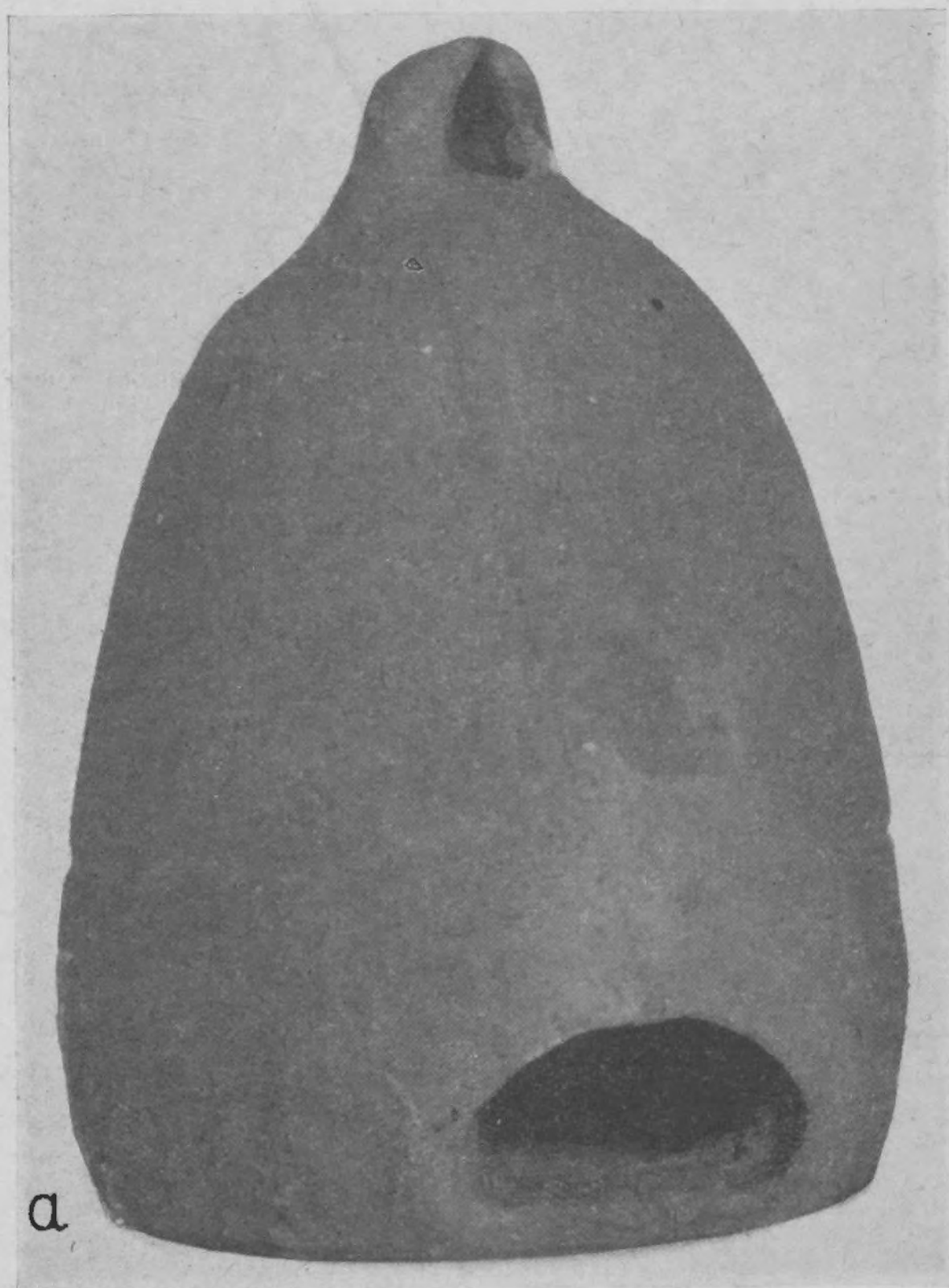
M. d. B. del.

POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

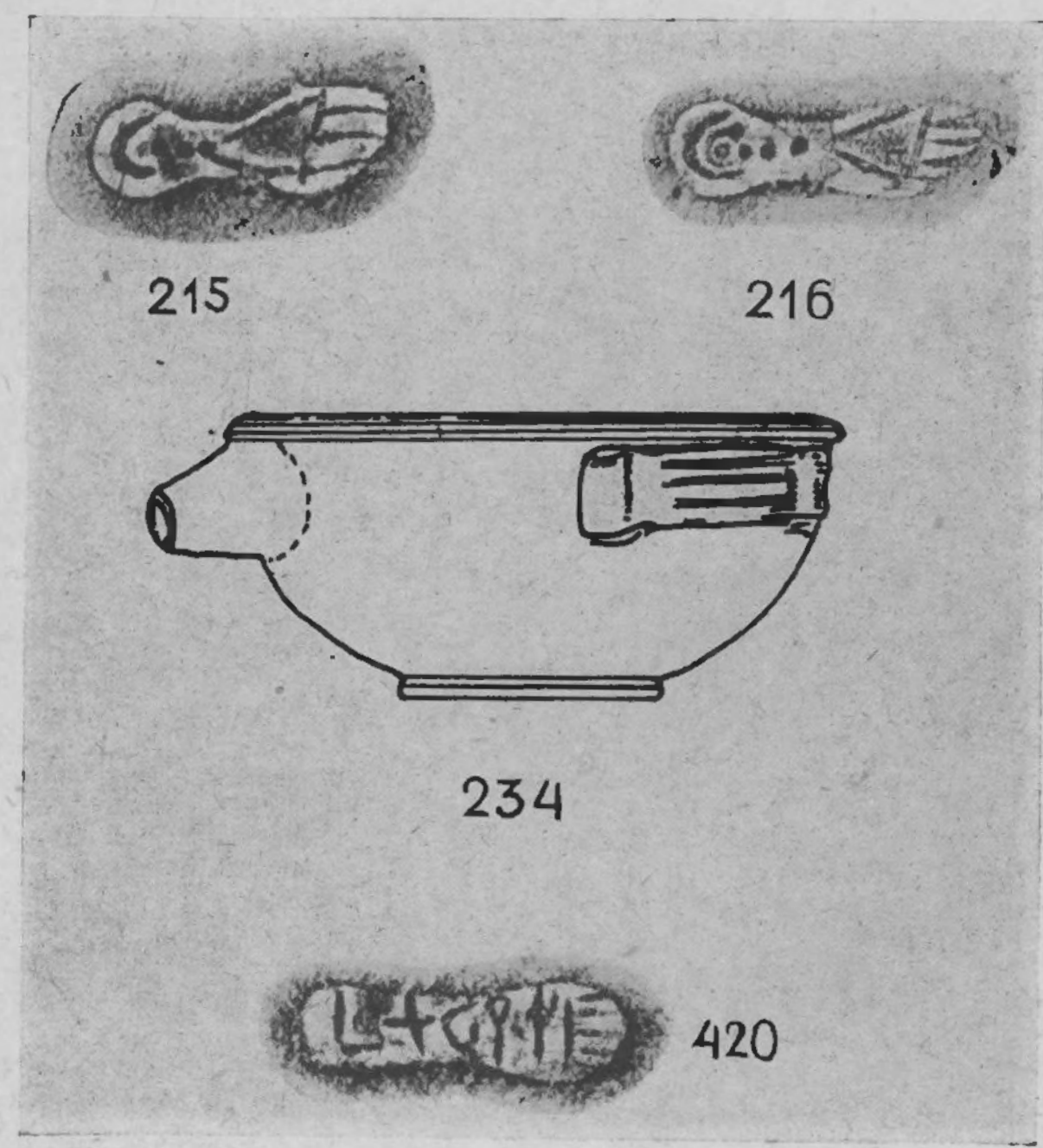
Afb. 2

POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Afb. 3

POTTENBAKKERSPRODUCTEN VAN DE HOLDEURN

Afb. 4

PPN 055 437 346